

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yıldız Social Sciences Institute Journal

-
Sema Aydın, Hasan Ali Kaplan	Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği Değişikliklerinin Kazanılmış Haklara Etkisi Yönünden İncelenmesi
Burak Boyraz	Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Kültür-Sanat Atılımlarının Karşı-Propaganda Perspektifiyle Yeniden Değerlendirilmesi
Özlem Dönmez, Oya Ramazan	Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Aile Katılımına Yönelik Tutumları ile Öz Yeterlilik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Emre Gör	Jurnaller Üzerine Bir Tarihyazımı Denemesi: Kırımı-zade Neşet Efendi Örneği
Merve Aydın	Lisans Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülüklerinin İncelenmesi
Müberrra Bülbül	Portre ve Öz-Portrenin Görsel Sanat Tarihi Açısından Önemi

Nisan / April 2017

Cilt 1 Sayı 1 / Volume 1 Issue 1

ISSN: 2587-2036

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yıldız Social Sciences Institute Journal

Nisan (April) 2017

Cilt (Volume): 1

Sayı (Issue): 1

Sahibi (Owner)

Prof. Dr. Bahri Şahin
(Rektör/Rector)

Editör (Editor in Chief)

Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı
(Enstitü Müdürü/ Director of Institute)

Yardımcı Editörler (Editors)

Yrd. Doç. Dr. Sema Aydın
Yrd. Doç. Dr. Şerif Esendemir

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Ayşe Melek Özyetgin
Prof. Dr. Bedri Gencer
Prof. Dr. İbrahim Kocabaş
Prof. Dr. Kenan Aydın
Prof. Dr. M. Engin Deniz
Prof. Dr. M. Sait Özervarlı
Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu
Prof. Dr. Turan Sağer

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (YSBED) yılda iki defa (Nisan-Ekim) yayımlanan bilimsel ve hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçedir. Dergi Editör Kurulunun kararı ile diğer dillerde de çalışmalar kabul edilir ve yayınlanabilir. Yazarlardan her hangi bir ücret talep edilmemektedir. Yayımlanan yazıların tüm yayın hakları Yıldız Teknik Üniversitesine aittir. Dergide yayımlanan makalelerde ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarlara ait olup Yıldız Teknik Üniversitesi idaresinin görüşlerini yansıtmaz. Makalelerin içerikler yle ilgili her türlü yasal sorumluluk yazar(lar)a aittir.

Yıldız Social Sciences Institute Journal (YSSIJ) is a scientific and refereed journal published twice a year (April-October). The publication language of the journal is Turkish. Studies in other languages can also be accepted and published with the decision of the journal editorial board. No fee is charged from the author(s). All publishing rights of the articles belong to Yıldız Technical University. The opinions and arguments expressed in the articles published in the journal are solely belong to the author(s) and do not reflect the views of Yıldız Technical University administration. All legal liability for the contents of the articles belongs to the author(s).

Dergi Sekreteri (Secretary)

Arş. Gör. Mahmut Köle

İletişim

Davutpaşa Yerleşkesi Kışla Binası A Blok A-2015
34220 Esenler/İstanbul 0212 383 3115
sbedergi@yildiz.edu.tr

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yıldız Social Sciences Institute Journal

Danışma ve Bilim Kurulu (Scientific and Advisory Committee)

Prof. Dr. Aerkin Arizi
<i>The Minzu University, China</i>	Prof. Dr. Nurşin A. Güney
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Ayşe Banu Karadağ
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Prof. Dr. Sait Öztürk
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Birsnel Karakoç
<i>Uppsala University, İsveç</i>	Prof. Dr. Salih Durer
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Caner Taslaman
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Prof. Dr. Suat Ungan
<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Cemal Zehir
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Prof. Dr. Timothy Rasinski
<i>Kent State University, USA</i>
Prof. Dr. Emine Bogenç Demirel
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Prof. Dr. Vefa Taşdelen
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Esin Can
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Prof. Dr. Yakup Çelik
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Francesco Scalera
<i>University Of Bari "Aldo Moro", Italy</i>	Prof. Dr. Zühal Ölmez
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Güler Aras
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Celile Ökten
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Halit Keskin
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Elmira Adilbekova
<i>Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan</i>
Prof. Dr. Hasan Basri Gündüz
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Ercan Karakoç
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. İbrahim Kırcova
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Kürşad Yılmaz
<i>Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. İlhan Özkeçeci
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. M. Eyyüp Sallabaş
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Jamaluddin Husain
<i>Purdue University, USA</i>	Doç. Dr. Mustafa Gündüz
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mehmet Faik Yılmaz
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Remziye Ceylan
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mehmet Gürol
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Selim Hilmi Özkan
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Melike Bildirici
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Doç. Dr. Vişne Korkmaz
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Mumtaz Akhter
<i>University of Punjab, Pakistan</i>	Doç. Dr. Yavuz Erişen
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Murat Demircioğlu
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Yrd. Doç. Dr. A. Teyfur Erdoğan
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Murat Donduran
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>
Prof. Dr. Nihat Erdoğan
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin Kahraman
<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye</i>

Editörden

Merhaba,

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (YSBED) ile huzurlarınızdayız. Dünyada ve bölgemizde artan sorunlar, yaşanan kargaşalar sosyal bilimlerde yeni arayışlar ve çözümler üretme yoluna gidilmesine sebep olmaktadır. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü olarak biz de bu çabaya destek olma gayretiyle dergimizi sizlere sunmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz.

Enstitümüz tarafından geçmişte çıkarılan “Katılım” dergisinden haberdarız. Ancak mezkûr derginin yayım faaliyetinin uzun zamandır yapılmıyor olmasından dolayı eksik sayıların tamamlanamayacağı görüldü. Bu bakımdan yeni bir dergi ile yola çıkıldı. Dergimize “Yıldız” ismini vererek hem üniversitemizin ismine atıfta bulunmayı hem de ulusal ve uluslararası alanda önde gelen, parlayan bir dergi olmayı amaçlıyoruz.

Ülkemizin kalkınması ve gelişmesi için teknik bilimlerle birlikte sosyal bilimlerin de ihmal edilmemesi gerektiğine inanmaktayız. Buradan hareketle üniversitemizin sosyal bilimlerde de gelişmesine katkı sağlamak amacıyla “akademik disiplin” ve “toplumsal değer” ilkeleri temelinde dergimizi çıkarma yoluna girmiş bulunuyoruz. Hedefimiz ulusal ve uluslararası ölçekte seçkin dergiler arasında yer almaktır. Bunun için başlangıç olarak yılda iki sayı çıkarmayı ve niteliği ön planda tutmayı düşünüyoruz.

Akademik disiplin ilkemiz gereği ilk sayıdan itibaren çift kör hakem uygulaması ile bilimsel ve objektif değerlendirmeyi temel alarak hareket etmekteyiz. Bilimsel gelişimin sistematik ve düzenli bir çalışma ile gerçekleşebileceğini, bilimin tarafsız bir bakış açısı ile nitelik kazanacağını savunmakta ve yayın politikamızı buna göre oluşturmaktayız. Toplumsal değer ilkemiz gereği ise dergimizde yayımlayacağımız çalışmaların sosyal meselelere çözüm odaklı bir düşünce ile hazırlanmasını arzu etmekteyiz. Bilimin ancak topluma dokunabildiği ölçüde faydalı olacağı kanısını taşımakta ve bunu yayın politikamıza yansıtmayı düşünüyoruz. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla yayın kabul ve geri dönüşlerini Dergipark üzerinden gerçekleştirme kararı aldık. Dergipark'ın sunduğu sistematik, şeffaf, kullanıcı dostu yayıncılık imkânı ile geniş bir araştırmacı ve okuyucu kitlesine ulaşabilmeyi hedeflemekteyiz.

Sizleri sosyal bilimlerin bilimsel ve akademik dünyasını Yıldız Teknik Üniversitesi gözü ile okumak ve değerlendirmek için YSBED'e davet ediyoruz. Akademik bir disiplinle toplumsal değerleri gözeterek hazırladığınız çalışmalarınızı bizlerle paylaşmanızı ve birlikte sosyal bilimlere katkı sağlamayı arzuluyoruz.

Bir sonraki sayıda görüşmek ümidiyle hoşça kalınız...

Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı
Editör

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yıldız Social Sciences Institute Journal

Nisan (April) 2017

Cilt (Volume): 1

Sayı (Issue): 1

İçindekiler (Contents)

- 1-13** **Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği Değişikliklerinin Kazanılmış Haklara Etkisi Yönünden İncelenmesi**
The Examination of the Regulation on Graduate Education in Terms of Its Impact on Earned Rights
Sema Aydın, Hasan Ali Kaplan
- 14-28** **Türkiye'de Cumhuriyet Sonrası Kültür-Sanat Atılımlarının Karşı-Propaganda Perspektifiyle Yeniden Değerlendirilmesi**
Reassessment of Culture-Art Progresses In Turkey After Republic With Counter Propaganda Perspective
Burak Boyraz
- 29-45** **Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Aile Katılımına Yönelik Tutumları ile Öz Yeterlilik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**
An Examination of the Relationship Between the Attitudes of Pre-service Early Childhood Education Teachers Toward Family Involvement and Their Self Efficacy Perceptions
Özlem Dönmez Oya Ramazan
- 46-75** **Jurnaller Üzerine Bir Tarihyazımı Denemesi: Kırımı-zade Neşet Efendi Örneği**
A Historiography Essay on the Journals: Sample of Kırımı-zade Neşet Efendi
Emre Gör
- 76-94** **Lisans Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülüklerinin İncelenmesi**
An Examination of The Undergraduate Students' Willingness to Psychological Help Seeking
Merve Aydın
- 95-111** **Portre ve Öz-Portrenin Görsel Sanat Tarihi Açısından Önemi**
Importance in Terms of Visual Art History of The Portrait and Self-Portrait
Müberrra Bülbül

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01, s. 01-13

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği Değişikliklerinin Kazanılmış Haklara Etkisi Yönünden İncelenmesi

Sema AYDIN*

Hasan Ali KAPLAN**

Özet

Bu çalışmada, yeni Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği kazanılmış haklara etkisi açısından incelenmektedir. Çalışmada, yönetmeliğin tamamının incelenmesi amaçlanmayıp belirli bazı hükümleri, özellikle de geçiş hükümlerinin yönetmeliğin yürürlüğe girdiği sırada öğrencilik statüsüne sahip olan kişiler üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim
Yönetmeliği
Kazanılmış Hak
Hukuki Güvenlik

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 05.04.2017

Kabul Tarihi: 09.05.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 21.05.2017

The Examination of the Regulation on Graduate Education in Terms of Its Impact on Earned Rights

Abstract

In this paper, we examine Higher Education Council's new Regulation on Graduate Education in terms of its impact on earned rights. Rather than examining the entire regulation, we evaluate the impact of some provisions, especially transitional ones, on those who held student status by the time the regulation came into effect.

Keywords

Regulation on Graduate Education
Earned Rights
Legal Security

About Article

Sending Date: 05.04.2017

Acceptance Date: 09.05.2017

Electronic Issue Date: 21.05.2017

* Yrd. Doç. Dr., YTÜ İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku ABD

** Dr., YTÜ İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku ABD

GİRİŞ

Toplumsal ihtiyaçların zamanla değişmesi, yazılı hukuk kurallarının da değiştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Hayatın dinamik etkisi, hukuk kuralların da bu dinamizme uygun olmasını ve gerektiğinde değişiklik yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda kanun, tüzük, yönetmelik gibi yazılı hukuk kurallarında günün değişen koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun kimi değişiklikler yapılması kaçınılmazdır.

Bilindiği üzere, Yükseköğretim Kurulu tarafından hazırlanan yeni Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (RG, 20.4.2016, 29690) 2016 yılında yürürlüğe konulmuştur (Yönetmeliğin “yasallık ilkesi”ne uygunluğu ile ilgili sorunlar için bkz. Yılmaz, 2016, s. 505 vd.). Böylece, 1996 tarihli Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (RG, 1.7.1996, 22683) yürürlükten kaldırılmıştır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu (RG, 6.11.1981, 17506) m. 44/c’de, lisansüstü eğitim usul ve esasları ile öğrenim sürelerinin Yükseköğretim Kurulu tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenleneceği hüküm altına alınmaktadır. Yükseköğretim Kurulu tarafından hazırlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, “çerçeve Yönetmelik” niteliğinde olup, her bir üniversite kendi lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliğini, belirtilen “çerçeve”ye aykırı olmadan çıkarılabilecektir. Bu bağlamda, Yükseköğretim Kurulu tarafından hazırlanan yeni Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin Nisan 2016’da yürürlüğe girmesiyle, bu yönetmeliğe uyum sağlanması amacıyla üniversitelerimiz de kendi yönetmeliklerinde değişikliğe gitmektedir. Yüksek lisans (tezli ve tezsiz), doktora ve sanatta yeterlilik programlarından oluşan lisansüstü eğitim ve öğretimi düzenleyen yönetmeliklerde yapılan bu değişikliklerin öğrenciler üzerindeki etkisinin tartışılması kaçınılmazdır. Nitekim; Yükseköğretim Kurulu tarafından hazırlanan çerçeve yönetmelik hükümleri incelendiğinde, lisansüstü öğretime azami süre getirilmesi, azami süreler içinde programın tamamlanamaması halinde ilişik kesme yaptırımının uygulanması, lisansüstü eğitimde öngörülen zorunlu derslere yer verilmesi, özel öğrencilik ya da bilimsel hazırlık öğrencilerine ilişkin yeni düzenlemeler, lisansüstü öğrencilik haklarını, başvuru, kayıt ve programa kabulü ilgilendiren ve eski düzenlemelere göre farklılık taşıyan pek çok düzenlemeye yer verildiği görülmektedir. Elbette bu kadar değişiklik, lisansüstü öğrenciler ile bağlı oldukları kurum arasında yeni düzenlemelerin hangi öğrencilere uygulanacağı, hangi andan itibaren uygulanacağı, mevcut değişiklikten önce öğrencilik statüsüne girenlerin nasıl etkileneceği yönünde pek çok tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere toplumsal ihtiyaçlar gerektirdikçe yazılı hukuk kuralları değişebilmektedir. Kamu idareleri de, kendi görev alanlarını ilgilendiren konularda yönetmelik çıkarma yetkisine sahip oldukları gibi, bunları günün koşullarına, mevzuata ve kamu hizmetinin özelliklerine göre yeniden düzenleme ve değiştirme yetkisine de sahiptirler. Ancak, hukuk kurallarındaki değişikliklerin ne şekilde uygulanacağı önemlidir. Bu çerçevede, hukuk kurallarındaki değişikliklerin geleceğe dönük uygulanması temel bir ilkedir. Ancak, bu temel ilkenin yorumlanması ve uygulanmasında hukuki güvenlik ve kazanılmış hak olgusunun korunması önemlidir. Bu çerçevede, çalışmamızda öncelikle hukuki güvenlik ve kazanılmış hak kavramları açıklanmaya çalışılacak ardından yeni Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerin öğrenciler üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılacaktır. Hukuk kurallarında bir değişiklik gerçekleşmeden, yargı organlarının verdiği kararlar çerçevesinde yargılama hukukunda usulü kazanılmış hak kavramı da söz konusu olmaktadır. Ancak, bu kavram çalışmamızın kapsamı dışındadır (Usulü kazanılmış hak ile ilgili ayrıntılı

bilgi için bkz. Kaplan, 2008; Öztürk, 2008). Ayrıca, genel düzenleyici işlemler yanında Anayasa Mahkemesi'nce verilen iptal kararlarının da geriye yürümeyeceği temel bir esastır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Babayiğit, 2016, s. 190 vd.).

HUKUKİ GÜVENLİK VE KAZANILMIŞ HAK KAVRAMI

Genel Olarak

Hukuk kurallarının zaman içerisinde çeşitli ihtiyaçlarla değiştirilmesi beraberinde bazı soru ve sorunları getirmektedir. Bunlardan en önemlisi, hukuk kuralının değiştirildiği tarihten önce gerçekleşmiş, tamamlanmış işlemlerin akıbetidir. Burada kuralın değiştirildiği anda var olan hukuki durumun korunması, özellikle o anda tamamlanmış işlemlerin geçerliğinin zarar görmemesi temel bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Hukuk kurallarında değişiklik yapılırken bu değişikliklerin geçmişte tamamlanmış işlem ve/veya kazanılmış haklara geriye dönük olarak uygulanması hukuki güvenliğin zarar görmesine neden olabilir (Altundiş, 2008, s. 61; Karakoç, 2011, s. 1004; Çoban Atik, 2013, s. 17).

Hukuki Güvenlik ve Geriye Yürümezlik İlkesi

Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk kurallarında sık sık değişiklikler yapılarak hukuki istikrar ve belirginliği yok eden kurallar öngörülmemesi, özellikle geriye yürütülen kurallarla kazanılmış haklara dokunulmamasını, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına almasını ifade eder (Altundiş, 2008, s. 61).

Bazı ülkelerin anayasalarında geriye yürümezlik ilkesi yalnızca ceza öngören hukuk kuralları için değil, bütün hukuki düzenlemeler için açıkça öngörülmüştür (Ülke örnekleri için bkz. Altundiş, 2008, s. 64). Ülkemize bakıldığında ise; kimsenin, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağı ve kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemeyeceği (Ayrıntılı bilgi için bkz. Aygün Eşitli, 2013, s. 238-240), Anayasal bir kural olarak kabul edilmiştir (Anayasa (RG, 9.11.1982, 17863), m. 38/1). Türk hukukunda, ceza hukuku dışındaki düzenlemelerde, geriye yürümezlik ilkesinin kabul edildiği anayasal bir kural bulunmamasıyla birlikte, bu ilkenin ceza hukuku haricinde de anayasal nitelik taşıdığı genel kabul görmektedir; ancak ceza normu dışındaki düzenlemelerde geriye yürümezlik katı bir kural değil, bir ilke niteliğindedir (Altundiş, 2008, s. 65; Sözer, 2013, s. 2482).

Geriye yürümezlik konusunda temel bir ayırım gerçek (dar) anlamda geriye yürüme ve gerçek olmayan (geniş) anlamda geriye yürümedir. Gerçek anlamda geriye yürümede; yürürlüğe giren yeni kural sonuçlarını ve etkilerini, yürürlük tarihinden önce tamamlanmış hukuki ilişki ve olaylara karşı da göstermekte, başka bir anlatımla, yeni kural hukuken tamamlanmış işlemlere de olaya etki eder tarzda ikinci kez uygulanmaktadır (Altundiş, 2008, s. 66; Yılmaz, 2016, s. 521, dn. 111). Bu anlamda gerçek geriye yürümede kazanılmış hakların ihlal edildiği tartışmasızdır. Yeni kuralın, eski kural yürürlükte iken başlamış ancak henüz tamamlanmamış hukuki işlem, durum ve olaylara, yürürlük tarihinden itibaren uygulanması geniş anlamda geriye yürüme veya gerçek olmayan geriye yürümedir; geniş anlamda geriye yürümede yürürlüğe yeni giren kural, henüz tamamlanmamış olaylara derhal uygulanır (Altundiş, 2008, s. 65; Yılmaz, 2016, s. 521, dn. 111).

Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) bir kararında (AYM, 12.12.1989, 1989/11 E., 1989/48 K., RG, 22.1.1990, 20410) hukuk güvenliğinden şu şekilde söz edilmektedir; "Anayasa'nın 2. maddesi, Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri arasında 'Hukuk devleti' ilkesine de yer vermiştir. Hukuk devleti, Devletin bütün faaliyetlerinde hukukun egemen olduğu devlettir. Bu tür Devlette de 'hukuk güvenliği'ni sağlayan bir düzenin kurulması esastır. Devlet, görevlerini yerine getirirken, 'Hukuk devleti' niteliğini yitirmemeli, hukukun uygar ülkelerinde kabul edilen temel ilkelerini sürekli göz önünde tutmalıdır. Böyle bir düzende, 'Devlete güven' ilkesi vazgeçilmez temel öğelerdendir. Devlete güven, hukuk devletinin sağlamak istediği huzurlu ve istikrarlı bir ortamın sonucu olarak ortaya çıkar". Aynı kararda kazanılmış hak kavramına ilişkin ise şu tespitler yapılmaktadır; "Temelde asli bir yetkiye dayanılarak yürürlüğe konulan yasa ile bağlı bir yetkiyle çıkarılan tüzük, yönetmelik, kararname gibi yürütmenin genel düzenleyici işlemlerini içeren kural işlemler, nesnel ve genel hukuksal durumlar yaratırken düzenledikleri konularda statü oluştururlar. Kişilerin bu statülere alınmaları özel ve kişisel bir işlemle (şart işlemle) olanaklıdır. *Nesnel ve genel hukuksal durumun bu şart işlemle özel hukuksal duruma dönüşmesi kazanılmış hak yönünden yeterli değildir.* Nitekim bir kişinin memur ya da emeklilik statüsüne sokulması, bu statüde hiç bir halde değişiklik yapılmayacağı anlamına gelmez. *Kural işlemler her zaman değiştirilebilir ya da yargı organları tarafından Anayasa'ya veya yasaya aykırı görülerek iptal edilebilir.* Kural işlemin değişmesi ya da ortadan kaldırılması, ona bağlı kişi ile ilgili şart işlemi de etkiler. Bu durumda ilerisi için kazanılmış haktan söz edilemez. Ancak kişi, yeni kural tasarrufa göre oluşan statüde yerini alır. *Kazanılmış hak, kişinin bulunduğu statüden doğan (maaş gibi), tahakkuk etmiş ve kendisi yönünden kesinleşmiş, kişisel alacak niteliğine dönüşmüş haklar için söz konusudur*".

O halde Eğitim Öğretim Yönetmelikleri gibi düzenleyici işlemlerle öğrencilik statüsü oluşturulur, öğrencilerin bu statüye alınmaları bu statüde hiçbir değişiklik yapılamayacağı anlamına gelmez ve AYM kararında belirtildiği gibi her zaman değiştirilebilir. Ancak, bu değişiklikleri yaparken kazanılmış hakların korunması önem taşır. Kazanılmış haklara saygı ilkesi, hukuk devletinde bulunması ve uyulması gereken mutlak bir zorunluluk; devlet organları için de bir yükümlülüktür (Altundiş, 2008, Hukuki Güvenlik İlkesi, s. 84). Her ne kadar, kazanılmış hak kavramının özel hukuka ait bir kavram olduğu, kamu hukuku alanında uygulanamayacağı ve statü hukuku olan idare hukukunda kazanılmış haklara yer olmadığı savunulmakta ise de, belirli bazı koşullarla kazanılmış hakların varlığı idare hukuku alanında da kabul edilmelidir (Çoban Atik, 2013, s. 11-12).

Kazanılmış Hakkın Unsurları

Bir hakkın kazanılmış hak sayılabilmesi ve korumadan yararlanabilmesi için bazı unsurları bünyesinde barındırması gerekmektedir (Altundiş, 2008, s. 85; Karakoç, 2011, s. 1005, 1007; Çoban Atik, 2013, s. 14-15; Yılmaz, 2016, s. 513 vd.). Bu unsurlardan ilki; hakkın bireysel bir idari işlemde doğmuş olmasıdır (Bireysel idari işlemler-düzenleyici idari işlemler ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gözler & Kaplan 2011, s. 159 vd; Yayla, 2010, s. 142 vd.). Genel olarak düzenleyici işlemlerin kazanılmış hak doğurmayacağı kabul edilmektedir. Zira, düzenleyici işlemler genel ve soyut olduğundan, kural olarak bu işlemlerle subjektif hukuki durumlar ortaya çıkmaz. Hatta, bireylerin lehlerine olan düzenleyici işlemin korunması, değiştirilmemesi veya kaldırılmaması konusunda bir kazanılmış hakka sahip olmadığı; bu nedenle örneğin 4 yıllık bir fakültenin idarenin düzenleyici işlemi ile 5 yıla çıkarılması durumunda, bu değişiklik sırasında öğrenci olanların kazanılmış hak iddiasında

bulunamayacakları ifade edilmektedir (Çoban Atik, 2013, s. 26). Başka bir anlatımla, henüz tamamlanmamış, yani hâlen devam etmekte olan bir statüye ilişkin olarak, idarece (bu statü içerisinde önceden “tamamlanan” aşamalara dokunmayacak ve “öngörülebilirliği” zedelemeyecek biçimde) tek yanlı değişiklikler yapılabileceği; bu statü kapsamındakilerin de, kural olarak, söz konusu değişikliklere katlanmak durumunda olduğu vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 513-514). Örneğin, tamamlanmış bulunan yüksek lisans veya doktora ders aşaması bakımından kazanılmış hak gündeme gelebilecek ve bu durumda, yeni Yönetmelikle, yürürlük tarihinden önce tamamlanan aşamalara dokunulamayacaktır (Yılmaz, 2016, s. 520, dn. 110). Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin m. 35/5 hükmü gereğince bilimsel araştırma teknikleri ile yayın etiği konularını içeren en az bir ders lisansüstü eğitim sırasında alınması zorunlu dersler arasında sayılmıştır. Yönetmelik değişikliği ile birlikte lisansüstü öğrenciler için bu ders, ders programlarına alınmış ve hangi dönemden itibaren uygulamaya geçirileceği tartışma konusu olmuştur. Ders aşamasını tamamlamış öğrencilere sonradan çıkarılan düzenleme ile yeniden ders alma mecburiyeti getirilmesi kazanılmış hakları zedeleyecektir. Yönetmelik değişikliği gereği alınması zorunlu bu ders, ders aşamasına yeni başlamış ya da ders aşamasını henüz tamamlamamış öğrencilere etki edecek biçimde uygulanmalıdır. Ders aşamasını tamamlayarak yeterlilik ya da tez aşamasına gelmiş öğrencilere, sonradan bu derslerin alınması zorunluluğunun getirilmesi kazanılmış haklar yönünden hukuka uygunluk taşımayacaktır.

Danıştay'ın konuyla ilgili bir kararında (Danıştay 10. D., 1.10.2002, 2000/2114 E., 2002/3458 K., Corpus Mevzuat ve İçtihat Veri Bankası), bu unsura şu şekilde vurgu yapılmaktadır; “Bilindiği gibi, kamu hukukunda kazanılmış hak, bir hak sağlamaya elverişli düzenleyici kuralların bireylere uygulanması ile onlar için doğan öznel hakkın korunması anlamında kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, bir hakkın yeni düzenlemeden önce yürürlükte olan kurallara göre bütün sonuçlarıyla fiilen elde edilmiş olması durumunda kişilerin kazanılmış hakları bulunmaktadır”.

Bir hakkın kazanılmış hak sayılabilmesi için gerekli ikinci unsur ise, hakkın bireysel idari işlem tesis edildiği anda geçerli olan hukuk kurallarına uygun şekilde doğmasıdır. Kişisel hak haline dönüşmeyen, belirli koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak ileride elde edilmesi olası beklenen haklar, yani beklentiler kazanılmış hak olarak korunmaz (Altundış, 2008, s. 87. Hakkı beklentiler ile ilgili ayrıca bkz. Yılmaz, 2016, s. 514-515; Saygın, 2016, s. 211-234). Bu konuya örnek olarak özel öğrencilerin durumu verilebilir. Bir yükseköğretim kurumu mezunu veya öğrencisi olup, belirli bir konuda bilgisini artırmak isteyenler enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığının onayı ile lisansüstü derslere özel öğrenci olarak kabul edilebilirler. Özel öğrencilik ilgili programda doğrudan derece elde etmeye yönelik bir eğitim olmayıp süresi en fazla iki yarıyıldır. Özel öğrenci kabul koşulları üniversite senatoları tarafından belirlenir. Başvuru koşullarını taşıyan kişiler özel öğrenci olarak kabul edilir ve ilgili programda belli sayıda ders alabilirler. Özel öğrenci olarak kabul edilenler şayet lisansüstü programa kabul edilirlerse, özel öğrenci olarak aldığı ve başarılı olduğu derslerin muafiyetini talep edebilirler. Özel öğrenci olarak en fazla kaç ders alınabileceği, kaç ders için muafiyet verilebileceği üniversite senatoları tarafından belirlenebilir. Yüksek Öğretim Kurumu'nca yürürlüğe konulan çerçeve Yönetmelik m. 32'de muafiyet verilen derslerin ilgili lisansüstü eğitimde alınması gereken derslerin yüzde ellisini aşamayacağı hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, bu azami sınırı aşmamak üzere kaç derse muafiyet verileceği üniversiteler tarafından belirlenebilecektir. Görüldüğü gibi, muafiyet isteme hakkı, özel öğrenci olarak programa

kabul edilenler için programa kabul edilme şartına bağlı olarak ileride elde edilmesi olası beklenen bir haktır. Özel öğrenci olarak programa kabul edildiği sırada mevcut düzenleme ile aldığı derslerin dört tanesi için muafiyet talep edebilme imkanı olan bir öğrenci henüz muafiyet talebinde bulunmadan, yeni bir düzenleme ile almış olduğu derslerin en fazla iki tanesinin lisansüstü programa kabulünde muaf edileceğini öğrenirse kazanılmış hakkının ihlal edildiğini söyleyemeyecektir. Çünkü belirli koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak ileride elde edilmesi beklenen haklar yani beklentiler kazanılmış hak olarak korunmaz.

Başka bir deyişle, bir statü içinde bulunmak kural olarak kişilere kazanılmış hak sağlamaz, ancak statüye ait genel kuralların bireylere uygulanmasıyla kazanılmış hak elde edilebilir (Karakoç, 2011, s. 1007). Kişilerin içinde buldukları statünün içeriğinin/koşullarının, o statüye girdikleri, hizmetten yararlanmaya başladıkları andaki hâlinin korunmasını istemeleri kural olarak mümkün değildir; bu bağlamda, öğrencilik statüsü devam edenler, bu statünün içeriğinin/koşullarının hiçbir zaman ve hiçbir şekilde değiştirilemeyeceğini ileri süremezler (Yılmaz, 2016, s. 516-517). Ancak, bu değişiklikler gerçekleştirilirken şüphesiz (hukuki güvenlik, kazanılmış hak ve haklı beklentiler dikkate alınarak) geçiş hükümleri konularak belirli bir esneklik sağlanabilmektedir (Yılmaz, 2016, s. 517, dn. 102). Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği bağlamında, eski Yönetmeliğin mevcut öğrenciler açısından kazanılmış hak oluşturmaya devam etmesi ve uygulanmaya devam olunması zorunluluğundan söz edilemeyeceği; ancak, eski Yönetmelik döneminde tamamlanan aşamalar (örneğin yüksek lisans veya doktora ders aşaması) bakımından kazanılmış hakkın gündeme gelebileceği; bu durumda, yeni Yönetmeliğin, geçmişe etkili olamayacağı ve yürürlük tarihinden önce tamamlanan aşamalara dokunulamayacağı; Yönetmeliğin geleceğe yönelik uygulanması açısından da, kademeli bir geçiş süreci öngörülerek ani etkiler ve sonuçlar doğurmasının engellenmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir (Yılmaz, 2016, s. 522-523).

Lisans Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nde yapılan ve mevcut öğrencilerin aleyhine olan bir değişikliğe ilişkin dava konusu olayda, Danıştay şu sonuca varmaktadır (Danıştay İDDK, 23.10.2008, 2005/1988 E., 2008/1826 K., Corpus Mevzuat ve İçtihat Veri Bankası. Aksi yönde sayılabilecek görece eski tarihli kararlar ve eleştirisi için bkz. Yılmaz, 2016, s. 519, dn. 106); "...düzenleyici işlemlerin kural olarak kazanılmış hak yaratmayacağı, kaldırılmaları ve değiştirilmelerinin her zaman olanaklı olduğu idare hukukunun bilinen ilkelerindedir. Düzenleyici işlemlerin kişilere uygulanması suretiyle bireyselleşmesi halinde kazanılmış hak yaratacakları ve bu durumda da düzenleyici işlemlerde yapılacak değişikliklerde idari istikrarın ve/veya kazanılmış hakların korunması gerekeceği hukuk devleti ilkesinin bir sonucudur. Davada kazanılmış hakların ihlali ile ilgili bir uyuşmazlık söz konusu olmadığı gibi *Fakülte 1. sınıfta tabi olunan Yönetmeliğin öğrenim tamamlanincaya kadar değiştirilemeyeceğinden bahsetmek de hukuken olanaklı değildir*. Bu itibarla, Yönetmeliğin iptali yolundaki İdare Mahkemesi kararında hukuka uyarlık görülmemiştir". Bu bağlamda, yeni Yönetmelik ile getirilen hükümler karşısında, eski Yönetmelik döneminde öğrencilik statüsüne girmiş bulunanların, lehlerine olan eski duruma (eski Yönetmeliğe), bundan sonra da tabi olma (örneğin süre sınırı olmaksızın ve ilişik kesmeye tabi olmaksızın lisansüstü öğrenimlerine devam etme) hususunda kazanılmış hakından bahsedilemez (Yılmaz, 2016, s. 517-518).

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM VE ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİNDE DAHA ÖNCE YAPILAN DEĞİŞİKLİK İLE İLGİLİ DANIŞTAY KARARLARI

1996 yılında yürürlüğe giren Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (RG, 1.7.1996, 22683) ile 1982 yılında yürürlüğe konulan Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği (RG, 6.10.1982, 17830) yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün olduğu gibi, yeni bir Yönetmelik ile önceki Yönetmelik yürürlükten kaldırıldığından, kimi yargı kararlarına da yansıyan çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Danıştay kararına yansıyan olay, doktora öğrencilerinin yeterlik sınavına girmeden önce merkezi bir yabancı dil sınavına tabi tutulmalarını öngören yeni kuralın, henüz yeterlik sınavına girmemiş halihazırdaki doktora öğrencilerine uygulanıp uygulanmayacağıyla ilgilidir.

Doktora programı öğrencisi olan davacı, doktora başvurduğu sırada yürürlükte olan Yönetmelik hükümleri uyarınca yabancı dil sınavına girip başarılı olduğu, yeni Yönetmelikte düzenlenen doktora yeterlik sınavı öncesi Kamu Personeli Yabancı Dil Sınavı'nda başarılı olma koşulunun kendisine uygulanmasının kazanılmış hak ve idari istikrar ilkesi ile bağdaşmadığını öne sürerek aleyhe düzenleme öngören kuralın iptalini talep etmiştir.

Danıştay kararında (Danıştay 8. D., 17.6.1997, 1996/3847 E., 1997/2153 K., Corpus Mevzuat ve İçtihat Veri Bankası) hukuki sorun ile ilgili şu tespitler yapılmaktadır; "Yürürlükten kaldırılan yönetmelikte yüksek lisans öğrenimi sonunda doktora giriş sınavına girilmekte, bu sınavın ilk aşamasını da yabancı dil sınavı oluşturmakta ve anılan yabancı dil sınavı adayın bilim alanı ile ilgili 200 kelimelik bir çeviri yaptırılmak suretiyle yapılmakta, daha sonra girilen bilim sınavında da başarılı olunması halinde doktora öğrenciliği başlamakta, derslerin başarılmaması halinde de yabancı dili içermeyen yeterlik sınavı yapıp, bundan da başarılı olduğu takdirde aday tez hazırlığı ve savunması sonunda doktora diploması almaya hak kazanmakta idi. Yeni yönetmelikle sistem değişikliğine gidildiği, doktoranın verilmesinde başka ülkelerde uygulanan sistemin getirildiği ve bu bağlamda yüksek lisans eğitiminin tezli ve tezsiz olarak ikiye ayrıldığı, bundan sonra başlayan doktora programının yeterlik sınavı aşamasında bu sınava girebilmek için (md.21) Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tesbit Sınavında yüz üzerinden en az altmış puan almak koşulu getirildiği ve iptali istenilen 32. ve geçici 2. madde ile de bu koşulun lisansüstü programlarına 1996/1997 Öğretim Yılından önce başlamış öğrencilere de teşmil edildiği anlaşılmaktadır". Bu tespitin ardından Danıştay kararında şu sonuca varılmaktadır; "Soyut ve genel hukuki durumların (hukuki statülerin) en önemli özelliği bunların daima değişebilmesi ve bu değişikliğin de herkese karşı geçerli olmasıdır. Objektif hukuk dünyasında meydana gelen ve hukuki statüde değişiklik yapan bu düzenlemelerin eski düzenleme uyarınca statü kazanmış ve statüsü devam eden bireyleri de kapsayacağı açıktır... Dava konusu olayda; eski yönetmelik hükümleri uyarınca doktora programına kayıt yaptırmış ve henüz doktora yeterlik sınavını vermemiş öğrencilerin devam eden öğrencilik statüsü nedeniyle bu statüde meydana gelen değişikliğe, yani getirilen yabancı dil sınav şartına (KPYDS) tabi olacakları açıktır. Yeni düzenleme ile KPYDS'da başarılı olunması halinde doktora yeterlilik sınavına girilebileceği koşulu getirilmiş olduğundan eski yönetmelik uyarınca kayıt yaptıran ve öğrenciliği devam eden doktora yeterlilik sınavını vermemiş öğrencilerin kazanılmış haklarından da söz edilemez." Görüldüğü gibi Danıştay kararında, Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği değişikliği ile yeterlilik sınavına girebilmek için KPDS sınavından en az 60 puan almak koşulunun eski öğrencilere uygulanamayacağı iddiası haksız bulunmakta, bu değişikliğin henüz doktora yeterlilik sınavına girmemiş eski öğrencilere de uygulanabileceği

hüküm altına alınmaktadır. Kararın gerekçesinde; kamu idarelerinin genel ve soyut nitelikte düzenleyici işlemleri (kural tasarruflar), yine genel düzenleyici işlemlerle değiştirebileceği veya kaldıracabileceği, objektif hukuk dünyasında meydana gelecek bu değişikliğin, daha önceki düzenleyici işlemlerin doğurmuş olduğu objektif ve genel hukuki durumlara da tesir edeceği ve mevcut durumlara da uygulanacağını açık olduğu, idarenin yasa ve ilgili yönetmeliklerin verdiği yetkiye dayanarak, eğitim-öğretim ve sınav sisteminde eğitimin kalitesini ve verimini artırmak amacıyla her zaman düzenleme yapabileceği, bu düzenlemelerin tüm öğrencileri kapsayacağı ve uygulanmasına engel bir durum yoksa hemen uygulamaya geçirilebileceği ifade edilmektedir.

Yönetmelik değişikliğinin, bu değişiklikten önce okula kayıt yaptırmış öğrencilere uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin bir başka uyuşmazlıkta ise, Danıştay 8. Dairesi (Danıştay 8. D., 8.12.1998, 1997/4157 E., 1998/4127 K., Corpus Mevzuat ve İctihat Veri Bankası), yönetmelik değişikliği ile getirilen yeni sistemin, bu uygulamaya geçmeden önce okula kaydını yaptırmış öğrencilere de uygulanacağını hükme bağlanmıştır. Kararın gerekçesinde; soyut ve genel hukuki durumların (hukuki statülerin) en önemli özelliğinin bunların daima değişebilmesi ve değişikliğin de herkese karşı etki göstermesi olduğu belirtilmekte, objektif hukuk dünyasında meydana gelen ve hukuki statüde değişiklik yapan düzenlemelerin eski düzenleme uyarınca statü kazanan ve statüsü halen devam eden bireyleri de kapsayacağını açık olduğu vurgulanmaktadır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM VE ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ'NİN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ VE GEÇİŞ HÜKÜMLERİ

Yürürlük Tarihi

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin yürürlüğünü düzenleyen 37. maddesinde "Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer" hükmü bulunmaktadır. Bu nedenle adı geçen Yönetmelik Resmi Gazete'de yayım tarihi olan 20.4.2016 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Yönetmelik kural olarak 20.4.2016 tarihinden ileriye doğru uygulanacak olup, yürürlüğe girdiği tarihten önce tamamlanmış işlemler geçerliliğini koruyacaktır. Ancak, belirli bir statü içerisinde (örneğin öğrencilik statüsü) bulunan kişiler açısından (tamamlanmış ve kazanılmış hak niteliğine ulaşmış işlemler hariç) kural olarak Yönetmelik derhal yürürlüğe girecektir. Yönetmeliğin bu şekilde derhal yürürlüğe girecek hükümlerinin olası sakıncaları geçiş hükümleri ile giderilmeye çalışılmaktadır. Aşağıda bu geçiş hükümlerine değinilecektir.

Geçiş Hükümleri

Genel Olarak

Yönetmeliğin geçiş hükümleri geçici madde 1'de yer almaktadır. Anılan hüküm şu şekildedir;

"(1) Bu Yönetmelikle getirilmiş hükümlerin uygulaması ve belirlenmiş süreler yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihinden itibaren başlar.

(2) Bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden önce aynı anda birden fazla lisansüstü programa kayıtlı olan öğrenciler hakkında 35 inci maddenin altıncı fıkrası uygulanmaz.

(3) 6/2/2013 tarihinden önce tezsiz yüksek lisans programlarına kayıtlı olan veya mezun olan öğrenciler doktora programlarına başvurabilir”.

Aşağıda sırasıyla her bir fıkrada yer alan geçiş hükmü ayrı ayrı incelenecektir.

Yönetmelikte Yer Alan Sürelere İlişkin Geçiş Hükümü

Yönetmeliğin “geçiş hükümleri” kenar başlıklı geçici 1. maddesinin 1. fıkrasında “yönetmelikle getirilmiş hükümlerin uygulanması ve belirlenmiş süreler”in Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren (yani 20.4.2016 itibariyle) başlayacağı hüküm altına alınmıştır. Geçiş hükmünde iki durumdan söz edilmektedir: birincisi Yönetmelikle getirilen hükümlerin uygulanması, ikincisi ise Yönetmelikte belirlenen sürelerin başlamasıdır.

Yönetmelik ile getirilen hükümlerin uygulanmasının, Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlaması, Yönetmeliğin 20.4.2016 tarihinden sonrası için “derhâl” uygulanma zorunluluğuna işaret etmekte olup, Yönetmelikle belirlenen sürelerin 20.4.2016 tarihinden itibaren başlaması, Yönetmeliğin öngördüğü sürelerin, bu tarihten itibaren hesaplanacağını başka bir anlatımla mevcut öğrenciler açısından bir geçiş hükmü konulduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2016, s. 529-530). Anılan hüküm bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Yönetmelik ile belirlenen sürelerin, Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten (20.4.2016) itibaren işlemeye başlayacağı; Yönetmelik ile getirilen diğer hükümlerin ise (bu süreler dikkate alınmak ve geçmişte tamamlanmış işlemlere teşmil edilmemek koşuluyla) derhal uygulanacağı belirtilebilir (Yılmaz, 2016, s. 530). Başka bir deyişle, öncelikle Yönetmeliğin yürürlük tarihinden itibaren derhal uygulanacağı genel kural olarak öngörülmüş; ancak, Yönetmelik ile getirilen ve “ilişik kesme” sonucunu da doğurabilen yükümlülüklerin geçmişe değil, geleceğe etkili biçimde uygulanmasını temin bakımından, bir anlamda mevcut öğrencilerin önceki ihmalkârlık ve başarısızlıklarının dikkate alınmayacağı ilke olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2016, s. 530). Bu bağlamda, örneğin, yeni Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden evvel ders aşamasını tamamlamış bulunan bir öğrenciye, yeni Yönetmelik ile getirilmiş olan “*Bilimsel araştırma teknikleri ile araştırma ve yayın etiği konularını içeren en az bir dersin lisansüstü eğitim sırasında verilmesi zorunludur*” şeklindeki m. 34/5 hükmü uyarınca açılacak dersi alma yükümlülüğü uygulanmamalıdır (Yılmaz, 2016, s. 542, dn. 142). Yeterlik sınavında iki kez başarısız olan doktora öğrencisinin ilişkisinin kesileceğine dair Yönetmelik hükmünün de (m. 19/5), Yönetmeliğin yürürlük tarihinden itibaren uygulanacağı ve bu tarihten önce yeterlik sınavından başarısız olanların bu durumunun dikkate alınmayacağı; aynı şekilde, tez önerisi ikinci kez reddedilen doktora öğrencisinin ilişkisinin kesileceğine ilişkin Yönetmelik hükmü (m.21/3) ile tez izleme komitesi tarafından üst üste iki kez veya aralıklı olarak üç kez başarısız bulunan doktora öğrencisinin ilişkisinin kesileceğine ilişkin Yönetmelik hükmünün (m.21/4) de, belirtilen biçimde uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 530).

Yönetmelikte belirlenen sürelerin, Yönetmeliğin yürürlük tarihinden itibaren başlayacağını öngörülmesiyle, mevcut öğrenciler açısından, önceki başarı durumlarına bakmadan öğrenim süreçleri açısından, yeni bir dönem başlatılmakta ve böylece Yönetmelikle getirilen (ilişik kesme sonucuna bağlananlar da dâhil) tüm sürelerin Yönetmeliğin yürürlük

tarihinden itibaren işlemeye başlayacağı ve önceki sürelerin/öğrenim sürelerinin hesaba katılmayacağı yeni bir sayfa açılmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 531-532).

Yukarıda değinilen ilkeler ışığında, Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği anda tezli yüksek lisans, doktora veya sanatta yeterlik programına kayıtlı öğrencilere bulunduğu aşama (ders, yeterlik, tez) dikkate alınmaksızın yüksek lisans öğrencileri için 6 yarıyıl, doktora ve sanatta yeterlik öğrencileri için ise 12 yarıyıl (lisans derecesi ile kabul edilenler için 14 yarıyıl) süre tanınmakta olup, bu azami süre içerisinde ders aşamasının bu aşama için öngörülen 4 yarıyıl (lisans derecesi ile doktora kabul edilenler için 6 yarıyıl) içerisinde tamamlanması gerekmektedir, aksi takdirde öğrencinin ilişiği kesilecektir (Çeşitli olasılıklar ve görüş önerileri için bkz. Yılmaz, 2016, s. 532 vd.). Benzer şekilde, tezsiz yüksek lisans öğrencileri için 3 yarıyıl ve bilimsel hazırlık öğrencileri için 2 yarıyıllık azami sürenin hesabında da önceki süreler dikkate alınmayacaktır. Ancak, Yönetmeliği, içinde bulunulan yarıyıla (2015-2016 bahar yarıyılına) uygulamak yani Yönetmeliğin yeniden işlemeye başlayacağını öngördüğü süreleri bu yarıyılın başından itibaren hesaplamak, aslında bir tür “geriye yürütme” anlamına geleceğinden; Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği 2015-2016 bahar yarıyılına, sürelerin başlaması ve uygulama açısından hesaba katmamak en uygun çözüm yoludur (Yılmaz, 2016, s. 544).

Azami öğrenim sürelerine ilişkin bir değerlendirmede, 50/d’li araştırma görevlileri açısından yapılmalıdır. Zira, YÖK Yürütme Kurulu’nun 7.3.2017 tarihli kararında (<http://www.akademikadro.net/uzatmali-lisansustu-ogrenciler-arastirma-gorevlisi-kadrosuna-basvuramayacak-24778.html>, erişim: 30.3.2017) özetle; Yönetmeliğin yeniden işlemeye başlayacağını öngördüğü sürelerin 50/d’li araştırma görevlilerinin görev sürelerinin uzamasını sağlamayacağı, bu statüdeki araştırma görevlilerinin azami öğrenim sürelerini doldurmaları durumunda kadroları ile ilişkilerinin kesilmesi gerektiği belirtilmektedir. Başka bir deyişle, anılan kararda, Yönetmeliğin yeniden başlayacağını öngördüğü öğrenim sürelerinin yalnızca öğrencilik statüsünü devam ettirdiği, araştırma görevliliği statüsünün sona erdirilmesini engellemeyeceği vurgulanmaktadır. Böylece, Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği anda, 2 yılı doldurmuş olan bir yüksek lisans öğrencisi için, öğrencilik statüsü açısından azami öğrenim süresi yeniden başlayacak, ancak araştırma görevliliği statüsü için böyle bir sonuç doğmayacaktır. Acaba, yasal düzenleme bu sonuca varılmasını desteklemekte midir? 2547 sayılı Kanunun azami öğrenim süresini düzenleyen 44. maddesinde 2011 yılında yapılan değişiklikle, lisansüstü öğrenciler için azami öğrenim süreleri belirlenmiş ve bu süreleri tamamlayan öğrencilerin kademeli olarak arttırılan harçları ödeyerek öğrenimlerine devam edebilecekleri düzenlemesi getirilmişti. Buna göre; bir yüksek lisans öğrencisi kayıtlı olduğu programı azami süre olarak öngörülen 3 yıl, doktora öğrencisi ise 6 yıl içinde tamamlayamamış ise, kademeli olarak arttırılmış öğrenci katkı paylarını ödeyerek ömür boyu öğrencilik statüsüne sahip olabilecekti. 2547 sayılı Kanunun 44. maddesinde, azami öğrenim süresi olarak öngörülen yüksek lisans için 3 yıl, doktora için 6 yıllık sürenin tamamlanmasından sonra, öğrenime devam edilmesinin yalnızca ders ve sınavlara katılma ile tez hazırlama hakkı tanıdığı, bunların dışında diğer öğrencilik haklarından ise yararlanılamayacağı açıkça hükme bağlanmıştı. 2547 sayılı Kanunun 44. maddesinde 2014 yılında yapılan değişiklikle ise, bu kurallar yürürlükten kaldırılmış ve lisansüstü eğitimde öğrenim sürelerinin Yönetmelik ile düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, Yönetmelikte azami öğrenim süreleri belirlendikten sonra, bu sürelerin Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihte yeniden işleyeceği kuralına yer verilmiştir. Bu düzenleme karşısında, ne Yönetmelikte ne de 2547 sayılı Kanun’da yeniden başlatılan bu

sürelerin dikkate alınmayacağı durumlar açıkça belirlenmemiş iken, YÖK Yürütme Kurulu kararı ya da başka bir deyişle idari bir karar ile belirlenmesi kanımızca hukuki dayanaktan yoksundur. Kısaca azami sürelerle ilişkin olarak yasal mevzuatta yer alan hükümlerin, hangi durumlarda uygulanmayacağına ilişkin tespitinin de yasal mevzuatla yapılması zorunludur.

Aynı Anda Birden Fazla Lisansüstü Programa Kayıt

Yönetmeliğin “diğer hükümler” kenar başlıklı 35. maddesinin 6. fıkrasına göre; “Tezsiz yüksek lisans programları hariç, aynı anda birden fazla lisansüstü programa kayıt yaptırılamaz ve devam edilemez”. Ancak Yönetmeliğin geçici 1. maddesinin 2. fıkrasında ise; bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden önce aynı anda birden fazla lisansüstü programa kayıtlı olan öğrenciler hakkında 35. maddenin 6. fıkrasının uygulanmayacağı hükmüne yer verilmektedir. Böylece, Yönetmeliğin yayımı tarihinde birden fazla lisansüstü programa kayıtlı öğrenciler bakımından bir geçiş hükmü öngörülerek, kayıtlı oldukları programlara, Yönetmeliğin diğer kuralları çerçevesinde devam edebilmeleri sağlanmıştır.

Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencilerinin Doktora Programlarına Başvuru Hakkı

Doktora programlarına başvuru koşullarını düzenleyen Yönetmeliğin 16. maddesinde, tezli yüksek lisans diploması ile yapılacak başvurular ile lisans diploması ile yapılacak başvuruların koşulları ayrı ayrı belirlenmiştir. Örneğin; tezli yüksek lisans derecesi ile başvuruda ALES sınavından asgari 55 puan gerekli iken, lisans derecesi ile yapılan başvuruda asgari 80 puan gerekmektedir (Yönetmelik, m. 16/1).

Yönetmeliğin geçici 1. maddesinin son fıkrasında, 6.2.2013 tarihinden önce tezsiz yüksek lisans programlarına kayıtlı olan veya mezun olan öğrencilerin doktora programlarına başvurabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Böylece, doktora programına başvurabilmek için gerekli olan “tezli yüksek lisans diplomasına sahip olma” koşulunun, geçiş hükmünde belirtilen tarihten (6.2.2013) önce kaydolan veya mezun olan tezsiz yüksek lisans öğrencileri açısından uygulanmayacağı açıklığa kavuşturulmuştur (Yılmaz, 2016, s. 527-528). Başka bir anlatımla belirtilen tarihten önce tezsiz yüksek lisans programına kaydolmuş veya mezun olmuş öğrenciler tezli yüksek lisans programı öğrencileri ile aynı koşullarda doktora programlarına başvurabileceklerdir. 6.2.2013 tarihinden sonra tezsiz yüksek lisans programlarına kayıt yaptıran öğrenciler ise, bu diploma ile tezli yüksek lisans programı mezunları ile aynı koşullarda doktora programına başvuramayacak, ancak lisans diploması ile bütünlük doktora programlarına başvurabileceklerdir.

SONUÇ

Hukuk kurallarında zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlara uygun değişiklikler yapılması şüphesiz hukukun doğasına uygundur. Bu çerçevede, kamu idareleri de kendi görev alanlarını ilgilendiren konularda değişiklikler yapabilirler. Ancak, burada önemli olan yeni düzenlemelerin kimlere uygulanacağı, uygulamanın yürürlük tarihinin ne olacağı ve yeni düzenlemeden önce belirli bir statüyü kazanmış kişilere etkisinin ne olacağıdır. Hukuk kurallarındaki değişikliklerin geleceğe dönük uygulanması temel bir ilkedir. Yani, yeni düzenleme yürürlüğe girdiği tarihten ileriye etkili olacak şekilde uygulanmalıdır. Hukuk kuralında değişiklik yapıldığı tarihten önce gerçekleşmiş ve tamamlanmış işlemlere yeni kuralın uygulanması hukuk güvenliğini zedeler. Ancak, eski kural yürürlükteyken başlamış fakat henüz tamamlanmamış işlemlere yeni kuralın uygulanması hukuken olanaklıdır.

Hukuk kurallarında değişiklik yapılırken, yeni hükmün uygulanmasında kazanılmış haklara zarar vermektan kaçınılmalıdır. Belirli koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak ileride elde edilmesi olası beklenen haklar, yani beklentiler kazanılmış hak olarak korunmaz. Derhal yürürlüğe girecek hükümlerinin olası sakıncaları geçiş hükümleri ile giderilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altundiş, M. (2008). Hukuki Güvenlik İlkesi, Yasama Dergisi, 10, 60-94.
- Aygün Eşitli, E. (2013). Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 104, s. 225-246.
- Babayiğit, M. (2016). Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 124, s. 183-220.
- Çoban Atik, A. (2013). İdare Hukukunda Kazanılmış Hak İlkesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (1), 11-53.
- Gözler, K. & Kaplan, G. (2011). İdare Hukukuna Giriş, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kaplan, G. (2008). İdari Yargılama Hukukunda Usulü Kazanılmış Hak, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 76, 231-287.
- Karakoç, D. (2011). 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun Yargı Kararlarına Yansıyan Geçici Maddelerinin Kazanılmış Hak Açısından İncelenmesi, İÜHFM, 69 (1-2), 1003-1018.
- Öztürk, İ. (2008). İdari Yargıda Temyiz İncelemesinin Usulî Kazanılmış Haklar Açısından Sınırlanması, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (1-2), 1027-1043.
- Saygın, E. (2016). Haklı Beklentilerin Korunması İlkesine Yönelik Türk ve İngiliz İdare Hukuku Yaklaşımı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 126, 211-234.
- Sözer, A. N. (2013). Kanunların Önceye Etki Yasağı: Sosyal Sigortalar Hukuku Bakımından Bir Değerlendirme, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 8 (Özel Sayı), s. 2477-2534.
- Yayla, Y. (2010). İdare Hukuku, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Yılmaz, S. (2016). Yeni "Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği"nin Öngördüğü Sistem ve Geçiş Esasları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (2), 473-569.

Yıldız

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01,s. 14-28

Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Kültür-Sanat Atılımlarının Karşı-Propaganda Perspektifiyle Yeniden Değerlendirilmesi*

Burak BOYRAZ**

Özet

Makalenin ilk kısımlarında kara propaganda ve yeni Türkiye konusu ele alınmış, Mustafa Kemal Atatürk’ün bu husustaki vizyonu ortaya konmuştur. İkinci bölümdeyse ağırlıklı olarak kurumsallaşmadan bahsedilmiş, kültür ve sanat çalışmalarının adı geçen olgu içindeki yerine değinilmiştir. Yine ilgili kurumların karşı propaganda adına ülkeye sağladıkları katkıya yer verilen bu bölümde açıklamalara yardımcı olması amacıyla örnekler sunulmuştur. Üçüncü bölüme gelirse burada daha çok İsmet İnönü dönemi irdelenirken, İkinci Dünya Savaşı evvelinde propagandayı bir bilim dalı haline getiren Almanlarla kurulan ilişki ve bu ilişkinin getirileri kaleme alınmıştır. Sonuç bölümünde de karşı propaganda çerçevesine alınan girişimlerin totalde ülkeye hangi yönde fayda sağladığı aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye
Kültür
Sanat
Müzecilik
Propaganda
Tasarım

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 15.02.2017
Kabul Tarihi: 04.04.2017
Elektronik Yayım Tarihi: 16.05.2017

*Yazarın Yükseköğretim Kanunu’nun 39. maddesi kapsamındaki yurt dışı görevlendirmeleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

**Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, S.Y.A.D., bboyraz@yildiz.edu.tr

Reassessment of Culture-Art Progresses In Turkey After Republic With Counter Propaganda Perspective

Abstract

Subject of black propaganda and new Turkey have been mentioned inside the first section of the article, vision of *Mustafa Kemal Atatürk* on this topic was set forth. In the second section institutionalization is mentioned mainly and place of culture and work of arts in this fact is addressed. Again in this part where relevant institutions contributed to the country for counter propaganda, examples in order to support statements have been presented. As for the third section, while the period of *İsmet İnönü* has been researched thoroughly, relation established with Germany which had propaganda turn into a discipline before *Second World War* and outcomes of this relation have been mentioned and written out. In the conclusion, attempts which were involved in the framework of counter propaganda have been quoted in order to reveal in which way they provided benefit to the country in total.

Keywords

Turkey
Culture
Art
Museology
Propaganda
Design

About Article

SendingDate: 15.02.2017
AcceptanceDate: 04.04.2017
Electronic IssueDate: 16.05.2017

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hâkimiyeti kaybetmesinde 19. yy içinde yaşanan isyanlar ve 1877-78 *Osmanlı-Rus Savaşı* önemli bir yer tutar. Öyle ki savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlılar Ruslar karşısında ağır bir yenilgi almış ve Balkanlardaki nüfuz dikkate değer ölçüde yitirilmiştir.

Bu olaylardan sonra, *İkinci Meşrutiyet*'in ilanını (1908) takip eden ilk on yılın bitimindeyse Yunan ve Bulgarlarla muharebeye girilmiş ve *Balkan Savaşları*'nın (1912-1913) arkasından bölgede asırlara yayılan mutlak hâkimiyet son bulmuştur.

Hemen ardından gelen *Birinci Dünya Savaşı*'ndaysa (1914-1918) bu kez Almanlarla olan yakın ilişkiler sebebiyle yenilenler safında yer alınmıştır. Lakin mevzu bahis yenilginin bedeli ağır olmuş, *Mondros Mütarekesi* (1918) doğrultusunda imparatorluk fiilen sona ermiştir. Buna ek olarak mütarekenin yedinci (7.) maddesini gerekçe gösteren Yunanistan savaşın bitmesiyle 1919 yılında İzmir şehrini işgal etmiştir. Havalide infial yaratan bu işgal, doğal olarak *milli mücadele* zincirini tetiklemiştir. Nitekim son *Osmanlı Mebuslar Meclisi* tarafından belirlenen *Misak-ı Milli* sınırlarını korumak için yurt genelinde, kongreler eşliğinde çeşitli kararlar alınmış, istikametler çizilmiştir. Söz konusu istikametlerin uzantısı olan geniş çaplı mücadeleler ekseninde; örgütlenme ve hâkimiyeti geri kazanma silsilesini izleyen muharebelerde işgal kuvvetlerine karşın kesin zaferler kazanılmıştır. Tarihe *Türk Kurtuluş Savaşı* (1919-1922) adıyla geçen bu süreç sonrasında Batılılar için Türklerle masaya oturup barış antlaşması imzalamak bir zorunluluğa dönüşmüştür.

Akabinde taraflarca imzalanan *Lozan Barış Antlaşması* (1923) ile ülke adına siyasi anlamda yeni bir sayfa açılmış, *Mustafa Kemal Atatürk* (1881-1938) ve *İsmet İnönü* (1884-1973) için artık bambaşka bir süreç başlamıştır.

Bu metinde de iki liderin ulusallaşma adına gerçekleştirdikleri uygulamalardan kültür-sanat içerikli olanlar bir bütün olarak ele alınmış ve Batı'nın cumhuriyet sonrasındaki (1923-1945) kara propagandalarına (Black-Propaganda)¹ bir yanıt niteliğinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme için ilgili uygulamaların "zamanlama, dolaylı üslup ve hedef kitle" bakımından karşı-propaganda (Counter-Propaganda)² sistematiğine yakın duran benzerliklerinden yola çıkılmıştır. Araştırmaysa bu konuda ayrıntılı içeriğe sahip olan *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* arşivi³ üzerinden bir literatür taramasıyla yapılmış; *Kaynar* (1986), *Giritli* (1986), *Gökçe* (1990) ve *Tansuğ* (1990) gibi kıymetli akademisyenlerin metinlerinden yararlanılmıştır.

KARA PROPAGANDA VE YENİ TÜRKİYE

Teknik anlamda *Mustafa Kemal Atatürk*'ün propagandaya olan bakış açısı daha *milli mücadele* devrinde şekillenmeye başlamıştır. Süreli basınla ilgili politikaların önemini henüz o yıllarda idrak eden lider, iletişim araçları üzerinden Anadolu halkı nezdinde bir kitlesel farkındalık yaratma çabası içine girmiştir. Bu çerçevede bilindiği üzere Yunan işgali ertesinde evvela *İrade-i Milliye* ve *Hâkimiyet-i Milliye* adlı iki yayın organından faydalanılmıştır. Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararların halka nüfuz etmesi ve kurtuluş mücadelesinin hızla benimsenmesi adına önem taşıyan bu yayınlar, tabii suretle halk üzerinde bir etki uyandırmıştır (Ulusoy, 2004, s.56-57).

Aynı şekilde Batının kışkırtmalarıyla hareket eden azınlık yayınlarına da müdahale edilmiştir. İlgili gazeteler ve mecmualar engellenmiş, hatta *İstanbul Hükümeti* taraftarı yayınların kitlelere ulaşmasına mani olunmuştur. Haber ajanslarına da titizlikle yaklaşıırken, bu yolda muhalif bilgilerin yarattığı kirliliği sona erdirmek için 1920

Görsel 1. Yunanistan'ın Atina şehrinde bulunan War Museum, koleksiyonunda Balkan Savaşları'na dair önemli nesne ve belgeler bulundurmaktadır. Sağdaki görsel müzenin sanat koleksiyonunda yer alan ve bir Türk askeri ile Yunan askerinin el kavgasını betimleyen çalışmadır. (A Hand Fight Between a Warrior From Souli and A Turk – by Robert Woodwille). **Kaynak:** B.Boyraz Arşivi / Atina / 5-11 Mart 2017.

¹ Bilindiği üzere propaganda siyasi ölçekte üç başlıkta incelenmektedir. Bkz.; a) *Ak Propaganda*, b) *Kara Propaganda*, c) *Gri Propaganda*.

² Genellikle kara propagandanın olumsuz etkilerini bertaraf etme çabasındaki yöntemleri tanımlamak için kullanılan bu terim, literatürde; a) *Direk Karşı-Propaganda*, b) *Dolaylı Karşı-Propaganda*, c) *Oyalayıcı/Taktiksel Karşı-Propaganda* gruplamalarıyla ele alınmaktadır (*Psychological Operations*, 1962, s. 34).

³ *Yıldız Teknik Üniversitesi, S.T.F., Sanat Böl., S.Y.A.D. Kütüphanesi* (B-2013).

senesinde *Anadolu Ajansı* kurulmuştur (Ulusoy, 2004, s. 59). Buraya kadar sergilediği duruşla, basın ve propagandanın *milli mücadelenin* vazgeçilmez bir ögesi olduğunu gösteren *Mustafa Kemal Atatürk, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü*'yle yeni bir pencere açmıştır (Ulusoy, 2004, s. 60). Türkiye'deki hareketlenmenin dış basına nasıl yansıdığıyla yakından ilgilenen Gazi, adı geçen kurum aracılığıyla Batı basınının takip edilmesini hedeflemiştir.

Görsel 2. Milli Mücadele yıllarında Türkiye'de basılan İslam Kurtarıcıları adlı propaganda poster. Kompozisyonda en üstte Mustafa Kemal Atatürk yer alırken kenarlarda onun silah arkadaşları, ortada ise bıçak ile Mısak-ı Milli sınırlarını işaret eden bir kadın figürü bulunmaktadır.
Kaynak: Samsun Kent Müzesi.

suçladığını hatırlatmıştır (Özkaya, 1989, s. 98). Bunun üzerine Türk lider yaptığı her hareketin Avrupa'dan nefret etmediğinin bir delili olduğunu beyan etmiş, hiçbir zaman nefretler esasına dayanarak dövüşmediğini tekrar hatırlatmak durumunda kalmıştır (Özkaya, 1989, s.98). Dahası, Hıristiyanların Anadolu'dan sürüldükleri mi yoksa bölgeyi kendilerinin mi terk ettiği sorusuna karşılık onları kalmak ya da gitmek tercinde serbest bıraktıklarını, fakat bu toplulukların özellikle Birleşik Devletler'in dinsel ayrılık konusunda yaptığı propagandadan etkilendiklerini belirtmiştir (Özkaya, 1989, s. 98).

Köklü kültürel tarihleriyle bilinen Yunanistan, Fransa ve İtalya gibi ülkeler de 1923 sonrasında yavaş yavaş Türkiye üzerinden yeni beyanlarda bulunmaya yönelmiştir. 1930'larda iyice belirginleşen ve Türk ırkını hedef alan bu beyanlarda, en genel ifadeyle; Türklerin azınlıklara oranla daha yeni bir ırk olduğu, bölge coğrafyasının asıl sahibinin de Batı kökenli topluluklar olduğu vurgulanmıştır. Hatta Avrupa uluslarının peşi sıra yaptığı açıklamalar, söz konusu azınlıkların, ilgili ülkelerin tebaası altına girmeleri durumunda rahatlığa kavuşacaklarını belirtecek kadar ileri gitmiştir.

Ülkenin toprak bütünlüğünü geri plana atan tüm bu girişimler doğrultusunda Türk hükümeti tabii şekilde yeni bir ayrılıkçı havanın esmesinden endişelenmiştir.⁴ Fakat endişeler boşa çıkmış, Lozan sonrasında akılcı, çok yönlü ve uzun vadeli politikaları her konuda ilk sıraya alan *Mustafa Kemal Atatürk* aynı yaklaşımı bu hususta da göstermiştir.

Görsel 3. Türklerin ırk odaklı beyanlar konusundaki hassasiyetinde Balkan Savaşları'ndan edinilen tecrübelerin de etkisi vardır. Zira böylesine ağır bir vakayla mücadele etmek zorunda kalan Türk liderler, aynı durumun tekrarlamaması adına önleyici politikalar üretmeyi bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Sağda en üstteki görsel Türkiye'nin nüfus mozaikini radikal şekilde etkileyen bir olayı, 1913 yılında Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçü göstermektedir. Ortadaki görsel (fotoğraf) ise 2016 yılının Aralık ayında Üsküp/Makedonya'da bulunan Çağdaş Sanat Müzesi'nde çekilmiştir. Görselde sanatçı Nada Prljca'nın Balkan coğrafyasıyla bağlantılı ülkelerin bayraklarından yararlanarak ürettiği 2008 tarihli *Local Globalism* adlı yapıtı yer almaktadır. En alttaki karede de yine aynı müzede bulunan, Petre Nikoloski'nin tamamen "çivilerden" oluşan *Balkan's Carpet* (2002) adlı eseri bulunmaktadır. Görülebileceği üzere geçmişte geniş nüfuslu göçlerle ve siyasi karışıklıklarla gündeme gelen Balkan toprakları halen sanatçıların yapıtlarına konu olmaktadır.

Kaynak: B.Boyraz Arşivi / 1913-2016.

KÜLTÜR, SANAT, KURUMSALLAŞMA VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kaynar (1986), büyük önderin kültür ve medeniyet konularında bir ayırım gözetmediğini belirtmiştir (Kaynar, 1986, s.580). Ona göre; "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür, cumhuriyet, zengin Türk milli kültürünün üzerine kurulmuştur" (Önder, 1989, s. 65). Dahası "geleneksel kültürden" "çağdaş kültüre" geçişin inkılâpçı yaklaşımlarla olabileceğini defalarca vurgulayan lider, kültürü, çağdaşlaşmanın muasır medeniyetler seviyesine yükselebilenin en temel ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir (Kaynar, 1986, s. 581).

Buradan anlaşılacağı gibi cumhuriyet sonrası politikalarda kültür en başından itibaren göz önünde bulundurulmuştur.

⁴ Bu durumun benzer örnekleri yakın tarihlerde *İttihat ve Terakki Hükümeti* iktidarlığında başlayıp, *Balkan Savaşları* ve *Yunan İşgali* sırasında da yaşanmıştır.

Velhasıl ilgili çalışmalara olanak sağlamak için öncül hamle olarak tabii ki bir eğitim açılımı yapılmıştır.

Öğretim birliği hedefiyle yapılan ilk hareketle doğal olarak tüm eğitim kurumları *Maarif Bakanlığı*'nda toplanırken, reform öncüsü bu girişimi mevcut müfredatlara dair güncellemeler izlemiştir. Mevzu bahis müfredatlarda temel esas olarak radikal yaklaşımlardan ziyade; akılcı, sistematik ve araştırmaya dayalı yöntemlerin tesahup edilmesi amaçlanmıştır. Böylece yeni Türkiye'nin eğitim konusunda total bir görüşü benimsemesi sağlanmış, ayrılıkçı tutumların bertaraf edilmesi adına ilk adım atılmıştır.⁵

Kültürel ve sanatsal politikalarda da bu yaklaşımların izlerini görmek mümkündür. Anadolu'nun eski çağlardan beri barındırdığı tarihi ve kültürel miraslar bu süreçte başrolü oynarken, iç barış ve ulusallaşma arzusu adına atılacak ilk adımın yine *misak-ı milli'*den yola çıkması belirlenmiştir.

Bu amaçla bölge coğrafyaları üzerinde bilimsel araştırma metotları eşliğinde edinilen nesne ve bilgiler, o yıllarda daha önce görülmemiş bir kurumsallaşmayla kamuya sunulmaya başlamıştır.⁶ Misal, *Mustafa Kemal Atatürk*'ün girişimleriyle atıl konumdayken müzeye dönüştürülen ve 1927 yılında bir bölümü ziyarete açılan *Topkapı Sarayı*'nda bulunan *Piri Reis'in Haritası* akademik çevrelerde heyecan yaratmıştır. 1929 yılında fark edilen ve Türk liderin üzerinde çalışılmasını bizzat istediği bu nesne, her fırsatta Türklerin dünyanın geri kalanından uzak durmayı tercih eden, içe dönük, kapalı bir toplum olduğunu vurgulayan eleştirilere karşı önemli bir argüman olmuştur (Önder, 1989, s.66-67).

Yine pek çok ilmi ve teknik malzeme bu müzenin depolarından çıkmış, kıymetli el yazmaları burada bulunmuştur. Ne var ki konu kurumsallaşma örnekleri; *Ankara Etnografya Müzesi* ile *Mevlana Türbesi* ve *Melevi Dergâhı*'yla daha rahat teyit edilebilir.

Dış merkezli yaklaşımların azınlıklar üzerindeki beyanlarından bahsetmiştik. Lakin yeni Türkiye'nin siyasi duruşu Batı nezdinde başka tartışmalarla da gündeme gelmiştir. Ülkenin Osmanlı'nın şeriat yanlısı tutumunu sürdürüp sürdürmeyeceği ve çağdaşlaşma yolundaki somut adımların tabana ne kadar yayılacağıyla ilgili sorunsallar bu tartışmaların merkezi olmuştur. Hatta aynı husus, içeride, mecliste adeta bir münazaraya dönüşmüştür. Zira Afyon mebusu *Şükrü Bey*, 15 Ocak 1923 tarihinde *Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi* adlı bir broşür bastırılmıştır (Özkaya, 1989, s. 137-138). "Halife meclisin, meclis halifenin" sloganıyla öne çıkan bu broşür, dağıtılmasıyla birlikte en başta meclisin dikkatini çekmiştir (Özkaya, 1989, s.137-138). Bunun üzerine *Mustafa Kemal Atatürk*, aynı yıl *İzmit Anadolu Sineması*'nda iki bin vatandaşa yaptığı bir konuşmada, meclisin halifenin olmadığını, meclisin milletin olduğunu yinelemiş, Türk halkı için artık yeni bir devrin başladığını vatandaşa tekrar hatırlatmıştır (Özkaya, 1989, s.137-138).

⁵ Ardından yeni eğitim sisteminin barışçıl esaslara çerçeveli bir yapıya sahip olması üzerinde durulmuştur. Zira *Mustafa Kemal Atatürk* 1929 yılındaki bir konuşmasında "Uluslararası herhangi bir probleminizi barış vasıtaları ile halletmeyi aramak bizim menfaat ve düşüncemize uyan bir yoldur" şeklinde bir beyanda bulunmuş, bu tutuma dikkat çekmiştir (Giritli 1986: 609).

⁶ *Gökçe*'den (1990) bir alıntıyla, kuruluşun sonra süngülerini kınına sokan asker *Mustafa Kemal Atatürk*, dehasını bu defa cumhuriyet kurumlarının oluşmasına yöneltmiştir (Gökçe 1990:713).

Görsel 4. Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni Türkiye adına müzecilik konusuna gösterdiği hassasiyet bugün bağımsızlığı güncel sayılabilecek diğer ülkelerde de gözlemlenebilir. Örneğin toplam nüfusunun yüzde 64,2'si Makedon, yüzde 25,2'si Arnavut, yüzde 3,9'u Türk ve yüzde 1,8'i Sırp olan Makedonya, bağımsızlığını ilan ettiği 1991 sonrasında en başta Üsküp şehrinde müzeler açmaya önem vermiştir (Skopje Capital of Seven Gates, 2002, s.3). Yine nüfusları dâhilinde Macar, Boşnak ve Romanyalıları barındıran Sırbistan'da benzer politikaları izlemekte tarih müzelerinde ortak geçmişi ifade eden sergilere yer vermektedir. (Solda üstten ilk iki sıradaki görsel Makedonların belirtilen milletlerle olan siyasi etkileşimlerini betimleyen koleksiyonlar barındıran Makedonya Ulusal Mücadele Müzesi binası ve giriş kısmından bir kesittir. Alttaki iki görselse Belgrat'ta bulunan Sırbistan Ulusal Tarih Müzesi'ne aittir). **Kaynak:** B.Boyraz Arşivi / 2016-2017.

Sözel bir karşı-propaganda niteliğindeki bu konuşmanın ardından *Mustafa Kemal Atatürk*'ün üstte özetlediğimiz akılcı politikaları devreye girmiştir. Nitekim 1925 yılında başkent Ankara'da bir etnografya müzesi kurulması için hazırlıklar başlamış (Tansuğ, 1990, s. 659), bir yıl sonra da Konya ilinde bulunan *Mevlana Türbesi* ve *Mevlevi Dergâhı* ayrıcalıklı bir kararla mevcut nesnelere eşliğinde müzeye dönüştürülmüştür (Önder, 1989, s.69).

O yıllarda bu tip müzelerin üstte belirtilen propagandalara yanıt verme konusunda ne tür bir misyon üstleneceği tabii ki hemen fark edilmemiştir. Zira Ankara'daki müze hazırlıklarında hâlihazırda oluşturulan koleksiyona katılan nesnelere; beylik, köy, kasaba, kent sanatları ürünleri ve giyimleridir (Tansuğ, 1990, s. 660). Konya'dakiler ise yine türbe ve dergâhtan kalan gösterişsiz gündelik eşya ve malzemelerdir.

Gelgelelim *Mustafa Kemal Atatürk*'ün stratejisi gayet açıktır. Bilindiği üzere bu tür müzeler Batıda belirli devirlerin kapandığı, yeni devirlerin başladığı yıllarda, "eskinin", "yeni" içinde kaybolacağı düşüncesiyle açılmaktadır. Diğer bir deyişle aslında toplumsal değişimi sembolize etmekte, geçmişin geride kaldığını belirtmektedirler.

Başka açıdan bakıldığında, bu tür müzeler içinde buldukları coğrafyaların farklı bölgelerine, farklı topluluklarına ve farklı inanışlarına ait nesnelere içermektedirler.

Böylece bütün farklılıklar aynı “çatı” altında toplanmakta, söz konusu toplulukların da bu “çatının” bir parçası olduğu vurgulanmaktadır.

Tabi ki görsel eğitim ihtiyacının karşılanması, akademik çalışmalara referans noktaları yaratılmak istenmesi ve somut olmayan kültürel mirasların korunması da bu

Görsel 5. Plastik Sanatlar disiplini Gazi'nin önemini her daim vurguladığı konulardan biridir. Öyle ki kendisi mecliste yaptığı bazı konuşmalarda bu disiplinin önemini tekrarlamış, atılan adımları bizzat belirtmiştir. Türk sanatçılar da bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış, Mustafa Kemal Atatürk figürü en başta resim ve heykel sanatlarında sıklıkla etüt edilmiştir. **Kaynak:** B.Boyraz Arşivi / 2012.

müzelerin başlıca amaçlarındadır. Ama sadece yukarıdakiler bile zamanlamaları ve hedef kitleleriyle ilgili kara propagandalara yönelik “dolaylı karşı propaganda” niteliğindedir.⁷

Çabalar sadece bunlarla da sınırlı değildir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında yeni Türkiye’de sanat konusu başlı başına bir kalem kavgasına dönüşürken, burada Batı’nın kara propagandaları yeniden devreye girmiştir. Üstte belirtilen eğitim reformlarıyla paralel biçimde gerçekleştirilen propagandalar yine müfredatları hedef alırken, bu kez tartışmaların odak noktası; verilen eğitimin dayanakları ve derslerin içerikleridir.

Batı basınında Osmanlı’nın her alanda kendilerini taklit etmesi ve bunu yaparken de transfer edilen yenilikleri din olgusuyla harmanlamaya çalışması eleştirilirken, *Mustafa Kemal Atatürk*’ün liderliğindeki Türkiye’nin de bu yolu izleyip izlemeyeceği merak konusu olmuştur. Ancak Batı esaslarını temel alarak, hem yapısal hem de içeriksel yönden güncellenmeye başlayan ve nihayetinde orijinal olma gayesi taşıyan çağdaş sanat eğitimi anlayışı, Türklerin bu alanda geri kalmışlıklarına ket vuran açıklamalara net bir cevap olmuştur. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi* eski rektörlerinden *Gökçe*’nin (1990) bir konuşma metninden aktarılacağı üzere o yılların gözde sanat okulu *Sanayi-i Nefise*, 1924 sonrasında bölüm sayısını arttırmış, 1926 yılındaysa Fındıklı/İstanbul’a taşınmıştır (Gökçe, 1990, s. 708).

Yine aynı süreçte bizzat *Mustafa Kemal Atatürk*’ün girişimleriyle yurt dışına sanatçılar gönderilmiş, usta isimler de icraatta bulunmak üzere yurda davet edilmiştir (Gökçe, 1990, s. 708). Akabinde en başta plastik sanatlar ve musiki olmak üzere “Batılılaşma” yönlü sanatsal

⁷ Ulusun kimlik kazanması adına atılan müzecilik odaklı bu ve benzeri adımların her biri aslında bir bütünün parçası olarak algılanmalıdır. Akademisyen *Ardıç*’ın (1990) kronolojisi ile; *Millet Mektepleri*’nin açılması, Milletlerarası rakamların kabulü, Türk harflerine geçiş uygulaması (tamamı 1928 yılında), *Halk Evleri*’nin kuruluşu (1932) ve *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi*’nin açılması (1935) eş zamanlılık teşkil etmeleri açısından dikkat çekmektedir (Ardıç 1990: 696).

faaliyetler hayata geçirilmiş⁸, yine gençlerin eğitimi gözletilmiştir. Böylece *Sanayi-i Nefise* sanat eğitiminde çağdaşlaşma girişimlerinin⁹ merkezi olurken, peşi sıra açılan müzeler gibi burası da temsil ettiği değerlerle somut anlamda Batı'ya yeni Türkiye'nin duruşunu göstermiştir.¹⁰

KARŞI-PROPAGANDA ADINA DEĞERLENDİRİLEBİLECEK DİĞER FAALİYETLER

Mustafa Kemal Atatürk'ün kurumsallaşmaya gösterdiği ilgi ve hükümet aracılığıyla sağladığı destekleri tartışmanın lüzumu yoktur. Amma velâkin o yılların hükümetinin bir diğer sanat disiplini olan ve propaganda için hayati önem taşıyan sinema için gösterdiği çaba hakkında pek az bilgi mevcuttur. Şüphesiz bu disiplinin gerektirdiği ekonomik destek ve girişimci yetersizliği bunun en temel sebebidir. Yine öteden beri sinemaya olan "sakıncalı" ön yargılar ve tecrübesizlik de bunlar arasında sayılabilir. Fakat literatürde *Mustafa Kemal Atatürk*'ün şahsi sinema algısının pozitif olduğuna dair kanıtlara rastlamak mümkündür.

Hatta bu kanıtlarda propaganda konusuna da temas edilmiştir. Akademisyen *Öztürk*'den (2004) alıntılandığı üzere daha 1923 yılında *Kazım Karabekir* (1882-1948) tarafından sinema üzerine bir tezkere hazırlanmış ve meclise sunulmuştur (*Öztürk*, 2004, s. 80). Memleketin çeşitli yerlerinde *İbret Yerleri* adlı tematik sinema alanları kurulmasını öneren bu tezkerede sinemanın kitleleri etkileme gücünden faydalanmak öngörülmüştür (*Öztürk*, 2004, s. 80). Yine bu maksatla tezkere önerisiyle gösterilecek filmler eşliğinde kamunun aydınlatılması ve soru işaretlerinin giderilmesi hedeflenmiştir. Ancak *Mustafa Kemal Atatürk*'ün (olumlu bir beyanla) meclise gönderdiği *İbret Yerleri* projesi, ilgili bürokrasi silsilesi sonucunda ekonomik yetersizlikler gerekçe gösterilerek veto edilmiştir (*Öztürk*, 2004, s. 82).

Gazi'nin sinema ve propaganda olgusuyla eşleştirilebilecek daha başka duruşları da bulunmaktadır.

Akademisyen *Biryıldız*'ın (1994) kaleme aldığı gibi; *Mustafa Kemal Atatürk* film tahsili üzerine Almanya'ya gitmeye hazırlanan ve ilerleyen yıllarda Türk sinemasında adını duyuracak olan *Faruk Kenç* ile şahsi bir görüşme yapmıştır (*Biryıldız*, 1994, s. 251). Bu görüşmede *F. Kenç* ile yakından ilgilenen Türk lider, ondan tahsilini bitip, yurt dışından döndüğünde Avrupa filmciliği ve Türk filmciliği hakkında bir rapor yazmasını rica etmiştir (*Biryıldız*, 1994, s. 251). Buradan anlaşılacağı üzere *Mustafa Kemal Atatürk*'ün sinemayı basın haricinde bir başka propaganda aracı olarak kullanmayı hedeflediği, bu amaçla araştırma yaptığı ve minimal düzeyde de olsa filmcilik girişimlerini teşvik ettiği açıktır. Ziyadesinde 1930'lu yıllarda Türk inkılâplarını ve devrimlerini içeren çok sayıda belgesel

⁸ Tabi burada *Resim ve Heykel Müzesi*'ne (İstanbul) de bir paragraf açmak gerekir. *Mustafa Kemal Atatürk*'ün ömrünün son yıllarında açılması talimatını verdiği bu müze (1937) Türkiye ve dünyadan tanınmış isimlerin çalışmalarını bir araya getirmiş, cumhuriyet sonrasında plastik sanatlarda izlediğimiz yolu belgelemiştir.

⁹ Güncel eğitim normlarının yakalanması adına yurt dışından gelen akademisyen/sanatçılar en başta *Sanayi-i Nefise* gibi sanat kurumları tarafından benimsenmiştir. Bu anlamda ister kısa ister uzun süreli olsun buraya gelen ve daha sona ülkelere dönen akademisyen ve öğretmenlerin görüşleri Batı medyasında yer almış, ilgi çekmiştir.

¹⁰ Özgün üslupları mili değerlerin bir parçası olarak gören *Mustafa Kemal Atatürk*'ün bu kuruma gösterdiği önemle, *Sanayi-i Nefise* Anadolu'nun kimliklendirilmesi ve millileştirilmesi hususunda "sanatsal" bir rol oynamıştır.

film projesi hazırlanmıştır. Hatta *Mustafa Kemal Atatürk* ilgili filmlerde bizzat yer alabileceğini, bunu milli bir görev saydığını belirtmiştir (Biryıldız, 1994, s.252).

Dahası da vardır. 1930'lu yıllara tekabül eden bu dönemde propaganda konusunda sinemanın etkisi iyiden iyiye belli olunca *Mustafa Kemal Atatürk* en başta *Türk Kurtuluş Savaşı*'na odaklanan filmler yapılmasını arzu etmiştir. Lâkin ömrü yetmemiş, özünde Türk milletinin yakın dönem tarihini ele alıp, şanlı zaferlerini anlatmayı amaçlayan çok sayıdaki film projesi yarım kalmıştır.

Üstünkörü geçilen tüm bu girişimleri bir yana bırakıp, sonuca bağlarsak, Batı'nın aksine yeni Türkiye'nin propagandalara yanıt verme konusundaki en zayıf aracı sinema olmuştur. Öyle ki o yıllarda Türklerle yakın ilişkiler kuran *Nasyonal Sosyalist* Almanya bile ülkeye bu konuda fazla bir katkı sağlayamamıştır.¹¹

Gelgelelim propaganda yöntemleri konusunda son derece yetkin olan Almanya, 1930 ve sonrasında akademisyenleriyle yaptığı "bilgi transferi" aracılığıyla "dolaylı propaganda" hususunda Anadolu coğrafyasına adeta çağ atlatmıştır.

Türlere sanatsal üsluplaşmanın da propagandanın bir parçası olabileceğini gösteren Alman sanatçı/akademisyenler¹² Türkiye'nin uyguladığı millileştirme politikalarının "güncel propaganda yöntemleriyle"¹³ harmanlanmasına ön ayaklık etmişlerdir. Ama sanat ve propaganda adına daha net bir denklem kurmak gerekirse, ilgili süreçte güzel sanatların tamamında yapılan çalışmaların ülkenin propaganda sistemini geliştirdiği söylenebilir.¹⁴ Zira cumhuriyet sonrasındaki milleştirme politikaları etkisini yavaş yavaş tuvalerde de göstermiş, sanatçı kitleleri mevcut "milli" hava sebebiyle orijinaliği Anadolu'da aramaya başlamıştır.¹⁵ Böylece Anadolu'nun köyleri, kasabaları ve kırsalları birbiri ardına resmedilmiştir. Ama bu temalar içinde Anadolu algısıyla asıl pekiştirilen imge Türk kadını olmuştur. Bu vesileyle bir sanat disiplini olmanın yanı sıra bir iletişim dili, hatta bir tarih belgesi olma niteliği de bulunan Türk resmi, yeni bir açılım gerçekleştirmiştir. Ülke genelinde yaşanan değişimi göz önüne serme konusunda temsiliyet arz eden bu tematik farklılaşmayla, Anadolu insanının bölge coğrafyasına aidiyetinin ve kıymetinin altı çizilmiştir.

Bunun ötesinde büyük resme bakarsak, sanat alanında icraat yapmanın daha evvel sakıncalı görüldüğü bir toplumda, ard arda açılan sergiler ve peşi sıra beliren figüratif sanatçılar eşliğinde çağdaşlaşma skalası biraz daha genişlemiştir.

¹¹ O yıllardaki Türk ve Alman diyaloguna dair bilgiler yazarın 1923 *Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resmi* (2016, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c 5, s. 8: 2707-2741) adlı yayınında da ele alınmıştır.

¹² Bkz. *Josef Thorak* (1889-1952).

¹³ Daha önce Almanya'da eğitim alan *İhap Hulusi Görey* (1898-1986) gibi sanatçı/grafikerler cumhuriyet döneminde hedef kitleye belirli görüşleri iletmede kullanılan görsel üslup konusunda önemli misyonlar üstlenmiştir.

¹⁴ İngiltere'nin *Birinci Dünya Savaşı* (1914-1918) yıllarında kullandığı görsel ağırlıklı propaganda uygulamaları, zamanla Batı geneline hâkim olmuştur. Afişler, broşürler ve bildirgelerden öte ifadesel bir değişimi içeren, yeni bir yaklaşımı betimleyen bu propaganda eğilimi, artık Avrupa'da temasları artan Türkiye'de de kullanılır olmuştur.

¹⁵ Aslında bu süreçteki yaklaşımların öncülü için *Şişli Atölyesi*'ne bakmak gerekir. Çünkü *Birinci Dünya Savaşı*'nda Türk cephelelerinde yaşanan muharebeleri tuvale aktaran *Şişli Atölyesi* temelde işgal zamanlarında kamuya moral vermek amacıyla kurulmuştur.

Görsel 6. Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e taşınmasından yıllar sonra, 1973 yılında vefat eden İsmet İnönü'nü de Bakanlar Kurulu kararıyla yine buraya defnedilmiştir. **Kaynak:** B. Boyraz Arşivi / Tarihsiz (Hildegard Klose Kaşeli).

birliktelik konusunda Türklere açık kapı bırakmıştır. Müttefiklerse böyle bir gelişme olmaması adına hükümete telkinde bulunmuş, bunun ikili ilişkileri zedeleyeceğini beyan eden tutumlar sergilemişlerdir. Bu nedenle muharebelerin başlamasıyla Alman yetkililerle olan ilişkiler mesafelendirilmiştir.

Daha açık olmak gerekirse protokoller ve temaslar asgari düzeye indirilmiş, o zamana kadar nispeten göz yumulan Anadolu'daki *Nasyonal Sosyalist* propagandalara da emniyet mensupları nezdinde yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır.

Ancak gelinen noktada Almanların kendi ideolojilerini Türklere ne kadar nüfuz ettirdikleri Batı nezdinde merak ve araştırma konusu olmuştur. Savaş öncesinde *Nasyonal Sosyalistlerin* "yozlaşmış sanat" üslubunun Batı sanatına hâkim olup olamayacağı tartışılırken, *Mustafa Kemal Atatürk* ile özdeşleşen "orjinallik" hedefinin geri bildirimleri burada alınmaya başlamıştır. Zira üst kısımlarda altını çizdiğimiz bu olgu o yıllarda artık bir "ülküye" dönüşmüştür.

Açık bir ifadeyle; Türklere sanat disiplini *Nasyonal Sosyalistlerden* "propagandavari yöntem ve üsluplaşma" konusunda bilgi ve tecrübe edinmiştir. Fakat gösterilen "hassasiyet" sayesinde uygulamalarda Alman eksenindeki gibi "aşırı radikal" görüşler baskınlaşmamış, sivrilmemiştir. Bu anlamda Türkiye daha "Batı geneli" bir tutum sergilemiş, daha geniş bir vizyonun takipçisi olmayı tercih etmiştir.¹⁶

Lâkin *Mustafa Kemal Atatürk*'ün 1938 yılındaki vefatı, sinemada olduğu gibi resim sanatındaki projeleri de yarım bırakmıştır. Gelgelelim beklediği gibi siyasi sorumluluğu devralan yeni lider *İsmet İnönü*, *Mustafa Kemal Atatürk*'ün bu konudaki politikalarını sürdürmeye gayret göstermiştir.

O'nun döneminin başlarında da Almanlar Türklere "manidar" destekler vermeye devam etmiştir. Ama karşılıklı protokollerle iyiden iyiye artan yakınlaşma, *Nasyonal Sosyalistler*'in Türkiye'de bulunan Yahudilere baskı uygulanması gerekliliğini dile getirmesiyle başka bir boyuta taşınmıştır.

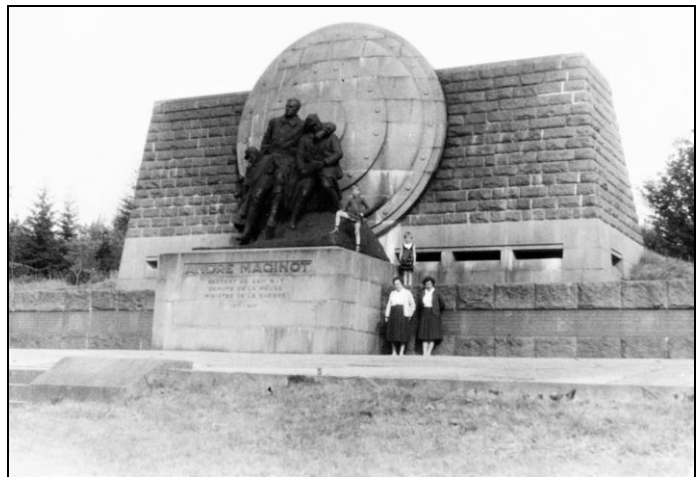
Bu durum Batının azınlıkları kışkırtma söylevlerini iyice alevlendirmiştir. Siyasal çizgide ilerlersek; Türkiye, *İkinci Dünya Savaşı*'na (1939-1945) net bir şekilde katılmamıştır. Hâlbuki *Nasyonal Sosyalistler* savaş öncesinde

¹⁶ Şunu kesin bir dille ifade etmek gerekir ki iki savaş arasındaki dönemde uygulama alanı bulan *Faşizm* ve *Nazizm* gibi ideolojiler yeni Türkiye'yi etkilememiştir. Akademisyen *Yılmaz*'ın (2007) da vurguladığı şekliyle,

Görsel 7. Yunanistan'ın Atina şehrinde bulunan War Museum koleksiyonunda yer alan Nasyonal Sosyalist Almanya'ya dair flama ve çeşitli nesnelere. **Kaynak:** B. Boyraz Arşivi / Atina / 5-11 Mart 2017.

Görsel 8. Müttefikler Nasyonal Sosyalist hareketlenmeye karşı sadece politik önlemler almamıştır. İlgili ülkeler savaş öncesinde olası askeri girişimlere karşın sınırlarını güçlendirmiş, ordularını modernize etmiş ve kendi vatandaşlarını ulusal savunma konusunda örgütlemiştir. Sağdaki görsel, ülkesinde Alman saldırılarına karşı savunma hatları inşa edilmesine ön ayak olan Fransız Andre Maginot (1877-1932) anısına yapılan heykeldir (Fransa). **Kaynak:** B. Boyraz Arşivi / 1960.

Türkiye'nin hedef olarak belirli bir fikri yaklaşımı değil, bütünsel bir ideolojiyi benimsemesi ve bu ideolojinin Batı geneliyle ilgili olması şüphesiz bu durumun en temel sebebidir (Yılmaz 2007:705).

Bir milletin sanat konusundaki duruşunun, o milletin siyasi karakterinin yansıması olabileceği düşüncesi üstteki durumu netleştirmede kullanılabilir. Belirtilen duruş eşliğinde, Türkiye, *Nasyonal Sosyalist* ideolojiyle içli dışlı olduğu yönündeki eleştirilere koyduğu hedefler ve sanat konusundaki ufkuyla dolaylı bir cevap vermiştir. Zaten mecliste savaşla ilgili tartışmalar ve kutuplaşmalar¹⁷ başladığında bile Türkiye çizgisini bozmamış, *İsmet İnönü*'nün soğukkanlı tavrı ve Batı genelinde izlediği tarafsız siyaset, ülkeyi büyük bir badireden kurtarmıştır.

Görsel 9. Türklerle ilgili olarak Almanları cezbeden şeylerden biri, "Anadolu halkının" milli mücadele dönemindeki kusursuz askeri örgütlenmesi ve gösterdiği direniştir. Türkleri bu anlamda kendilerine rol modeli alan Almanlar, İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar (modernize aşamasındaki) Türk ordusuna övgüler yağdırmışlardır. Görsel 30 Ağustos 1940'ta Eskişehir'de yapılan bir askeri törene odaklanmaktadır. **Kaynak:** B. Boyraz Arşivi / 1940.

Paralelde radikal görüşlere yönelik eleştiri ve propagandalara bir cevap da ulusal kültür çalışmalarıyla verilmiştir. Aslında daha savaşın çok öncesinden başlamak üzere kendi milli politikaları üzerinde çalışmalar yapan Türkiye, *İnönü Hümanizması* olarak adlandırabileceğimiz bir yaklaşım gütmeye gayretine girmiştir. Literatürde ulusal kültür politikalarında Grek-Latin kültürünün merkez alınması olarak ifade edilen bu yaklaşım, savaş öncesindeki etnik kökenli ayrılıkçı yaklaşımları bertaraf etmede önemli deliller sağlamıştır (Akkaya 2012:6). Böylelikle temelde kültür, sanat ve bilimden ilham alan, bu disiplinlerin bulgularından, çıkarımlarından ve sonuçlarından paylar çıkaran hümanist yaklaşımla iç ve dış kaynaklı çoğu gri ve kara propaganda sonlandırılmıştır.¹⁸

Görsel 10. Mustafa Kemal Atatürk'ün başlatıp, İsmet İnönü'nün devam ettirdiği Batı eksenli çağdaşlaşma politikaları İkinci Dünya Savaşı sonrasında değin ivmesini korumuştur. Gelgelelim bu politikaların en derin tesiri çocukluklarını 1923-1939 arasında yaşayan bireyler üzerinde olmuştur. Soldaki görsel savaştan birkaç yıl sonrasında başkent Ankara'da 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'nda yer alan kuşağa aittir. **Kaynak:** B.Boyraz Arşivi / 19 Mayıs 1949.

¹⁷ Savaşın seyrinin başlarda Almanların lehine olması Türk yetkilileri ikilemede bırakmıştır.

¹⁸ Bu başarılı politika Batı genelinde savaştan sonra başlayan *denazifikasyon* periyodunda da Türklere avantajlar sağlamıştır.

SONUÇ

Realize edilen propaganda stratejileriyle Avrupa'da belirli bir kesimin ön yargısını değiştirmek amaçlanmış, böylelikle *Mustafa Kemal Atatürk* ve *İsmet İnönü*'nün Türkiye'sine karşı pozitif yaklaşımların belirmesi hedeflenmiştir. Bu anlamda kurumsallaşmayla eş zamanlılık teşkil eden karşı-propaganda girişimleri cumhuriyeti takip eden ilk on yılın sonuna doğru meyvelerini vermeye başlamıştır. Başlarda hem Türkiye hem de topluluk üyelerinin olumsuz tutumuna rağmen ülke *Milletler Cemiyeti*'ne üye olmuştur (1932). Burası önemlidir. Çünkü Batı'nın her anlamda eleştirdiği bir ülke, onların en saygın ve en otoriter siyasi teşkilatlanmalarından birine kabul edilmiş, kazanılan muvaffakiyetler müzakerelerde takdir toplamaya başlamıştır.¹⁹ Ziyadesinde, daha ileri yıllarda Birleşik Devletler Başkanı *Franklin D. Roosevelt* (1882-1945), *Mustafa Kemal Atatürk*'e hitaben yazdığı 6 Nisan 1937 tarihli mektubunda; onun kısa sürede başarmış olduğu birçok eseri seyretme fırsatı yakaladığını belirtmiş, duyduğu mutluluğu dile getirmiştir (Enginsoy, 1989, s. 76). (Bu sözlerin kıymeti *F. D. Roosevelt*'in Batı üzerindeki dominant etkisi göz önünde bulundurulduğunda kolaylıkla kavranabilir).

Totalde siyasilerin dışında 1930 ve sonrasında daha pek çok bilim adamı ve yazarın Türkiye hakkında olumlu demeçler verdiği bilinmektedir. Velhasıl Türkiye ile ilgili görüşler oldukça nettir. Çağdaşlaşma adına gösterilen gayret, somut girişimlerle görünür kılınmış, aşağı yukarı on beş - yirmi milyon nüfusluk bu genç ülke nispeten de olsa kendine yönelik olumsuz bakış açılarını değiştirmiştir. Metnin ana temaları "kültür ve sanat" olguları da bu süreçte dikkat çekici "değişim göstergeleri" olmuş, inkılâpların özünü yansıtmışlardır. İçerikte müzecilik, plastik sanatlar ve sinema ile incelenen, lakin özde daha geniş bir yelpazeye sahip olan disiplinlerarası uygulamalar, bir milletin ulusal kalkınma sürecinde kültür ve sanatın ne denli mühim roller üstlenebileceğini bu kez Türkiye üzerinden göstermiştir.

Buradan hareketle metni günümüz perspektifine hitap edecek bir rota önerisiyle tamamlamak yerinde olacaktır. Nitekim iletişim araçlarından beslenen "propaganda", (anında ve çoklu erişim seçenekleriyle git gide pratikleşen) dijital teknolojilerle donanan günümüz bilgi toplumlarında hemen her bireyin hizmeti altındadır. Yani içinde bulunduğumuz çağın yeniliklerini takip etmek, farklı toplumların görüşlerinden haberdar olmak ve bu görüşlerle etkileşim kurmak artık son derece kolay ve pratiktir. Fakat eğer ki "dijitalden" beslenme alışkanlığı edinen kitlelere milli menfaatler doğrultusunda yön vermek isteniyorsa, bunu yalnızca teknolojik beceri ile başarmak olasılık dışıdır. Böylesine bir arzu mutlak suretle çok yönlü düşünce ve hiçbir disiplini göz ardı etmeyen, akılcı politikalarla mümkündür. Dolayısıyla *Mustafa Kemal Atatürk* ve *İsmet İnönü*'nün kültür ve sanatı birer karşı propaganda argümanına dönüştürdüğü girişimler tekrar tekrar incelenmeli, bunlardan feyzler alınmalıdır.

¹⁹ Önceleri Türkiye burada "kendini savunması gereken" ya da "baskın olamayan" ülke konumundadır. Hatta cemiyette problematik konularda bilgiye ihtiyaç olduğunda pek çok kez Rum ve Ermeni azınlıkların bilgilerine başvurulmuştur (Ulusan 2008:240). Fakat Türk temsilcilerinin üye sıfatıyla bulunmasının ardından kara ve gri propagandaya karşı birinci ağızdan cevap verme fırsatı yakalanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, B. (2012). İnönü Dönemi Kültür Politikalarında Hümanizm, *History Studies v. 4/1*: 1-13.
- Ardıç, K. (1990). Atatürk İle Çağdaşlaşmak, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 18* (Temmuz 1990): 677-696.
- Biryıldız, E. (1994). Atatürk ve Sinema, *Marmara İletişim Dergisi 7* (Temmuz): 251-256.
- Department of the US Army, (1962). *Psychological Operations*. United States of America.
- Giritli, İ. (1986). Atatürk ve Barış, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 6* (Temmuz): 607-613.
- Gökçe, G. (1990). "Sanat Kurumlarının Oluşmasında Atatürk'ün Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 18* (Temmuz): 707-713.
- Enginsoy, C. (1989). A.B.D. Kaynaklarına Göre Atatürk, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 16* (Temmuz): 75-92.
- Kaynar, R. (1986). Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 6* (Temmuz): 579-584.
- Önder, M. (1989). Müzeler ve Atatürk, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 16* (Temmuz): 63-74.
- Özkaya, Y. (1989). Atatürk Biyografisinden Sayfalar I, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 16* (Temmuz): 93-153.
- Öztürk, S. (2004). Erken Cumhuriyet Yıllarında Sinema Konusunda Başarısız Kalmış İki Girişim: Çekilmeyen İki Propaganda Filmi (1939) ve İbret Yerleri Projesi (1923), *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 3*, 3: 77-82.
- Skopje Department for Local Economic Development., (2002). *Skopje Capital of Seven Gates*.
- Tansuğ, S. (1990). Ankara Etnografya Müzesi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 18* (Temmuz): 659-663.
- Uluslan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi / Öncesi ve Sonrası, *ÇTTAD, VII/16-17*: 237-258.
- Ulusoy, B. (2004). Milli Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 20*: 55-64.
- Yılmaz, M. (2007). Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40*: 693-705.

Yıldız

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01, s. 29-45

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Aile Katılımına Yönelik Tutumları ile Öz Yeterlilik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Özlem DÖNMEZ*

Oya RAMAZAN**

Özet

Bu araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları arasında ilişki olup olmadığı ve eğitim alınan üniversiteye göre aile katılımına yönelik tutumların ve öz yeterlilik inançlarının farklılık gösterip göstermediği ilişkisel tarama modeli kullanılarak incelenmiştir. Çalışmaya Boğaziçi Üniversitesi'nden 36, Marmara Üniversitesi'nden 39 kişi olmak üzere toplamda 75 okul öncesi öğretmenliği üniversite son sınıf öğrencisi katılmıştır. Veriler, Öğretmen Adayları İçin Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeği ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlilik İnançları Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır.

İstatistiksel analizler sonucunda aile katılımı tutumları ile öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken; aile katılımı tutumları ile sınıf yönetimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Boğaziçi ve Marmara Üniversitelerinin aile katılımına yönelik tutumları arasında Boğaziçi Üniversitesi lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Boğaziçi ve Marmara Üniversitelerinin öz yeterlilik inançları alt boyutları arasındaki farklar ise istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Anahtar Kelimeler

Okul Öncesi
Aile Katılımı
Öğretmen Öz Yeterliliği

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 28.02.2017

Kabul Tarihi: 25.04.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 16.05.2017

* Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ozlem.donmez@boun.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, oramazan@marmara.edu.tr

An Examination of the Relationship Between the Attitudes of Pre-service Early Childhood Education Teachers Toward Family Involvement and Their Self Efficacy Perceptions

Abstract

In this research, in order to examine whether there is a relationship between attitudes of pre-service preschool teachers toward family involvement and their self-efficacy perceptions and whether there is a difference between the attitudes toward family involvement and self-efficacy perceptions of pre-service preschool teachers according to the universities they are studying; the relational screening model has been used. 75 senior students- 36 participants from Boğaziçi University and 39 participants from Marmara University participated in the study. Data is collected via Scale of Attitude towards Family Involvement for Pre-service Teachers and Preschool Teachers' Self Efficacy Beliefs Scale.

As the results of statistical analysis, attitude towards family involvement is significantly correlated with teaching and learning process, communication skills, family involvement, planning, and design of the learning environments; whereas there is no significant correlation found with classroom management. There is statically significant difference between the attitudes of students from Boğaziçi and Marmara Universities toward family involvement in favor of Boğaziçi University. There is no statically significant difference between the sub-scales of self-efficacy beliefs of students from Boğaziçi and Marmara Universities.

Keywords

Pre-Service Preschool Teachers
Family Involvement
Teacher Self-Efficacy

About Article

Sending Date: 28.02.2017
Acceptance Date: 25.04.2017
Electronic Issue Date: 16.05.2017

GİRİŞ

Aile, bebeklerin doğdukları andan itibaren iletişim kurduğu ilk sosyal birimdir. Çocukların bakım, gelişim ve eğitiminden sorumlu birimlerin başında aile gelir. Bu nedenle özellikle erken çocukluk döneminde aile, çocuğun hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Aile-çocuk etkileşimi arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Ailenin tutum ve davranışları çocuğun gelişimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. Benzer şekilde çocuk da davranışları ile ailesini etkileyebilme gücüne sahiptir (Garbarino ve Gansel, 2000, s. 76-78). Bronfenbrenner'ın Ekolojik Sistemler Teorisi'ne göre aile, mikro sistemin yapıtaşısıdır. Diğer bir ifadeyle aile, bireyin birebir etkileşimde bulunduğu en yakın çevresidir (Shaffer ve Kipp, 2014, ss. 534-535).

Ebeveynler genellikle çocukların hayatlarındaki ilk rol modelleri ve ilk öğretmenleridir. Çocuk büyüdükçe yakın çevresi gittikçe genişler (aile, okul, arkadaşlar, komşular, vb.). Çocuk okula başladığında aile çocuğun eğitimi sorumluluğunu okula devretmez; aile ve okul çocuğun gelişiminin ve eğitiminin en iyi şekilde olması için ortaklaşa sorumluluk alırlar (Çamlıbel Çakmak, 2010; AÇEV, 2016). Çocuk ailenin bir üyesidir ve aileyi etkileyen her şey çocuğu da etkiler. Bu yüzden okuldaki eğitimciler olarak çocuğa yatırım yapmak istiyorsak onu ailesinden ayrı olarak düşünemeyiz (Keilty, 2010, s. 38). Çocukta davranış değişikliği yapmak ve öğrenmesini desteklemek için sadece çocuğa odaklanan birey temelli değil, çocuğun gelişiminde ilk ve en önemli çevre olan aileye yoğunlaşan aile merkezli bir yaklaşım temel alınmalıdır (Hanson ve Lynch, 2013, ss. 58-59). Yapılan literatür çalışmalarında çocuğu ailesiyle birlikte hedef alan okul öncesi müdahale programlarının sadece çocuğu hedef alanlara göre daha etkili olduğu bulunmuştur (Garbarino ve Gansel, 2000, s. 137-138; Guralnick, 2004, s. 38; Caughy, DiPietro ve Strobino, 2004, s. 113).

Bronfenbrenner'a göre okul da aile gibi çocuğun direkt ilişki kurduğu bir mikro sistemdir (Sabırlı Özışıklı, 2008). Mezo sistem ise iki mikro sistem arasındaki ilişkisidir. Okul ve aile arasındaki ilişkinin en önemli göstergesi aile katılımıdır. Aile katılımı, aile ve okul arasında güçlü bir bağ olması, aile ve okulun işbirliği içinde olması ve çocuğa yaklaşım konusunda tutarlı olmaları çocuğun ev ve okul arasında köprü kurmasını kolaylaştırır. Bu ilişkinin güçlü ve kaliteli olması çocuğun çevresiyle ilişkisi ve uyumu için önemlidir (Garbarino ve Gansel, 2000, s. 79).

Aile katılımı, en genel tanımıyla eğitim sürecine ailenin aktif katılımıdır. Çocuğun eğitimi ve gelişiminin en üst düzeyde olması için okul- aile arasında kurulan ortaklık / işbirliğidir (Arabacı, 2014, s. 307). Aile katılımı; ailenin desteklenmesi ve aile eğitimi, ev-okul iletişiminin artması ve süreklilik kazanması, ailenin eğitim sürecine aktif olarak katılması ve çocuğun öğrenmesine katkı sağlamasına yönelik sistematik bir yaklaşımdır. Aile katılımı etkinlikleri; okula destek (kaynak desteği vb.), anne baba eğitimi (materyal paylaşımı, seminerler, vb.), evde öğretim (yap-götür, evde öğretmenlik, vb.), okulda öğretim (günlük plandaki etkinliklere dâhil olma, vb.) ve danışma grubu (okulun karar alma mekanizmasına katılma, vb.) alt başlıklarında toplanabilir (AÇEV, 2016).

Okul öncesi dönemde aile katılımının amacı, eğitimde ve çocuğun gelişiminde bütünlük ve sürekliliği sağlamak için okul ve aile arasında koordinasyon ve birlikte hareket etmeyi sağlamaktır (Arabacı, 2014, s. 308; AÇEV, 2016). Okul öncesi dönemde aileler sonraki okul yıllarına göre özellikle çocuğun bakımında daha fazla ilgilenmektedir. Okul öncesi dönem çocukların eğitim hayatına girdikleri dönemdir. Bu dönemde kurulan aile-okul bağlarının ilkokulda da devam ettiği saptanmıştır (Ekinci Vural ve Kocabaş, 2016). Okul öncesi dönem aile katılımı çocuğa, aileye, eğitime ve kuruma birçok yarar sağlar:

Aile katılımının çocuklara yararları:

- Yüksek akademik, sosyal ve dil beceriler (problem çözme, yüksek karne notları, okula devam, daha az sınıf tekrarı, liseden mezun olma, ödev yapma, motivasyon, öz yeterlilik ve kendine güven okula karşı olumlu tutum ve davranışlar),

- Daha az problem davranışlar (alkol, sigara kullanmada daha düşük oran, şiddete karşı olma, daha az suça karışma)

Aile katılımının ailelere yararları:

- Çocuğuna, okula ve öğretmenlere daha çok değer verme,
- Kendine güven duyma ve kendini yeterli hissetme,
- Kendi beceri, ilgi ve yeterliliklerinin farkına varma,
- Çocuğuna daha fazla zaman ayırma ve gelişimini olumlu yönde destekleme

Aile katılımının eğitimcilerde yararları:

- Çocukları ve aileleri daha iyi tanıma,
- Çocuğun gelişiminde daha etkin ve yararlı dokunuşlar yapma,
- Aileler ile sorumluluklarını paylaşma ve işbirliği kurma,
- Mesleki tatmin ve motivasyonunda artış

Aile katılımının eğitim kurumlarına yararları:

- Eğitim kalitesini arttırma,
- Çocuğu bütüncül bir şekilde destekleme,
- Sorumluluklarını paylaşma
- Aile-çalışan ve çocukların ihtiyaç ve isteklerine uygun demokratik bir eğitim ortamı sunma,
- Çalışanlarının motivasyonlarından olumlu etkilenme,
- Pozitif bir okul kültürü oluşturma (Reynolds, 1998; Kaya, 2007; Arabacı, 2014, ss. 310-311; AÇEV, 2016).

Okul öncesi dönemde kurulan pozitif aile-okul işbirliği, çocukları yaşam boyu etkileyebilecek kritik etkiye sahiptir (Reynolds, 1998). Ancak bazı durumlarda aile veya eğitimcilerden kaynaklı sebeplerden dolayı aile katılımı olumsuz etkilenebilir:

Ailelerden kaynaklanan engeller:

- İş yüzünden zamanının yetersiz olması,
- Ailelerin aile katılımını veli toplantıları ile sınırlı olarak görmesi,
- Okuldaki işbirliğinin tam olarak yürümediğini düşünmesi,
- Eğitimin okulun görevi olduğunu düşünmesi,
- Yeterince katıldığını düşünmesi ancak yetersiz katılması,

- Okulun program ve felsefesi hakkında yetersiz bilgi sahibi olma,
- Eğitimcilerle yaşadığı problemler,
- Eğitimciler tarafından eleştirilmek ve yanlış anlaşılmaktan çekinmek,
- Aileler ve eğitimciler arasındaki iletişim ve dil problemleri (Kaya, 2007; Yavuz Konokman ve Yokuş, 2016).

Eğitimcilerden kaynaklanan engeller:

- Eğitimcilerin kişisel özelliklerinden kaynaklanan problemler (yaş, kıdem, cinsiyet, önyargılar, motivasyon eksikliği, statü, çalıştığı kurum, vb.),
- Aile katılımı etkinlikleri planlansa da ailelerin katılmayacağını düşünme,
- Aile katılımı konusunda yetersiz bilgi sahibi olma,
- Ailelerin çocuklarının eğitime katılma konusunda yetersiz olduğunu düşünme,
- Dil ve iletişim problemleri,
- Okul felsefesinin aileler ile çalışmayı teşvik etmemesi (Bayraktar, Güven ve Temel, 2016).

Öğretmenler, aile katılımında en önemli faktördür (Krizman, 2013). Öğretmenin aile katılımına önem verip vermemesi, aile katılımını destekleyici program hazırlayıp hazırlamaması ve aileler ile çalışmaya istekli olup olmaması aile katılımını derinden etkiler (Kaya, 2007).

Bandura (1997)'ye göre bireyin bir şeyi yapabileceğine karşı duyduğu içsel güce "Öz yeterlilik (Self-efficacy)" denir (Woolfolk, 2006, s. 400). Bireyin bir durumla karşılaştığında baş etmek için kendi kapasite ve yeteneklerine olan inancıdır (Senemoğlu, 2015, s. 234). Bireyin doğrudan deneyimleri, dolaylı yaşantıları, sözel ikna ve psikolojik durumu öz yeterlilik inancını şekillendirir (Şenol Ulu, 2012). Bir konuda öz yeterlilik inancı yüksek olan kişiler, o konu üzerinde daha istekli ve istikrarlı bir şekilde çabalar (Schunk, 2014, s. 107). Bu nedenle bireylerin öz yeterlilik inancı davranışlarını etkiler (Bandura ve Adams, 1977; Yoldaş, Yetim ve Küçüköğlü, 2016).

MEB Talim ve Terbiye Kurulu (2008) Okul öncesi öğretmenlerinin özel alan yeterlilikleri şu şekildedir:

- Gelişim alanları (Gelişim alanlarını desteklemek için eğitim sürecini planlayabilme, eğitim ortamını düzenleyebilme, materyal seçebilme, kullanabilme ve hazırlayabilme, eğitim faaliyetlerini yürütebilme)
- Ailelerle iletişim, aile katılımı ve aile eğitimi (Ailelerle iletişim kurabilme ve aile katılımını sağlayabilme, aile eğitimi etkinliklerini yürütebilme)
- İletişim (Kendini söz, beden ve sanat yoluyla ifade edebilme becerisini geliştirebilme, bilişim teknolojilerinin günlük yaşamda kullanımına ait

farkındalık geliştirebilme, etkin dinleme becerisini geliştirebilme, empati kurabilme becerisini geliştirebilme)

- Yaratıcılık ve estetik (Araştırma, keşfetme ve alternatif çözüm yolları üretebilme becerisini geliştirebilme, özgün ürünler oluşturma becerisini geliştirebilme, estetik anlayışı ve seçicilik becerilerini geliştirebilme)
- Değerlendirme (Eğitim programlarını değerlendirebilme, çocukların gelişimini değerlendirebilme)
- Okul ve toplumla işbirliği yapma (Çocukların ulusal bayram ve törenlerin anlam ve önemini farkına varmalarını ve katılımlarını sağlayabilme, ulusal bayram ve törenlerin yönetim ve organizasyonunu yapabilme, okulun kültür ve öğrenme merkezi haline getirilmesinde toplumla işbirliği yapabilme)
- Mesleki gelişimi sağlama (Mesleki gelişimini belirleyebilme)
(http://otmg.meb.gov.tr/belgeler/ogretmen_yeterlikleri_kitabi/Öğretmen_Yeterlikleri_Kitabı_okul_öncesi_öğretmeni_özel_alan_yeterlikleri_ilköğretim_parça_8.pdf)

Öğretmenlerin öz yeterlilik inancı eğitim ve öğretim süreçlerinde kendi kapasitesine güvenmesi, kendini yeteneklerine inanmasıdır (Schunk, 2014, s. 113). Öğretmen ve öğretmen adaylarının öz yeterlilik inancı incelendiğinde öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Şenol Ulu, 2012). Öz yeterlilik inancı yüksek olan öğretmenler; öğrencilerin başarılarını destekler, pozitif bir sınıf ortamı oluşturur, problemlerle karşılaştığında daha dayanıklıdır ve tükenmişlik sendromu ile karşılaşma oranı daha düşüktür (Woolfolk, 2006, s. 402).

Okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik öz yeterlilik inancı ne kadar yüksekse o kadar başarılı eğitim ve öğretim uygulamaları yapmaktadırlar (Schunk, 2014, s. 113; Senemoğlu, 2015, s. 235). Aile katılımı da eğitimin bir parçası olduğu için öz yeterlilik inancı yüksek olan öğretmen ve öğretmen adaylarının aile katılımına yer verdiği düşünülebilir (Krizman, 2013). Ancak diğer boyuttan bakıldığında öz yeterlilik inancı yüksek öğretmen ve öğretmen adayları kendilerini eğitim ve öğretimde yeterli olarak görebilir, çeşitli engellerden dolayı aileler ile çalışmaya gerek olmadığını düşünebilir (Dellard, 2013, s. 94; akt. Jin Kim ve Taylor, 2016).

Okul öncesi öğretmen adayları ile yapılan çalışmalar incelendiğinde yaş, mezuniyet türü, aile katılımına yönelik bir ders alıp almama gibi değişkenlere göre aile katılımına yönelik tutumlarını karşılaştıran araştırmalar mevcuttur (Jin Kim ve Taylor, 2016; Bayraktar, Güven ve Temel, 2016). Öz yeterlilik inançlarını inceleyen çalışmalar ise genellikle öğretmen ve öğretmen adaylarını karşılaştırmıştır (Şenol Ulu, 2012; Yoldaş, Yetim ve Küçüköğlü, 2016).

Öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve okul öncesi öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançları ve aile katılımına yönelik tutumlarının eğitim alınan üniversiteye göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla bu araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmada aile katılımı tutumları işbirliğini destekleyici ve işbirliğini engelleyici tutumlar açısından incelenirken (Yavuz Güler, 2014); öz yeterlilik inancı öğretme-öğrenme süreci,

iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ve sınıf yönetimi alt boyutları açısından incelenecektir (Tepe ve Demir, 2012). Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ve öz yeterlilik inançları incelenerek ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Amaç

Bu araştırmanın iki temel amacı vardır: Birincisi, okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları arasındaki ilişkiyi incelemek; ikincisi, Boğaziçi ve Marmara Üniversitelerinde okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ve öz yeterlilik inançlarını karşılaştırmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda araştırma kapsamında şu sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Üniversite son sınıfta okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları (öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, sınıf yönetimi) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Eğitim alınan üniversiteye göre (Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri) son sınıfta okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Eğitim alınan üniversiteye göre (Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri) son sınıfta okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançları (öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, sınıf yönetimi) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları arasındaki ilişkiyi incelemek için "Korelasyon Türü İlişkisel Tarama Modeli" kullanılmıştır. Eğitim alınan üniversiteye göre Boğaziçi ve Marmara Üniversitelerinin aile katılımına yönelik tutumlarını ve öz yeterlilik inançlarını karşılaştırmak için de grup karşılaştırması yapmak için uygun olan "Karşılaştırma Türü İlişkisel Tarama Modeli" kullanılmıştır. "İlişkisel Tarama Modelleri, iki ve daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2016)."

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul'da bulunan iki farklı devlet üniversitesinde okul öncesi öğretmenliği son sınıfta okuyan üniversite öğrencileridir. Her iki üniversitenin okul öncesi öğretmenliği müfredatında aile eğitimi ve aile katılımı ile ilgili dördüncü sınıfta zorunlu bir ders bulunmaktadır. İki üniversitenin benzer özelliklerinin olması (devlet üniversiteleri, aynı ilde bulunma, aile katılımı dersi olması) ve araştırmacı tarafından kolay ulaşılabilir olmaları bu üniversitelerin seçilme nedenleridir. Gönüllülük esasına dayalı olarak bu çalışmaya Boğaziçi Üniversitesi'nden 36, Marmara Üniversitesi'nden 39 kişi olmak üzere toplamda 75 kişi katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak “Öğretmen Adayları İçin Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeği” ve “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlilik İnançları Ölçeği” kullanılmıştır.

Öğretmen Adayları için Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeği

Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeği, Yavuz Güler (2014) tarafından öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik çalışmaları dahilinde kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuş; yapı geçerliğini saptamak amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Faktör analizlerine göre ölçek, işbirliğini destekleyici tutumlar (15 madde) ve işbirliğini engelleyici tutumlar (10 madde) alt ölçeklerinden toplamda 25 maddeden oluşan iki faktörlü bir yapı göstermektedir (Yavuz Güler, 2014).

Ölçeğin güvenirlik çalışması kapsamında cronbach alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. İş birliğini destekleyici tutumlar alt ölçeği için .91, işbirliğini engelleyici tutumlar için .89, toplam puan üzerinden iç tutarlık katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur (Yavuz Güler, 2014).

Ölçekteki tutumlara katılımcıların verdiği cevaplara göre “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)” olmak üzere her soru 5 puan üzerinden puanlanır. 25 soruda alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 125’tir. Ölçekten düşük puan alınması aile katılımına yönelik tutumların olumsuz, yüksek puan alınması ise aile katılımına yönelik tutumların olumlu olduğunu göstermektedir (Yavuz Güler, 2014).

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlilik İnançları Ölçeği

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlilik İnançları Ölçeği, Tepe ve Demir (2012) tarafından okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik çalışmaları dahilinde kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuş; yapı geçerliğini saptamak amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Faktör analizlerine göre ölçek, öğretme-öğrenme süreci (9 madde), iletişim becerileri (7 madde), aile katılımı (5 madde), planlama (6 madde), öğrenme ortamlarının düzenlenmesi (5 madde) ve sınıf yönetimi (5 madde) alt ölçeklerinden toplamda 37 maddeden oluşan altı faktörlü bir yapı göstermektedir (Tepe ve Demir, 2012).

Ölçeğin güvenirlik çalışması kapsamında cronbach alfa iç tutarlık katsayıları (α) ve bileşik güvenirlik katsayıları (CRC) hesaplanmıştır. Alt ölçekler için öğretme-öğrenme süreci ($\alpha = .91$, CRC = .97), iletişim becerileri ($\alpha = .90$, CRC = .97), aile katılımı ($\alpha = .90$, CRC = .96), planlama ($\alpha = .87$, CRC = .95), öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ($\alpha = .88$, CRC = .96) ve sınıf yönetimi ($\alpha = .87$, CRC = .95) bulunmuştur. Toplam puan üzerinden hesaplanan iç tutarlılık katsayısı ise .97 olarak saptanmıştır (Tepe ve Demir, 2012).

Ölçekteki tutumlara katılımcıların verdiği cevaplara göre “Hiç (1), Az (2), Orta (3), Çok (4), Tamamen (5)” olmak üzere her soru 5 puan üzerinden puanlanır. Her alt boyut kendi içinde puanlanır. Her alt ölçekten alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar

şöyledir: Öğretme-öğrenme süreci (en düşük 9, en yüksek 45), iletişim becerileri (en düşük 7, en yüksek 35), aile katılımı (en düşük 5, en yüksek 25), planlama (en düşük 6, en yüksek 30), öğrenme ortamlarının düzenlenmesi (en düşük 5, en yüksek 25), sınıf yönetimi (en düşük 5, en yüksek 25). Alt ölçekten düşük puan alınması öz yeterlilik inancının o boyutta düşük, yüksek puan alınması ise öz yeterlilik inancının o boyutta yüksek olduğunu göstermektedir (Tepe ve Demir, 2012).

Verilerin Toplanması

Araştırmacı tarafından Boğaziçi ve Marmara Üniversitesi okul öncesi öğretmenliği zorunlu derslerinden birine gidilerek sınıf ortamında ölçekler elden dağıtılarak veriler toplanmıştır. Ölçeğe başlamadan önce katılımcılar ölçek hakkında kısaca bilgilendirilmiştir. Katılımcıların yanıtlamaları yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Çözümlemesi

Veriler SPSS paket programına girilerek program aracılığıyla çözümlenmiştir. Üniversite son sınıfta okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları (öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, sınıf yönetimi) arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Eğitim alınan üniversiteye göre (Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri) son sınıfta okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Eğitim alınan üniversiteye göre (Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri) son sınıfta okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançları (öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, sınıf yönetimi) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da bağımsız gruplar t testi kullanılarak incelenmiştir.

BULGULAR

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda elde edilen bulgular araştırmanın alt amaçları doğrultusunda aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Aile Katılımına Yönelik Tutumları ile Öz yeterlilik İnançları Alt Boyutları (Öğretme Öğrenme Süreci, İletişim Becerileri, Aile Katılımı, Planlama, Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi, Sınıf Yönetimi) Arasında İlişki Olup Olmadığını Gösteren Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

		Öğretme Öğrenme Süreci	İletişim Becerileri	Aile Katılımı	Planlama	Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi	Sınıf Yönetimi
Aile Katılımı Tutumları	r	,380**	,349**	,355**	,269*	,371**	,222
	p	,001	,002	,002	,019	,001	,056
	N	75	75	75	75	75	75

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 1’de görüldüğü gibi okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançları alt boyutları (öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, sınıf yönetimi) arasında ilişki olup olmadığını incelemek için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre aile katılımı tutumları ile öğretme öğrenme süreci arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=.380$; $p<.05$), aile katılımı tutumları ile iletişim becerileri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=.349$; $p<.05$), aile katılımı tutumları ile aile katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=.355$; $p<.05$), aile katılımı tutumları ile planlama arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=.269$; $p<.01$), aile katılımı tutumları ile öğrenme ortamlarının düzenlenmesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r=.371$; $p<.01$), bulunmuştur. Ancak aile katılımı tutumları ile sınıf yönetimi arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r=.222$; $p>.05$).

Tablo 2. Eğitim Alınan Üniversiteye göre Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Aile Katılımına Yönelik Tutumları Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığını Gösteren Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

	Üniversiteler	N	\bar{X}	Ss	Sd	t	P
Aile Katılımına Yönelik Tutumlar	Boğaziçi Üniversitesi	36	113,1111	8,67106	73	4,616	,000**
	Marmara Üniversitesi	39	101,6154	12,40249			

** $p<.01$

Tablo 2’de görüldüğü gibi aile katılımına yönelik tutumların eğitim alınan üniversiteye göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Sonuçlara göre Boğaziçi ve Marmara Üniversitelerinin aile katılımına yönelik tutumlarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($t= 4,616$; $p<.05$). Söz konusu farklılık Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinin lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Eğitim Alınan Üniversiteye göre Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilik İnançları Alt Boyutları (Öğretme Öğrenme Süreci, İletişim Becerileri, Aile Katılımı, Planlama, Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi, Sınıf Yönetimi) Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığını Gösteren Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

	Üniversiteler	N	\bar{X}	Ss	Sd	t	P
Öğretme Öğrenme Süreci	Boğaziçi Üniversitesi	36	38,8889	3,94808	73	1,003	,319
	Marmara Üniversitesi	39	37,9231	4,36122			

İletişim Becerileri	Boğaziçi Üniversitesi	36	30,0833	3,03668	73	,165	,870
	Marmara Üniversitesi	39	29,9487	3,94000			
Aile Katılımı	Boğaziçi Üniversitesi	36	20,6389	2,82997	73	-,042	,966
	Marmara Üniversitesi	39	20,6667	2,83153			
Planlama	Boğaziçi Üniversitesi	36	25,2222	3,53845	73	-,440	,661
	Marmara Üniversitesi	39	25,5641	3,18545			
Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi	Boğaziçi Üniversitesi	36	21,6944	2,44738	73	,746	,458
	Marmara Üniversitesi	39	21,2821	2,33901			
Sınıf Yönetimi	Boğaziçi Üniversitesi	36	20,0833	3,08337	73	-,689	,493
	Marmara Üniversitesi	39	20,5385	2,63425			

Tablo 3'te görüldüğü gibi öz yeterlilik inançları alt boyutlarının eğitim alınan üniversiteye göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Sonuçlara göre Boğaziçi ve Marmara Üniversitelerinin öz yeterlilik inançları alt boyutları aritmetik ortalamaları arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir (Öğretme Öğrenme Süreci: $t=1,003$; $p>.05$, İletişim Becerileri: $t=.165$; $p>.05$, Aile Katılımı: $t=-,042$; $p>.05$, Planlama: $t=-,440$; $p>.05$, Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi: $t=.746$; $p>.05$, Sınıf Yönetimi: $t=-,689$; $p>.05$).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançlarına ilişkin sonuçlara göre;

1. Okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik alt boyutlarından öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, öğretmen adayları kendi mesleki becerilerini ne kadar yeterli olarak görürse aileler ile çalışmaya da o kadar ılımlı yaklaşmaktadır. Kendi becerilerine ve yeteneklerine güvenen öğretmen adayları aile katılımında karşılaşılabilecek engellerin de üstesinden gelebileceğini düşünebilir.

Kaya (2007), öz yeterlilik inancı yüksek olan öğretmenlerin ailelere karşı daha olumlu bir yaklaşım benimsediklerini bulmuştur. Krizman (2013) Mississippi’de 49 ortaokul öğretmeni ile çalışmış ve aile katılımı tutumları ve uygulamaları ile öğretmen öz yeterlilik inançlarını incelemiştir. Araştırma sonucuna göre öz yeterlilik inançları yüksek olan öğretmenlerin aile katılımına yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu ve aile katılımına uygulamalarına daha çok yer verdiği bulunmuştur (Krizman, 2013). Ayrıca Garcia (2004) Florida’da okul öncesinden beşinci sınıfa kadar farklı yaş gruplarında eğitim veren öğretmenlerin aile katılımına yönelik tutumları ile öz yeterlilik inançlarını incelemiştir. Kişisel ve mesleki öz yeterlilik inançları yüksek olan öğretmenlerin ailelerle iletişim kurmak, iş birliği yapmak, okula destek sağlamak, okul kararlarına katkıda bulunmak, çocuklarının evdeki öğrenmelerini desteklemek gibi aile katılımına yönelik tutumlarının pozitif yönde olduğunu saptamıştır (Garcia, 2004). Bu araştırma sonucunda bulunan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımı tutumları ile öz yeterlilik inançları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki literatür ile uyusmaktadır.

Ancak okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımı tutumları ile öz yeterlilik alt boyutlarından sınıf yönetimi ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sınıf yönetimi; sınıf içi öğrenmeyi destekleme, problem davranışlarla baş edebilme, zaman yönetimi, sınıf kuralları gibi öğrenci ve öğretmenin aktif olduğu daha çok sınıf rutinleri ile ilgili bir boyuttur (Akın ve Koçak, 2007). Öz yeterlilik inancı yüksek olan öğretmen adayları, sınıfına hâkim olmak isteyebilir. Pozitif ilişkili olarak saptanan öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutları ailelerin katılımına daha elverişli olarak görülmüşken, sınıf yönetiminin sınıf kuralları oluşturma, problem davranışlar gibi alt boyutları olduğu için ailelerden çok öğretmen ve öğrenci merkezli bir boyut olarak düşünülmüş olabilir. Bu yüzden ailelerden çok sınıfta aktif olarak bulunan öğretmen ve öğrencilerin sınıf yönetiminde söz sahibi olması gerektiği düşünülmüş olabilir.

2. Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları arasında Boğaziçi Üniversitesi lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. Her iki üniversitenin de aile eğitimi ve katılımı ile ilgili son sınıfta zorunlu bir dersleri bulunmaktadır. Müfredatlarına göre son sınıfın ikinci döneminde bu dersi alıyorlar; ancak Boğaziçi Üniversitesi bu yıl bir değişiklik yaparak bu dersi dördüncü sınıfın ilk dönemine almış. Yani bu araştırma yapılırken Boğaziçi Üniversitesi’ndeki öğrenciler aile katılımı dersini bir, bir buçuk aydır almaktaydı. Boğaziçi Üniversitesi’ndeki

öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumlarının Marmara Üniversitesi'ne göre yüksek çıkması bu dersin etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Alaçam (2015), Ankara'daki bir özel ve 3 devlet üniversitesi ile yürüttüğü çalışmada aile katılımına yönelik bir ders alıp almamanın öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumlarda bir fark yaratmadığını ifade etmiştir. Oysaki Jin Kim ve Taylor (2016) ise 48 lisans öğrencisi ile yaptığı çalışmada aile katılımına yönelik bir ders almanın bir müdahale yöntemi gibi öğretmen adaylarında aileler ile çalışmaya pozitif etki yaptığını belirtmiştir. Bu araştırma, Alaçam (2015) ile çelişmekte; fakat Jin Kim ve Taylor (2016)'ın araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

Her iki üniversitede okuyan okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları, ölçeğin puan ortalamasının ($\bar{X}=95,35$; $N=298$; $Ss=13,97$) üzerindedir (Yavuz Güler, 2014). Boğaziçi Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'ndeki öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumlarının ortalamadan yüksek çıkması, ailelerle çalışmaya olumlu yaklaşıtlarını gösterir.

3. Boğaziçi ve Marmara Üniversiteleri okul öncesi öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançları alt boyutları (öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, sınıf yönetimi) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Devlet üniversiteleri olmaları, benzer zorunlu derslerinin olması üniversiteler arası fark çıkmamasına neden olmuş olabilir.

Her iki üniversitenin öz yeterlilik alt boyutlarından aldıkları puanlar, ortalama puanlara (öğretme öğrenme süreci ($\bar{X}=39,84$; $N=896$; $Ss=4,49$); iletişim becerileri ($\bar{X}=31,74$; $N=896$; $Ss=3,37$), aile katılımı ($\bar{X}=21,04$; $N=896$; $Ss=3,43$), planlama ($\bar{X}=25,77$; $N=896$; $Ss=3,34$), öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ($\bar{X}=21,99$; $N=896$; $Ss=2,76$), sınıf yönetimi ($\bar{X}=21,50$; $N=896$; $Ss=2,82$)) yakındır (Tepe ve Demir, 2012). Ateş (2015) Pamukkale Üniversitesi okul öncesi 121 öğretmen adayıyla yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançlarının orta düzeyde olduğunu saptamıştır. Marmara ve Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan bu çalışmanın bulguları da Pamukkale Üniversitesi'nde yapılan çalışmanın bulgularına paraleldir.

Öneriler

Öğretmen Adaylarına Yönelik Öneriler

- Öğretmenlerin öz yeterlik inancı, uygulamalarını ve öğrencilerinin öz yeterlilik inançlarını etkiler (Bandura ve Adams, 1977). Bu yüzden öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançlarını geliştirici çalışmalara (seminerlere katılma, kitaplar okuma, filmler izleme, uygulamalara katılma) ağırlık vermesi önerilmektedir.
- Aileler ile çalışmak için gerekli becerileri kazanmaları ve sürekli geliştirmeleri önerilmektedir.

Kurum ve Kuruluşlara Yönelik Öneriler

- Üniversitelerin aile katılımı dersi kapsamının genişletilmesi ve pratik bilgiler ile zenginleştirilmesi, uygulamaya yönelik olması önerilmektedir.

- Öğretmen adaylarının staj ve öğretmenlik uygulamalarında aile katılımı boyutuna daha fazla önem verilmesi önerilmektedir.
- Üniversite öğrencilerinin öz yeterlilik inançlarını destekleyici etkinlikler, seminerler gibi öğrenme ortamları sunulması önerilmektedir.
- Öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançlarını geliştirmeye yönelik müfredatlarına yeni dersler eklenmesi önerilmektedir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Farklı üniversitelerde ve daha büyük çalışma gruplarıyla aynı konuda çalışılarak farklı çalışma gruplarına göre aile katılımı tutumları ve öz yeterlilik inançları incelenebilir.
- Öz yeterlilik inançlarının farklı boyutlarına göre aile katılımı tutumları incelenebilir.
- Nitel bir araştırma yapılarak aile katılımına yönelik tutumlar ile öz yeterlilik inançları hakkında derinlemesine bilgi toplanabilir.
- Farklı değişkenlere göre aile katılımı tutumlarının ve öz yeterlilik inançlarının farklılık gösterip göstermediği incelenebilir.
- Okul öncesi öğretmen adayları ile farklı branşlardaki öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançları ve aile katılımına yönelik tutumları karşılaştırmalı olarak incelenebilir.
- Aile katılımı dersi almadan önce ve aldıktan sonra öğretmen adaylarının aile katılımı tutumları karşılaştırılabilir.
- Öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumları ve uygulamaları ile öz yeterlilik inançları boylamsal araştırmalarla incelenebilir. Böylece öğretmenlik yapmaya başladıklarında uygulamalarına bu tutum ve inançları nasıl yansıttıkları incelenebilir.

KAYNAKÇA

AÇEV (2016). *Okul öncesi aile katılımı*. <http://www.acevokuloncesi.org/ogrenme-ortami/aile-katilimi> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 25.12.2016).

Akın, U. & Koçak, R. (2007). Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerileri ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 51, 353-370.

Alaşam, N. (2015). *Parent involvement self-efficacy beliefs of pre-service early childhood teachers with respect to general self-efficacy beliefs and perceived barriers about parent involvement* (Yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arabacı, N. (2014). Okul öncesi eğitimde aile katılımı (Bölüm 2). *Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim* 10 (ss. 305-327). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Ateş, Ö. (2015). *Okul öncesi öğretmen adaylarının aile katılım çalışmalarına yönelik öz-yeterlik inançlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Bandura, A., & Adams, N. E. (1977). Analysis of self-efficacy theory of behavioral change. *Cognitive Therapy and Research*, 4(1), 287-310.

Bayraktar, V., Güven, G., & Temel, Z.F. (2016). Okul öncesi kurumlarda görev yapan öğretmenlerin aile katılım çalışmalarına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2 (24), 755-770.

Caughy, M.O., DiPietro, J. A., & Strobino, D.M. (2004). Day-care participation as a protective factor in the cognitive development of low-income children (Chapter 4). *Early Intervention The Essential Readings*. M.A.Feldman (Ed.). The USA: Blackwell Publishing.

Çamlıbel Çakmak, Ö. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 1-17.

Ekinci Vural, D. & Kocabaş, A. (2016). Okul öncesi eğitim ve aile katılımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 59(15), 1174-1185.

Guralnick, M.J. (2004). Effectiveness of early intervention for vulnerable children: A developmental perspective (Chapter 1). *Early Intervention The Essential Readings*. M.A.Feldman (Ed.). The USA: Blackwell Publishing.

Garbarino, J. & Ganzel, B. (2000). The human ecology of early risk (Chapter 4). J.P. Shonkoff & S. J. Meisels. (Ed.). *Handbook of Early Childhood Intervention*. The USA: Cambridge University Press.

Garcia, D. C. (2004). Exploring connections between the construct of teacher efficacy and family involvement practices implications for urban teacher preparation. *Urban Education*, 3(39), 290-315.

Hanson, M. J. & Lynch, E. W. (2013). Theoretical perspectives for understanding families (Chapter 2). *Understanding Families Supportive Approaches to Diversity, Disability, and Risk* (2. Baskı). The USA: Brookes Publishing.

Jin Kim, K. & Taylor, L. K. (2016). Preservice teachers' self-efficacy in working with families: can an immersive course make a difference?. *Family Involvement in Early Education and Child Care Advances in Early Education and Day Care, 20*, 1-22.

Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel.

Kaya, R. (2007). *The attitudes of preschool teachers toward parent involvement* (Yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Keilty, B. (2010). For the family, for the child (Chapter 3). *The Early Intervention Guidebook for Families and Professionals*. New York: Teachers College Press.

Kök, M., Çiftçi, M., & Ayık, A. (2011). Öğretmenlik mesleği özel alan yeterliklerine ilişkin bir inceleme (Okul öncesi öğretmenliği örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(1)*, 169-183.

Krizman, C. (2013). *The relationship between teachers' self-efficacy beliefs and parental involvement practices: A multi-method study* (Doktora tezi). Texas Tech University Educational Psychology, Texas.

Reynolds, A. J. (1998). Developing early childhood programs for children and families at risk: Research-based principles to promote long-term effectiveness. *Children and Youth Services Review, 6(20)*, 503-523.

Sabırlı Özışıklı, I. (2008). *A study of parental involvement in the Boğaziçi University Preschool Center* (Yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Schunk, D. H. (2014). Sosyal bilişsel teori (Bölüm 3) (Çev. M. Yasin). *Learning Theories: An Educational Perspective (Öğrenme Teorileri: Eğitimsel Bir Bakışla)* (Çev. M. Y. Demir, K. Celasun, Z. H. Kaçkar, E. Üzümcü, & B. E. Şahin; M. Şahin (Ed.)). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal çalışmanın yayın tarihi 2008).

Senemoğlu, N. (2015). Sosyal bilişsel kuram (Ünite 13). *Gelişim, Öğrenme ve öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Shaffer, D. R. & Kipp, K. (2014). The context of development I: The family (Chapter 14). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence (9. Baskı)*. The USA: International Edition.

Şenol Ulu, F. B. (2012). *Okul öncesi öğretmen adayları ile okul öncesi öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine yönelik öz yeterlik inançlarının karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

MEB Talim ve Terbiye Kurulu (2008). *Okul öncesi öğretmeni özel alan yeterlikleri* http://otmg.meb.gov.tr/belgeler/ogretmen_yeterlikleri_kitabi/Öğretmen_Yeterlikleri_Kitabi_okul_öncesi_öğretmeni_özel_alan_yeterlikleri_ilköğretim_parça_8.pdf adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 30.12.2016).

Tepe, D. & Demir, K. (2012). Okul öncesi öğretmenlerinin öz-yeterlik inançları ölçeği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(2)*, 137-158.

Woolfolk, A. E. (2006). Social, cognitive and constructivist views of learning (Chapter 9). *Educational Psychology (12. Baskı)*. Pearson Publishing.

Yavuz Güler, Ç. (2014). Öğretmen adayları için aile katılımına yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 213 – 232.

Yavuz Konokman, G., & Yokuş, G. (2016). Ebeveynlerin okul öncesi eğitime katılım düzeylerine ilişkin algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35(13), 176-193.

Yoldaş, C., Yetim, G., & Küçüköğlü, N. E. (2016). Okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarının karşılaştırılması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 90-102.

Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01, s. 46-75

Jurnaller Üzerine Bir Tarihyazımı Denemesi: Kırımî-Zâde Neşet Efendi Örneği

Emre GÖR*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ve çöküş sürecinde başa geçmiş olan II. Abdülhamid, bu gidişatın önüne geçmek için iç ve dış politikada bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri de, hiç şüphesiz, istihbarat ağıdır. Bu çalışma, dönemin istihbarat ağının bir parçası olan jurnallere, yani istihbarat raporlarına odaklanmaktadır. Çalışmada, 1891-1893 yılları arasında Yıldız Sarayı'na bağlı istihbarat elemanı olarak çalışan Kırımî-zâde Neşet Efendi'nin tahkik ettiği jurnaller üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Jurnaller
II. Abdülhamid
Osmanlı İstihbaratı
Kırımî-zâde

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 21.03.2017
Kabul Tarihi: 12.04.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 16.05.2017

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
emregor1987@gmail.com

A Historiography Essay on the Journals: Sample of Kırımî-zâde Neşet Efendi

Abstract

Abdulhamid II succeeded to the throne in a period of time when the Ottoman Empire was under stagnation and disintegrating; Abdulhamid II has taken some measures in internal and external politics to prevent this course. One of these measures is, undoubtedly, the intelligence network. This study, focuses on journals, the intelligence reports that are part of the intelligence network. The study will focus on intelligence reports inspected by Kırımî-zâde Neşet Efendi, who worked as an intelligence officer of Yıldız Palace between 1891 and 1893.

Keywords

Journals
Abdulhamid II
Ottoman Intelligence
Kırımî-zâde

About Article

Sending Date: 21.03.2017
Acceptance Date: 12.04.2017
Electronic Issue Date: 16.05.2017

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde jurnalcılık ve hafiyelik gibi kavramlarla özdeşleştirilen ve özellikle II. Meşrutiyet dönemi kaynaklarında “Hafiyelik Devri”¹ olarak adlandırılan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909), “Osmanlı tarihinin en olaylı geçen dönemlerinden biri” olmakla birlikte “modern Türkiye’nin ortaya çıkışının temellerinin atıldığı bir dönem”² olarak her yönüyle araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir (Karpaz 2012: 116-117; Yazıcı 2011: 61). Üstelik II. Abdülhamid dönemine dair bu iki tez son yıllarda literatürde oldukça yer edinmiş gibi görünmektedir.³ II. Abdülhamid’in saltanatı bir bütün olarak incelendiğinde bu iki teze

¹ Bu ifadeye yer veren kaynaklar için bkz. *Hafiyelerin Listesi*, İstanbul, 1324 (1909), s. 4; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Siyâsiye ve Husûsiyesi*, Cilt II, Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, İstanbul, 1327 (1911), s. 559-560; Süleyman Kâni İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.), Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

² Dönemle ilgili olarak modernleşme paradigmasını değerlendiren bir çalışma için bkz. Nadir Özbek, “Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1, 2004, s. 71-90.

³ Örneğin bkz. Gökhan Çetinsaya, “Abdülhamid’i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Sempozyum Bildirileri*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998; Gökhan Çetinsaya, “Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış”, *Türkiye Günlüğü*, S. 58, 1999; Engin Deniz Akarlı, “The Problems of External Pressures, Power Struggles and Solutions”, Princeton University Yayınlanmamış Doktora Tezi, New Jersey, 1976; Selim Deringil, “New Approaches to the Study of the Ottoman Nineteenth Century”, *Abdullah Kuran İçin Yazılar*, Çiğdem Kafesçioğlu ve Luciene Thys-Şenocak (Der.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999; Feroze Abdullah Khan Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, Isis

sıklıkla atıfta bulunan tarihçilerin haklılık payının olduğu gözlemlenebilir. Gerçekten de II. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nun çok sıkıntılı bir döneminde tahta geçmiş ve saltanatı boyunca önemli olaylarla karşılaşmış bir hükümdardır. 1875 yazında başlayan Bosna-Hersek ve 1876 Nisan'ından itibaren etkili olan Bulgaristan isyanlarının sıkıntılarıyla devleti devralan Sultan'ın, büyük Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Antlaşması 1878 sonuna, Berlin Antlaşması'nın tasfiye edilmesi ve Tunus meselesi 1881 sonuna kadar tüm vaktini almıştır (Findley 2011: 42-43; Odams 1996: 56; Yasamee 1996: 13-18). Her ne kadar birçok problemlili uygulamaya sebep olan Düyun-ı Umumiye İdaresi'yle birlikte devletin maliyesine bir çekidüzen verilebilse de, dış politikada yeni zorluklar baş göstermekte gecikmemiştir: 1882'de Mısır krizi, 1883'de Sudan meselesi (Mehdi isyanı), sonra da Doğu Rumeli olayı (1885). 1885'den sonra Büyük Güçlerin uyguladığı dış baskılar biraz gevşese de, bu kez de Balkan devletlerinin sınır düzeltim (tashi) talepleri, komitacılık faaliyetleri ve 1890'lardan itibaren Ermeni meselesi gündeme gelecektir (Fortna 2011: 75-77). Sultan, başının üstünde "Demokles'in kılıcı" olarak gördüğü Jön Türk hareketini de "kendisinin rahat bırakılmaması" amacına hizmet eden ve büyük devletlerce yönlendirilen bir hareket addedecektir. Serhafiye Ahmed Celeddin Paşa'nın ikna girişimleri ve -Birinci Dünya Savaşı'nda elde edilen bazı başarıları saymazsak- Osmanlı İmparatorluğu'nun son zaferi olan 1897 Yunan zaferiyle, daha doğrusu bu zaferin ortaya çıkardığı olumlu imajla bir müddet tökezleyen Jön Türk hareketi, 1899'da II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın eşi Mahmud Celeddin Paşa ve oğullarının (Sabahaddin ve Lütfullah); 1905 yılından sonraysa Türkiye'deki genç subayların iştirak etmeye başlamasıyla tekrar güçlenecektir. Özellikle ikincisi, Abdülhamid açısından "sonun başlangıcı" olarak gösterilebilir. Çünkü artık II. Abdülhamid'in muhatabı ütopyik düşüncelerle Avrupa'ya firar edip burada yayınlarla mücadelelerini sürdüren siviller değil, askerler -bilhassa Rumeli'de konuşlu III. Ordu'nun subayları- olmuştur. II. Abdülhamid'in saltanatını her zaman çekindiği ve bu subayların başlattığı Jön Türk hareketi sona erdirecektir. Bu noktada Feroz Ahmad'in (2013: 23) tespiti oldukça yerindedir: Jön Türk devrimi sadece II. Abdülhamid'in değil "Abdülhamid sistemi"nin de (buna istihbarat sistemi de dâhildir) sonudur ve devrimle başlayan yeni dönem, siyasî partilerin kurulması ve parlamenter siyasetle birlikte Bâb-ı Âlî'nin eski şanına geçici olarak yeniden kavuşmasının işaretidir.

II. Abdülhamid'in Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde kullandığı temel pratiklerden biri, dönemin istihbarat sistemi olacaktır. Bu sistemin bir ürünü olan istihbarat raporu mahiyetindeki jurnaller hakkında bildiklerimiz ise hâlâ büyük oranda sınırlıdır. II. Meşrutiyet döneminde sandıklar dolusu jurnalın Harbiye Nezareti bahçesinde yakıldığını belirterek bu konuya başlamak, artık aşılması gereken bir klişe haline gelmiştir.⁴ Kaldı ki

Press, İstanbul, 1996; Feroze Abdullah Khan Yasamee, "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy & Statecraft*, Vo. 4, Nr. 1, Londra, 1993; Abdülhamit Kırmızı, "Sultan II. Abdülhamid'in Kişiliğinde Süreklilik ve Kopuş", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Coşkun Çakır (Edi.), Sultanbeyli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2012; Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Ali Berktaş (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴ Jurnallerin yakılmasıyla ilgili en dikkat çekici yorum, raporların tasnifi amacıyla oluşturulan Evrak Tetkik Komisyonu'nda görevli Asaf Tuğay'dan gelmiştir: "Yıldız'dan alınan arabalar dolusu evrakın tasnifi işinin, o zaman bir heyete nasıl bir itina ve kayıtlarla tevdi edildiği düşünülürse, netice ile aradaki tezatın, yani jurnallerin yakılmasının elbette bir sebebi olacağına hükmetmek lazımdır. Tetkik ve tasnifine bu kadar ehemmiyet verilen evrakın, nihayet Harbiye Nezareti meydanında bir kibrit alevine kurban edilivermesi çok kişiyi sevindirdiği gibi,

jurnaller ortadan kaldırılmamış olsaydı, bugün bunların büyük kısmının kaderi, arşivin tozlu raflarında yerlerini almak olacaktı. Zira eldeki mevcut jurnaller dahi doğru dürüst değerlendirilmeye tâbi tutulmamıştır. İstihbarî veri bakımından jurnallerin ancak belirli bir kısmı değerlidir. Çünkü aralarında çok kritik konuları olanlar bulunmakla birlikte, raporların büyük kısmı işlenmemiş bilgi yığınlarından ibarettir ve eğer jurnalde yer verilen konunun özü ve ardı bilinmiyorsa pek bir anlam ifade etmezler. Bununla birlikte jurnaller sadece istihbarat ya da ihbar raporları değildir. Konularına göre tasnif edilip bir bütün olarak incelendiğinde jurnallerin büyük kısmının gerçekleşmiş olayları konu edindiği gözlemlenmektedir.⁵ Bu yönüyle jurnallerin, istihbarat raporlarının temel nosyonu olan henüz gerçekleşmemiş olayların önceden haber alınıp bildirilmesinden ziyade, gerçekleşmiş olaylar üzerine hazırlanan ve karar alma makamını tedbir amaçlı uyaran raporlar olarak düşünülmesi daha doğru olur. Bu tür jurnaller “vakıa⁶ jurnalleri” olarak isimlendirilebilir.

Jurnaller konusunda elimizde iki önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Yıldız Sarayı’ndan alınan jurnalleri tetkik etmekle görevli Evrak Tetkik Komisyonu’nda “Merkez Kumandanı Muavini” sıfatıyla yer alan Asaf Tuğay’a ait “İbret-Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler”⁷ adlı eserdir. Çok sayıda jurnal örneğine yer veren Asaf Tuğay’ın 1935 tarihli bu eseri, jurnaller konusunda bir fikir verebilir. Fakat Tuğay’ın eserinde bazı jurnallerin tarihlerinin belirtilmemesi, raporların orijinallerine yer verilmemesi ve daha çok istihbarat raporu mahiyetinde olan şifreli telgraf yazışmalarının jurnaller kategorisinde değerlendirilmesi, eserin akademik anlamda kullanımını sınırlamaktadır. Bununla birlikte Tuğay’ın eserinde yer alan ve Diran Kelekyan⁸, Başkâtip Tahsin Paşa⁹ (Bahriye Mektupçusu iken), Sadrazam Ferid Paşa¹⁰ (Konya Valisi iken), Damat Mahmud Paşa¹¹, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi¹², Abdülhak Hamit¹³ (Londra Sefareti Müsteşarı iken), Abdullah Cevdet¹⁴

çok kişiyi de hayrete düşürmüştü, öfkelenmişti.”; bkz. Asaf Tuğay, *İbret-Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1935, s. 17.

⁵ Kabaca bir hesapla mevcut jurnallerin %90’ına yakınının bu türden jurnaller olduğu söylenebilir.

⁶ Gerçekleşmiş, meydana gelmiş olay anlamında.

⁷ Asaf Tuğay, *İbret-Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1935.

⁸ “Paris’te Rıza’nın neşrettiği Meşveret nâm varaka-i fesâdın Fransızcasını yazması için Agakyan’ı telgrafla çağırdığı, yakında her ikisinin Lahey’e gidip nutuklar söyleyeceklerini, konferanslar vereceklerini arz...”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 26.

⁹ “Hasan, Ahmed, Mehmed Paşaların Şükrü Paşa’nın odasında ictimâ ettikleri, fakat esbâbi anlaşılmadığını arz...”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁰ “Gayet mevsûk bir menba’dan teraşşuh eden ma’lûmâta nazaran Avrupa’ya savuşmuş olan Mahmud Paşa ile İsmail Kemal Bey ve sâir hazelenin cümlesi hiçbir yerde fesadlarını yürütmeye muvaffak olamayacaklarını anlamış ve ne yapacaklarını ve ne ile idâre olacaklarını bilemeyerek şaşırılmış olup hatta çend gün akdem Ebuzziya Tevfik Bey’in Konya Reji Nazırını görüp İngiltere’nin Çin ve Transıval meseleleri ile meşgûl olduğu sırada kimseye muâvenet etmek ihtimâli olmadığını tezâhür eylediğini hikâye eylemiştir (...) Bununla beraber İstanbul’da buhrândan istifâde ile izhâr-ı husûmete sai bazı adamlar mevcûd olduğundan eşhâs-ı reziley-i merkûmenin tâkîbâtı harakât ve ma’neviyât-ı fârizeye-i zimmet-i sadâkâtdandır. Konya Vilayeti’nde mefâsid-i ecnebiyeye kulak asacak kimse olmadığı ve bir müddettir Çelebi Efendi dahi hânesine çekilerek bir nev’ ihtirâz âsârı gösterdiği hâlde yine hakkında tarassuddan geri durulduğu yoktur (...) arzı ile te’min-i lâzıme sadâkât ederim. Herhalde emru fermân hazret-i menlekü’l-emrindir. Konya Valisi kullanı Mehmed Ferid- 19 Haziran 1316”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 77-78.

¹¹ “Mektep muallimliklerine genç zâbitlerin tayin edildiklerini, tevzi-i mükâfatlar dolayısıyla ictimâlar vukû’ bulduğunu arz...”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 29.

¹² “(...) ‘Reşad ve Kemal Efendiler, her ikisi müştereken benim teşebbüs edeceğim harekâtı tasvip edeceklerine dair müştereken bana bir senet verirlerse derhal İngiltere’ye kaçır ve bu mülkü zât-ı şâhânenin zulmünden tahlis için her ne yapılmak lâzım gelirse yaparım’ diye Mecid Efendi’nin söylediği her sûrette ispat olunur (...) Mecid

(Viyana Sefareti Tabibi iken) ve Selanik Mebusu Emanuel Karasso¹⁵ gibi Abdülhamid döneminin önemli isimlerine ait -her ne kadar orijinallerine yer verilmese de- jurnaller bulunduğunu görmek, şaşırtıcıdır. Asaf Tuğay'ın eserinin dışında diğer bir kaynak, dava vekilliği (avukatlık) ve kadılık gibi görevlerde bulunmuş bir hukukçuya, 1891-1893 yıllarında Yıldız Sarayı'na bağlı jurnal tahkik görevlisi olarak çalışmış olan Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi'ye¹⁶ aittir. Çalışmamızın ana dayanağı olan bu kaynak, Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde Mehmet Zeki Pakalın kitapları arasında 18 numarada bulunan jurnal raporları dosyasından oluşmaktadır ve 1891-1893 yılları arasında Saray'a gönderilen jurnallerin tahkik raporlarını içermektedir. Yakın tarihte hazırlanan ve bu dosyanın hem orijinallerini, hem de transkripsiyonlarını içeren "II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Jurnallerin Tahkik Raporları (1891-1893)"¹⁷ adlı eser, jurnaller konusunda temel kaynaklardan biri olarak sayılabilir. Bu eser 1891-1893 yılları arasında, yani Abdülhamid

Efendi'nin zât-ı şâhâne hakkında 'bu mülkü tahrip ediyor, devlet mahvoluyor. Hânedân-ı Osmânî ise bu hâle karşı sükût ediyor. Ah ben büyüklerimden muavenet görsem devleti zât-ı şâhânenin zulmünden tahlis için canımı feda ederim (...)' diye söylediği her sûrette ispat olunur (...) Yazdığım şeylerin cümlesini hin-i iktizâda Mecid Efendi'nin muvacehesinde ispata muktedir olduğumu beyan ederim, 9 Mart 1316 Yusuf İzzeddin."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 34.

¹³ "Devlet-i Aliyye'nin Manchester Şehbenderi'nin bu kerre infisâli vukû' bulmuş ve şehri-i mezkûrdaki Ermeni komitelerinin hâl ve hareketlerine nezâret edilmesi lüzumu derkâr bulunmuş olmasına mebnî (...) mikdâr-ı mezkûrda maaş ile Manchester Şehbenderliği'nin ilâve-i me'mûriyet-i çâkeri buyrulması istirhamında bulunduğumun hak-pây-i şevket ihtivây-ı hazret-i şehriyârîye arzı hususuna (...) her hâlde emr-ü fermân..."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁴ "Ahvâl-i vücûdiyem ilcâsıyla ve afv-ı ihlâs âşinây-ı devletlerine istinâden muvakkaten Fransa'da bulunduğum mâ'lûm-ı devletleridir. Dünkü gün Selanik'te dehşet-endâz olan hâdisenin vukû'bulacağını takriben bundan bir buçuk ay evvel hasbe'l-ihlâs huzûr-ı devletlerine arzettiğim muhârrerât-ı kem-terânemde tehmîd ve ihbâr eylemiştim. Aynı ihlâs-ı ubûdiyyetin ve makâm-ı celil-i hilâfete olan merbûdiyyetimin ilcâsıyla Selanik'te vâki' olan hâilenin aynen Dersaadet'te de vâki olacağını ve şahs-ı hazret-i padişâhın tehlikeye düşürüleceğini kemâl-i safvet ve teessüfle arz ederim. Ol bâda emr- fermân hazret-i menlekü'l-emrindir. Kulları Dr. Abdullah Cevdet, 2 Mayıs 1903."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 189. Abdullah Cevdet'e ait arzların asıllarını tetkik eden Asaf Tuğay, Abdullah Cevdet'le ilgili şu yorumu yapmaktan kendini alamaz: "(...) Dinsizliği ile maruf olan bu zatın, padişaha yazdığı istirhamnamede kullandığı tabirlerdeki riyakârlığa, hilafetten bahsetmesine ne demeli? Bunlar Avrupa'ya ne diye kaçmışlar, sonra bu derece riyakârlığa neden lüzum görmüşler? Ellerinde doktorluk gibi bir sanatları olduğu halde, hastabakıcılığı gibi bir işe dahi katlanamayarak dilenmişler, durmuşlar. Sonra vatanperver, hamiyetperver, fedakâr kahraman olarak ortaya çıkmışlar. Ne madrabazlıktır bu (...); bkz. Tuğay, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁵ "Sergiye gitmek bahanesiyle bu hafta Tabip Rifat, Mehmed ve Aziz Efendilerin azîmet ettiklerini, maksad temâşâ olmayıp Avrupa'daki erbâb-ı fesâda iltihâk olduğunu..."; "Avrupa'da neşr olunan ve ahâlînin fikrini ifsâd edecek makâlâtı hâvî gazeteler Selanik'te umumî kahvehânelerde serbestçe kıraat edilmekte bulunduğu hâlde Polis Dairesince katıyen men'ine teşebbüs edilmemekte olduğu reyel-ayn müşâhede olunmaktadır. Ezcümle dünkü gün Paris'te neşr olunan Maten Gazetesi'nde Fransevü'l-ibâre Sultan Mecid hafîdleri tarafından ahâlî-i Osmâniyye'ye bir davet serlevhâsı altında ahâlîyi ihtilâle davet ve kaal alınamayacak hilâf-ı ubûdiyyet birçok hezeyânı hâvî bir makale Selanik'in Orfeon kıraathânesinde hayli eşhâs tarafından kıraat edilmekte olduğu görülmüştür. Ahvâl-i mezkûrenin devamı mahzurdan sâlim olmadığı mülâhazasıyla hasbe'l-sadâka arz-ı keyfiyete ictisâr kılındı..."; Tuğay, *a.g.e.*, s. 39-40. Emanuel Karasso'nun jurnalleriyle ilgili ayrıca bkz. Necmettin Alkan, "Emanuel Karaso ve II. Abdülhamid", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, S. 1, 2008, s. 179-195.

¹⁶ Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi Anadolu Kazaskerlerinden Ahmed Reşid Efendi'nin oğludur. 1845 yılında İstanbul'da doğan Neşet Efendi dava vekilliği (avukatlık) ve çeşitli mahkemelerde kadılık görevlerinde bulunmuş, 1891-1893 yılları arasında Yıldız Sarayı'na bağlı istihbarat elemanı olarak çalışmıştır. Jurnal tahkik raporlarında unvanı "Musâhib-i Şehriyârîden Lütî Ağa'nın mensûbîni" olarak geçer. Ayrıca ilk Türk avukat olarak bilinir.

¹⁷ Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi, *Jurnallerin Tahkik Raporları*, Raşit Gündoğdu-Kemal Erkan-Ahmet Temiz (Yay. Haz.), Çamlıca Basın-Yayın, İstanbul, 2008.

döneminin çok küçük bir bölümünü kapsamaktadır. Fakat eserde raporların orijinallerine yer verilmesi, jurnallere ilk elden ulaşmaya, jurnalleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye ve küçük bir bölümüne bakarak, resmin tamamını görmeye imkân tanımaktadır.

Kaynakların sınırlılığı bir yana, devrin jurnal sistemini dış dünyaya kapatan ve bu sistemi karmaşıklaştıran başlıca konu, jurnallerin Yıldız Sarayı'na nasıl ulaştırıldıkları ve hangi aşamalardan geçtikten sonra padişaha sunulduğu sorusudur. Bu konuda resmî evraklar ya da jurnallerde herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte, incelediğimiz jurnal tahkik raporlarında yer verilen istihbarat kaynakları¹⁸, istihbaratın toplanma¹⁹ ve Saray'a

¹⁸ Örneğin bkz. "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı ubeydâneme dahi emr ü havâle buyurmaları üzerine bu bâbda icrâ-yı tahkîkât olunmasını emniyet-i kem-terânemi celb etmiş olan Dava Vekîli Pandikyan Efendi'ye tevdi' etmiş idim (...)" ; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın ve Âtf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalının kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891); "Mensûbîn-i ubeydânemden Celal Efendi kulları tarafından savb-ı kem-terâneme irsâl kılınan bir kıt'a tezkire ile diğer bir kıt'a Sabah Gazetesi nüshasının mütâlaasından karîn-i ilm-i âlî-i hazret-i hilâfet-penâhîleri buyrulacağı vechile mezkûr gazete tarafından isti'mâl edilen terkîbin nezd-i diyânet-vefd-i hazret-i zillullâhîlerinde kat'iyen kabûl ve tecvîz buyrulmayacağı bedîhî ve âşikâr idiğinden mücerred manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hazret-i zillullâhîleri buyrulmak üzere (...) aynen arz ve takdîmine hasbe'l-ubûdiyye cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sabah Gazetesi'nin zât-ı akdes-i hilâfet-penâhî hakkında olan i'lânâtının bazı terkibâtına hocalar tarafından itiraz edildiğine dâir arz kaydı", 437 nr. j.t.r. 4 Ağustos 1308 (16 Ağustos 1892); "Asâkir-i şâhâneleri alay müftülerinden biri Fatih Câmi-i Şerîfi'nde ikinci namazından sonra îfâ-yı vaaz zımnında mihrâb önünde rahle başına geçerek ifsâd-ı efkâr-ı ahâlîye müteallik birtakım tefevvühâtta bulunmayı i'tiyâd etmiş (...) ve mensûbîn-i ubeydânemden Celaleddin Bey kulları tarafından dahi i'tâ kılınan bir kıt'a jurnal meâlî bunu müeyyid bulunmuş olduğundan berây-ı ma'lûmât keyfiyetin arzına ve manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîleri buyrulmak üzere mezkûr jurnalın aynen ve leffen takdîmine hasbe'l-ubûdiyye cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Fatih Câmi-i Şerîfi'nde vaaz eden Alay Müftüsü Mehmed Efendi'nin sadet hâricinde ve esnâ-yı vaazda idâre-i kelâm etmekte olduğuna dâir arz kaydı", 360 nr. j.t.r. 24 Mart 1308 (5 Nisan 1892).

¹⁹ Örneğin bkz. "Şeref-sâdır olup Lütfi Ağa kulları vâsıtasıyla tebliğ buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı zillullâhîleri hükm-i münîfine imtisâlen dünkü Salı günü mensûbîn-i ubeydânemin kâffesini Köprübaşı'ndan Topkapı Saray-ı hümayûnları kapısına kadar mevâki-i münâsibeye ikâme eyledim. Hamden sümme-hamden güzergâh-ı füyûzât-iktinâh-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerinin her iki cânibini lebâ-leb ihâta etmiş olan ahâlî ve teb'a-i sâdıkâ kulları arasında şân-ı ubûdiyyet ve hüsn-i musâdakata nakîsa getirir zerre kadar bir tavr ve hareket vukû'a gelmemiş ve lisân-ı havass u avâm duâ-yı efvân-ı ömr ü ikbâl ve tevâfur-i âfiyet ü iclâl-i gîfî-sitânîleriyle tezyîn olunduktan başka her ferd-i âferîde müşâhede-i likâ-yı kudsiyyet-ihtivâ-yı mülûkânelerinden mütehasıl-ı şevk-i câvîd ve ma'nevî te'sîrâtıyla civârında îstâde-i mevki'-i ta'zîm bulunan birçok ecnebî seyyâhlar umûm Osmanlıların hükümdâr-ı zîşân ve metbû'-ı müfahham-ı ma'alî-unvânları hakkında ibrâz eyledikleri âsâr-ı hürmet ve ubûdiyyeti nazar-ı ibretle gördükleri müşâhede kılınmış olduğundan berây-ı ma'lûmât hasbe'l-ubûdiyye arz-ı keyfiyete cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Hırka-i Şerîf ziyâreti için İstanbul'a teşrîf-i hümayûn olacağından İstanbul cihetinin nazar-ı teftîşte bulundurulması için sâdır olan irâde-i hümayûn üzerine vukû' bulan arz kaydı", 365 nr. j.t.r. 1 Nisan 1308 (13 Nisan 1892); "Maiyyet-i ubeydâneme iki kimse alarak Fâtih Câmi-i Şerîfi ve civârında meskûn talebe-i ulûmun mikdâr-ı sahîhinin tahkîk ve geçen seneye nisbeten bu sene ne mikdâr fazla olduğunun tedkîkiyle jurnalının bu akşam hâk-pây-ı merâhim ihtivâ-yı hazret-i hilâfet penâhîlerine arz olunması hakkında şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i zillullâhîlerini dün gece Lütfi Ağa kulları tebliğ etmesiyle hükm-i celîl-i irâde-i seniyye-i hilâfet-penâhîlerine imtisâlen gece saat üç raddelerinde hâne-i ubeydânem civârında hânesi olan ve her sûretle asdâk-ı bendegân-ı hazret-i hilâfet-penâhîlerinden olduğuna emniyetim bulunan Mekteb-i Nüvvâb İnşâ Muallimi Ali Vasfi ve merhûm Hoca Nasuh Efendi'nin küçük mahdûmu Mustafa Asım Efendileri celb ve tefhîm-i keyfiyet eyledim. Mûmâ-ileyhimâ kullarının bugün saat on raddelerine kadar icrâ eyledikleri tedkîkât hulâsası olarak tanzîm eyledikleri bir kıt'a tahkîkât varakası manzûr-ı dakâyık-ı neşûr-ı hazret-i hilâfet-penâhîleri buyrulmak üzere leffen arz ve takdîm kılındı."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Talebenin ale't-tahmîn tahkîk-i mikdârına dâir arz kaydı", 460 nr. j.t.r. 5 Eylül 1308 (17 Eylül 1892).

ulaştırılma biçimleri²⁰ hakkındaki veriler, özellikle Başkâtip Tahsin Paşa'nın hatıratında konuyla ilgili verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Bu nedenle devrin güvenilir kaynaklarından Tahsin Paşa'nın verdiği bilgiler, jurnallerin Saray'a ulaştırılma süreci konusunda dikkate alınabilir. Paşa'ya göre bu dönemde Saray'a gönderilen evraklarla ilgili resmî muamele şu şekilde işler: Başta Bâb-ı Âlî olmak üzere devlet dairelerinden gelen arıza, tezkire, vukuat raporu gibi resmî evraklar ağızları mühürlü torbalarla Yıldız Sarayı'nın Başkitâbet makamına ulaşır. Mülki işler Sadrazam, ilmiyeye ait evrak Şeyhülislam, denizcilik işleri Bahriye Nazırı, askerî işler Serasker, genel asayişle ilgili olanlar Zaptiye Nazırı ve malî işler de Hazine-i Hassa Nazırı tarafından Yıldız Sarayı'na iletilir. Bu, resmî evraklar için izlenen prosedürdür. Jurnaller ise, diğer resmî evraklardan farklı olarak, Başkitâbet Dairesi'nde toplanmayıp Mabeyncilere direkt ulaştırılır. Mabeyncilere ulaşan jurnaller, jurnali hazırlayan kişinin "önemine" göre ya bizzat padişah tarafından, ya da onun görevlendirdiği bendegân tarafından açılır (Tahsin Paşa 1999: 8-9, 111). Bu bendegân arasında, Mabeyncilerden Başmabeynci Hacı Ali Paşa, Seribriklar Kamil Ağa, Seccadecibaşı İzzet Efendi, Tüfenkçi Halil Bey ile Musahiplerden Cafer ve Lütfi Ağalar gibi isimler bulunduğunu biliyoruz (Karakışla 2003: 27). Örneğin, tahkik raporlarından anlaşıldığına göre, jurnalleri tahkik etmekle görevli Kırımî-zâde Neşet Efendi bu isimlerden Lütfi Ağa'ya bağlıdır ve tahkik ettiği raporları Lütfi Ağa aracılığıyla padişaha ulaştırır. Saray'a verilen jurnallerin çoğu resmî olarak "arz kaydı" adıyla takdim edilir. Hükümdarın gerekli görmesi halinde, değerlendirmeye alınan jurnal hakkında, jurnalde yer verilen istihbaratın gereğine göre irade-i seniyye çıkararak, jurnalın işlemi tamamlanmış olur. Bu irade-i seniyye de, örneğin, eşkıyalık olaylarıyla ilgili verilen bir jurnal üzerine "eşkıyaların takibini"²¹ ya da İstanbul'un herhangi bir semtinde gizli ev toplantısı yapıldığıyla ilgili bir jurnal verilmesi üzerine "konunun tahkikini"²² emreden bir irade-i seniyye olabilir.

²⁰ Örneğin bkz. "Rum Patriği intihâbına müteallik olarak esbak Mâliye müfettişlerinden Savaromi Efendi kulları cânibinden bi't-tahrîr taraf-ı ubeydâneme irsâl kılınan bir kıt'a tezkire mündericâtı mühim ve şâyân-ı nazar-ı dikkat bulunmakla manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hilâfet-penâhîleri buyrulmak üzere tezkire-i ma'rûzanın leffen ve aynen atebe-i felek-mertebe-i hazret-i zillullâhîlerine arz ve takdîmine cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Rum Patriği intihâbına müteallik esbak Mâliye müfettişlerinden Savaromi Efendi'nin gönderdiği tezkiresinin Lütfi Ağa'ya verilen arz kaydı", 287 nr. j.t.r. 17 Teşrînevvel 1307 (29 Ekim 1891); "Liman İdâresi Başkâtibi Abdüllatif ve Reis Muâvini Binbaşı Tahsin Efendiler kullarından bu sabah almış olduğum bir kıt'a varaka-i ihbâriyye manzûr-ı dakâyık-neşûr-ı hazret-i zillullâhîleri buyrulmak üzere atebe-i felek-mertebe-i hazret-i hilâfet-penâhîlerine aynen arz ve takdîmine hasbe'ı-ubûdiyye cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Liman Dâiresi Başkâtibi Abdüllatif ve Reis Muâvini Tahsin Kapudan taraflarından gönderilen tezkirenin Lütfi Ağa'ya verilen arz kaydı", 439 nr. j.t.r. 4 Ağustos 1308 (16 Ağustos 1892).

²¹ Mesela bkz. "(...) Edirne Vilâyeti'nde bulunan eşkıyanın ta'kibi me'mûriyetine ta'yîn ve i'zâmı için üç defa irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleri şeref-sudûr ve sünûh buyrulmuş ise de (...)" ; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Jandarma Miralaylığına memur olan Tevfik Bey tarafından verilen ihbânâmenin arzına dair", 276 nr. j.t.r. 30 Eylül 1307 (12 Ekim 1891)

²² Mesela bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Beykoz'da ehemmiyetli bir ictimâ' vukû'una dâir tahkik-i keyfiyyet olunmasına mütedâir sâdır olan irâde-i seniyyeye cevâben arz kaydı", 563 nr. j.t.r. 5 Temmuz 1309 (17 Temmuz 1893).

JURNALLERİN KONULARI VE JURNAL SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Mabeyn'e verilen jurnallerin birbirinden farklı konuları bulunmaktadır. Padişahın Hırka-i Şerif ziyareti öncesinde alınan tedbirler²³, Boğaz'da bekleyen İngiliz gemilerinin gözetiminde tutulması²⁴, Terkos Su Kumpanyası'nda çalışan yabancı mühendislerin İstanbul suyollarını bozmaya çalıştıkları²⁵, Beykoz'da belirli bir yerde define bulunduğu²⁶, Bakırköy ve Adalar'daki Müslüman kadınların İslâmî adaba uymayan hal ve hareketleri²⁷, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul ziyareti sırasında halk arasında cereyan eden olaylar²⁸ ya da Mekke'de çıkan kolera salgını²⁹ gibi konuları bulunan jurnaller, bu çeşitliliğin sadece küçük bir bölümünü yansıtmaktadır. Tıpkı diğer iktidar aygıtları olan sansür uygulamaları, sürgün politikaları ve kontrol mekanizmalarında olduğu gibi, jurnal sisteminin temelinde de güvenlik kaygısı yatmaktadır. Burada anlaşılması gereken genel olarak devletin güvenliği, özelde de saltanatın -ve dolayısıyla padişahın- güvenliğidir. Nitekim raporların büyük çoğunluğu padişah, saltanat ya da devletin güvenliğine gönderme yaparken, doğrudan doğruya toplumun ya da bireylerin güvenliğini ilgilendiren raporların sayısı oldukça azdır. Toplumun güvenliğini ilgilendiren az sayıdaki raporda da güvenlik algısı bir şekilde devletin ya da saltanatın güvenliğiyle ilişkilendirilir.³⁰ Osmanlı elitlerinin, "hikmet-i hükümet" kavramını büyük ölçüde devletin bekası olarak algılamaları, Osmanlı siyasal düşüncesinin temelini oluşturan "daire-i adalet" anlayışının ise devletin güvenliğinin tesis edilmesiyle işleyeceğinin farkında olmaları, başta jurnal sistemi olmak üzere tüm gözetleme mekanizmalarına meşruluk kazandırmaktadır. Jurnal sistemi de dâhil söz konusu mekanizmalar, bir yandan milliyetçi hareketlerin yayıldığı, bir yandan da toprak kaybı tehdidinin fazlasıyla hissedildiği bir dönemde yönetimin vazgeçemeyeceği temel güvenlik aygıtlarından biri haline gelmiştir.

II. Abdülhamid döneminde jurnal ve ihbar sisteminin dayandığı meşru zemin, devletin güvenliği ve bekasının korunmasıyla ilgiliydi. Devletin güvenliği ve bekasının, hükümdar ve

²³ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Hırka-i Şerif ziyareti için İstanbul'a teşrif-i hümâyûn olacağından İstanbul cihetinin nazar-ı teftişte bulundurulması için sâdır olan irâde-i hümâyûn üzerine vukû' bulan arz kaydı", 365 nr. j.t.r. 1 Nisan 1308 (13 Nisan 1892).

²⁴ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Üsküdar'da İhsaniye ve Salacak iskeleleri açıklarında İngiliz vapurlarının müddet-i ârâmlarında tarassut altında bulundurulması hakkında arz kaydı", 458 nr. j.t.r. 4 Eylül 1308 (16 Eylül 1892).

²⁵ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Su Nezâreti Kâtibi Rifat Efendi'nin varaka-i ihbâriyyesi[nin] leffen arz olduğuna dâir kayıt", 410 nr. j.t.r. 29 Haziran 1308 (11 Temmuz 1892); Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Su Kumpanyasının yolları harâb etmek fikrinde olduğu ve me'mûrîn-i mevcûdeyi dahi bu fikr-i mezmûma meylettirdiği hakkında arz kaydı", 540 nr. j.t.r. 15 Nisan 1309 (27 Nisan 1893).

²⁶ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Beykoz'da mahall-i muayyende define olduğu hakkında ihbârmâme arzı", 575 nr. j.t.r. 22 Temmuz 1309 (3 Ağustos 1893).

²⁷ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Bakır Karyesi ile Adalar'da tâife-i nisvân-ı İslâmiyye'nin âdâb-ı İslâmiyye hâricinde vukû' bulan ahvâl ve harekâtına dâir arz kaydı", 394 nr. j.t.r. 2 Haziran 1308 (14 Haziran 1892).

²⁸ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Hidiv-i Mısır Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul'a azîmetinde beyne'l-halk cereyân-ı havâdise dâir arz kaydı", 558 nr. j.t.r. 30 Haziran 1309 (12 Temmuz 1893).

²⁹ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Yemen'de çıkan kolera hastalığının hacca giden Yemenli hacılardan Mekke-i Mükerrreme'ye sirâyet ettiğine ve bu hastalığı Mekke Valisi'nin saklayıp haber vermediğine dâir arz kaydı", 553 nr. j.t.r. 29 Mayıs 1309 (10 Haziran 1893).

³⁰ Örneğin İstanbul medreselerine Anadolu ve Rumelî'den gelen talebelerin, medreselerdeki doluluk sebebiyle kalacak yer bulamadıkları kaydedilen bir jurnal raporunda, talebelerin bu durumu, Bâb-ı Fetva'nın üzerine düşeni yapmamasıyla ilişkilendirilerek, "sadakate münâfi (saltanata bağlılığa zıt)" bir hareket olarak algılanmıştır; bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Talebenin odaları ellerinden alınarak gayr-ı müstahik olanlara itâ edilmesi usûl ittihâz kılndığı hakkında arz kaydı", 578 nr. j.t.r. 13 Ağustos 1309 (25 Ağustos 1893).

saltanata mutlak bağlılıkla³¹ ilişkilendirildiği ve her iki olgunun birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görüldüğü bu dönemde, padişahın -1890 tarihli bir eserde³² belirtildiği gibi-tüm tebaanın “müşfik, merhametli, âlicenap bir pederi” olarak gösterilmek istenmesi, söz konusu tamamlayıcı unsurların sembolik pratikleri olarak algılanabilir. Bu noktada, jurnal sistemi ve gözetleme mekanizmaları, aslında dönemin kendine has güvenlik politikalarının bir parçası olarak düşünülmelidir. Bu sistemin, imparatorlukta güvenliğe tehdit oluşturduğu düşünülen her şeyi ve herkesi kapsayacak kadar geniş bir yelpazesinin olması, Weber’in modern devleti tanımlarken kullandığı “düzenin ihlaline karşı meşru şiddet tekeli” öngörüsünü akla getirmektedir.³³ Weber burada, şüphesiz, meşruluğun sosyolojik boyutuna vurgu yapmak istemiştir. İlkey Yılmaz’ın da (2014: 83) belirttiği gibi, burada Weber’in tartışmadığı nokta, devlet tahakkümünü mümkün kılan koşullar ve bunların tahakküm pratikleriyle ilişkileridir. Bununla birlikte tahakküm ve gözetleme mekanizmalarının, esas olarak yöneticilerin tasarladıkları toplumsal mekanizmalar ve stratejiler oldukları düşünülürse, bunların topluma pek de olumlu yansıdığı söylenemez. II. Abdülhamid’in jurnal sistemi de, toplumun tamamı için değilse bile, en azından devlet görevlileri ya da devletle ilişkisi olanlar üzerinde bir baskı oluşturduğu için çoğu kez memnunlukla karşılanmamıştır. Nitekim bu memnuniyetsizlik, II. Meşrutiyet döneminde dışa vuracaktır.

II. Abdülhamid dönemi boyunca izlenen gözetleme (observation) ve zapt etme (policing) politikaları, sansür uygulamaları, sıkı pasaport rejimi, özellikle İstanbul’a giriş çıkışların kontrolü ve şüpheli şahısların izlenmesi gibi güvenlik önlemleri, Avrupa’da bilhassa anarşist eylemlerin neden olduğu korkunun Osmanlı İmparatorluğu’na olan etkilerinin bir sonucu olarak da görülebilir (Yılmaz 2014: 83). Gerçekten de II. Abdülhamid dönemi, modern anlamda “iç düşman” kategorisinin inşa edildiği ve jurnal sistemi gibi gözetleme mekanizmalarının bu temel üzerine şekillendiği bir dönem olmuştur. Journallerde kullanılan üsluba bakarak, Abdülhamid devrinde devletin tehlike ve tehdit algısının üst kademelerdeki yöneticilerden, alt kademedeki memurlara kadar toplumun çok geniş bir bölümünü kapsadığı söylenebilir. Her ne kadar oldukça etkin kontrol mekanizmaları kullanılsa da, bu tehdit algısı hiçbir zaman azalmamıştır. Dönem dönem konuları değişse de, devleti, hilafeti, saltanatı ya da padişahı tehdit eden unsurların varlığıyla ilgili raporların sürekliliği bu durumu yansıtmaktadır. Tehdit unsurlarının çeşitliliği bir yana, dikkati çeken bir başka nokta, tehlike söyleminin ifade edilmiş tarzlarıdır. Journaller ve jurnal tahkik raporlarında bilhassa “fesad”, “cemiyet-i fesadiye”, “hafî maksat”, “suiistimal” ve “ahval-i muzırır” gibi tehlike çağrışımlı ifadelerin sıklıkla kullanılması, bu sistemin esas olarak tehlike/tehdit algısı ve bunlardan korunma arzusu üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Tabii bu değerlendirmeleri yaparken, jurnal sisteminin kurulduğu tarihsel ve mekânsal ortamı unutmamak gerekir. Devrin kendine has özelliklerini (hilafete mutlak bağlılık,

³¹ Bu bağlılığın çeşitli boyutlarını arz kayıtlarında görmek mümkündür. Örneğin Yunan Hudut Kumandanlığı Vekili Muhlis Paşa’nın 19 Temmuz 1908 tarihli bir telgrafı, bu “bağlılığın” son noktası olsa gerek: “Kafkasya’dan kimsesiz ve yalın ayak gelerek, sâye-i hilâfet-penâhî-i âzamîde bu rütbeye i’tilâ ve bu me’mûriyete tâyin buyrulmakla beraber selâmet-i encâm hazret-i hilâfet-penâhîleriyle de taltif ve tesir buyrulmaklığım üzerine şevketli, merhametli velî ni’met-i minnetimiz efendimiz hazretlerinin uğur-ı meyâmen mevîfûr cenâb-ı akdes-i âzamîde son damla kanımın isâlesini ağlayarak Hazret-i Hak’tan temenni eylediğim ma’rûzdur, fermân... (Hudûd-ı Yunaniye Kumandanlığı Vekîli Ferik Muhlis Paşa, Şifre 3144, 6 Temmuz 1324)”; Tuğay, *a.g.e.*, s. 28.

³² Bkz. İbrahim Hakkı Paşa, *Küçük Osmanlı Tarihi*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1308 (1890), s. 79.

³³ Bkz. Max Weber, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, Medeni Beyaztaş (Çev.), Yarı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 57-60.

padişaha hizmet, devletin içinde bulunduğu durum gibi) göz önünde tutmak, bu sisteme katılan aktörleri anlamayı ve sistemin ortaya çıkardığı güvenlik politikalarının hangi düşünce yapısıyla oluşturulduğunu idrak etmemizi kolaylaştıracaktır.

Raporların genellikle sonunda yer alan “hazret-i veliyy-i nimet”, “hasbe'l-ubûdiyye”, “cenâb-ı hilafet-penâhî” ve “mukaddes hazret-i zillullâhî” gibi sadakat ve mutlak bağlılığı ön plana çıkararak dinî motifli ifadeler, en ufak ayrıntılara varıncaya değin her türlü gelişmeden padişahın haberdar edilmesi üzerine kurulu bu sisteme siyasî bir meşruiyet kazandırma çabasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim raporlarda kutsal kişiliğine sıklıkla vurgu yapılan padişah/halifeye ve onun sahibi olduğu mülke herhangi bir yerden gelecek herhangi bir zararı önleme gayreti, jurnal ve jurnal tahkik raporlarının önemli bir kısmında açıkça görülebilmektedir. Rotschild Bankası mensuplarının Suriye ve Lübnan'da arazi satın almaya muvaffak olurlarsa, “işin başka bir renk alacağı”nın padişaha arz edilmesi³⁴, Rum Patrikliği “bir takım fesedenin” elinden kurtarılmazsa, İstanbul'da birçok karışıklığın baş göstereceğinin belirtilmesi³⁵ ya da dönemin meşhur simalarından Ebuzziya Tevfik Bey'in İngiliz Sezar Rafael adlı bir şahıs ile görüşerek, İngiltere Sefareti'ne bazı haberler gönderdiğinin bildirilmesi³⁶ gibi örneklerde hep bu koruma arzusu ön plandadır. Gerçekten de, aşağıda görüleceği gibi yalnızca devlet işlerini ilgilendiren konuların değil, hemen her biri birbirinden farklı meseleleri içeren raporların “malumat olarak” hükümdara sunulması, dönemin istihbarat ağını genişleten ayırt edici özelliklerden biridir.

KIRIMÎ-ZÂDE'NİN TAHKİK ETTİĞİ JURNAL RAPORLARININ İÇERİKLERİ

Kırımî-zâde'nin tahkik ettiği jurnallerin en öne çıkan yönü, günün “siyasî gündemi”ne yoğunlaşmalarıdır. Bu siyasî gündem, örneğin Ermenilerin faaliyetleri³⁷, yabancı devletlerin girişimleri³⁸, eşkıyalık olayları³⁹ ya da gizli ev toplantıları⁴⁰ olabilir. Mesela 1890-91 dönemindeki istihbarat raporlarının büyük çoğunluğu Ermenilerin faaliyetlerini konu edinmektedir. Bilindiği gibi, 27 Temmuz 1890 günü İstanbul Kumkapı'da Hınçak Partisi üyelerinin Ermeni halkı kışkırtması sonucu başlayan olaylar İstanbul'da yüzyıllardır barış içinde yaşayan Türk ve Ermeni topluluğu karşı karşıya getirdi (Akgül ve Güler 2003: 132;

³⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Suriye ve Beyrut vilayetlerinde Rusya'dan matrûd Yahudilerin arâzî mübâyaa ve iskânları hakkında Şam Bidâyet Reisi'nin mektubunun arz kaydı ve mezkûr mektubun sûreti”, 432 nr. j.t.r. fi Gurre-i Muharrem 1310 (Temmuz 1892).

³⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Rum Patriği intihâbında Ereğli Metropolitinin tezvîrâtına binâen düvel-i ecnebiyye efrâdının dahi intihâbâta teşrîk edilmesinin sâ'î olduğuna dâir arz kaydı”, 288 nr. j.t.r. 25 Teşrînievvel 1307 (6 Kasım 1891).

³⁶ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Ebuzziya Tevfik Bey hakkında olan tahkîkât ile sâirenin ahvâlini mübeyyin arz kaydı”, 455 nr. j.t.r. 26 Ağustos 1308 (7 Eylül 1892).

³⁷ Örneğin bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

³⁸ Örneğin bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Üsküdar'da İhsaniye ve Salacak iskeleleri açıklarında İngiliz vapurlarının müddet-i ârâmlarında tarassud altında bulundurulması hakkında arz kaydı”, 458 nr. j.t.r. 4 Eylül 1308 (16 Eylül 1892); Kırımî-zâde... , a.g.e. , “İranlıların icrâ-yı âyîn-i mâtemde bir arbede izhâr eyleyecekleri istihbârına dâir arz kaydı”, 428 nr. j.t.r. 22 Temmuz 1308 (3 Ağustos 1892).

³⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “Edirne Vilâyeti ve mülhakâtında vukû' bulan şekâvet tekessür eylediğinden bunun indifâ'ı hakkında bir tedbîr-i ma'kûlenin arz ve ifâdesini mübeyyindir”, 238 nr. j.t.r. 4 Ağustos 1307 (16 Ağustos 1891).

⁴⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , “İkinci Hukûk Reisi Kadri Molla'nun yalısında ictimâ' vukû'una dâir arz kaydı”, 560 nr. j.t.r. 3 Temmuz 1309 (15 Temmuz 1893).

Halaçoğlu 2012: 34). Ermenilerin kendi aralarında ve polisle çatışması sonucu on iki kişinin öldüğü (Şaşmaz 2004: 107) Kumkapı olayları⁴¹ sonrasında, Osmanlı istihbarat raporlarından anlaşıldığına göre, -özellikle jurnallerde geçtiği şekliyle “ayak takımı”ndan⁴² olan- Ermeniler sıkı bir takibat altına alındılar.⁴³ 13 Temmuz 1891 tarihinde II. Abdülhamid’in yakın adamlarından Mabeynci Lütfi Ağa’ya iletilen bir jurnal tahkik raporu da Ermenilerin Kumkapı olayları sonrasında yakından takip edildiğini göstermektedir. Bu raporun dayandığı jurnal Defter-i Hâkânî Muhâsebe Kalemi mensuplarından Âtîf Bey tarafından hazırlanıp Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi’ye takdim edilmiştir. Jurnalde, Âtîf Bey tarafından ayaklanma çıkarması muhtemel olan Ermeniler arasına derinlemesine araştırma yapmak için sokulan Dava Vekili (Avukat) Pandikyan’ın, “ayak takımı” tabir edilen Ermenilerin bir bölümünün, diğer Ermenileri ayaklanma konusunda sıkıştırdığı; sıkıştırılan Ermenilerin ise “geçen seneki iş (Kumkapı hadisesi), bir semereyi intâc edemediği için şimdi size yeniden muâvenette mazûruz” diyerek her türlü teklifi reddettikleri bilgisine ulaştığı bildirilmekteydi.⁴⁴

Mabeyn’e gönderilen jurnallerin Ermeni olaylarına yoğunlaştığı bir sırada, jurnal tahkik raporlarının birinde yer alan Ermeni Patriği Horen Aşıkyan’ın Yıldız Sarayı’na sunduğu bir teklif, Osmanlı istihbarat raporlarında ve belki de tüm Osmanlı arşivinde eşine az rastlanır niteliktedir. Kumkapı Ermeni Kilisesi’nde başlayan olayların (27 Temmuz 1890) yıldönümü yaklaşırken Mabeyn’e gönderilen bu jurnal tahkik raporuna göre, Surniyan adında bir Ermeni muhbir Ermenilerin olay çıkarmak istediklerini Zaptiye Nazırı’na ihbar ediyordu. Zaptiye Nazırı’nın durumu Saray’a bildirmesi üzerine Ermeni Patrikhanesi’nde icra edilecek tüm toplantıların irade-i seniyyeyle tatil edildiği Başkâtip Süreyya Paşa ve ayrıca Sadaret makamı vasıtasıyla Patrik’e bildirildi. Kararın tebliğinden sonra Patrik Ermeni milletinin sadakatine dair teminat verip millete kefil olduğunu belirttikten sonra, önemli bir ihbarda bulundu. Patrik ihbarında Zaptiye Nazırı’na Ermenilerin faaliyetleri hakkında istihbarat veren Surniyan Efendi’nin Galata’daki Losavoriç Kilisesi’nde gammazlıkla suçlanarak darp edilip kovulduğunu ve aslında tüm bu Ermeni hareketlerini Paris’te bulunan Portakalyan⁴⁵ ile Londra’daki başka bir Ermeni’nin yönettiğini bildiriyordu.

⁴¹ Kumkapı Ermeni Kilisesi’nde başlayan ve daha sonra semte yayılan olaylarla ilgili bkz. Hüseyin Nazım Paşa, *Hatıralarım*, Tahsin Yıldırım (Haz.), Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 14-16; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s. 140-144; Musa Şaşmaz, “Kumkapı Ermeni Olayı (1890)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIX, S. 1, Temmuz 2004, s. 101-118.

⁴² Bu ifadeyi içeren bir jurnal örneği için Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı’anın ve Âtîf Bey’in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁴³ Dönemin Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa da hatıralarında Zaptiye Nezaretî’nin özellikle Ermeni komitecileri yakından takip ettiğini belirtmektedir: “Ermeni ihtilâl komitelerinin hallerini, hareketlerini her gün ve her vesileden istifade ederek takip ediyor ve tasarruf altında bulunduruyordum. İhtilâl komitesinin günden güne kuvvet kesbettiği, cemiyetlerinin mütemadiyen büyüdüğü, inkişâf ettiği, Ermenilerin yeni bir harekete hazırlandıkları görülüyordu...”, Hüseyin Nazım Paşa, *Hatıralarım*, s. 16.

⁴⁴ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı’anın ve Âtîf Bey’in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı”, 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁴⁵ İstanbul’da doğup burada bir müddet öğretmenlik yapan Portakalyan, Van’da kendi açtığı okulunda birçok Ermeni militan yetiştirmiş ve olaylara karıştığı hükümetçe tespit edilince Van’dan uzaklaştırılmıştır. Fransa’ya giden Portakalyan bu ülkede “Armenia” adlı bir gazete çıkararak gazetesi vasıtasıyla “kan dökmeden hürriyetin elde edilemeyeceği” propagandasını yapmaya başlamıştır. Bu gazetenin 1885’de Osmanlı İmparatorluğu’na, 1886’da da Rusya’ya girmesi yasaklanmışsa da, gizli yollarla gazetenin dağıtımına devam edilmiştir. Portakalyan, 1885’de kurulan Armenakan Komitesi’nin Mıgırdiç Terlemezyan, Grigor Terlemezyan, Ruben Şatavaryan, Grigor Adian, Grigor Acemyan, Bartutciyan, Gevord Hancıyan, Grigor Beozikyan ve Garegin Manukyan adlı

Patrik'in az önce sözünü ettiğimiz teklifiyse oldukça ilginçti: Patrik'e göre eğer "şu iki hâinin (Portakalyan ve Londra'daki Ermeni) cüz'î bir fedâkârlıkla izâle-i vücûdları esbâbına teşebbüs olunur ise...", yani bu iki şahıs ortadan kaldırılsa, "mezkûr gâile" de ortadan kalkacaktı.⁴⁶

Jurnal sisteminin devletin her kademesini kapsayacak şekilde geniş bir tabana yayılması, bu sistemin nasıl işlediği, nasıl kontrol edildiği ya da başka bir ifadeyle doğru haberin yanlış haberden nasıl ayırt edildiği sorusunu önümüze getiriyor. Bu noktada, raporlarda sıklıkla geçen "icra-yı tahtikat"⁴⁷ ifadesi önemli görünmektedir. Jurnalın Mabeyn'e ulaşmasından sonraki süreç genellikle şu şekilde işler: Jurnaldeki istihbarat Sarayca önemli görülürse, konu hakkında tahkikat icra edilmesi ve neticesinin arzını emreden bir irade-i seniyye çıkar.⁴⁸ Journallerin Sarayca ciddiye alınması için ise, istihbaratın "mevsûkan istihbâr olunması"⁴⁹ veya "sahih delâil"⁵⁰ dayanması gerekir. Özellikle Sarayca pek tanınmayan kişilerin verdikleri journallerin doğruluğunun tespitinde çeşitli yöntemlerin uygulandığını tarihler kaydederler. Mesela devrin tanıklarından Kazım Karabekir anılarında, 1905 yılındaki Bomba Olayı sonrasında Saray'a bir jurnal veren Harbiye Mektebi kütüphane memuru Binbaşı Mustafa Bey'i II. Abdülhamid'in bizzat çağırıp görüştüğünü ve jurnaldeki ifadelerin doğruluğunu kanıtlamak için Mustafa Bey'e abdest aldırıp Kur'an'a el bastırıldığını kaydeder (Karabekir 2000: 76-77).⁵¹ Bu tür örnekler istisnaidir ve journallerin doğruluğunun tespitinde çoğunlukla tahkikat icrası tercih edilir. Tahkikat görevi, genellikle -

kurucularını yetiştirerek komitenin kurulmasını sağlamıştır; bkz. Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Yay. No: 5, Ankara, 1990, s. 52.

⁴⁶ Kırmî-zâde... , *a.g.e.* , "Ermeni ifsâdâtı hakkında şâyi' olan söz bî-esâs olup millet-i merkûmenin ol gûnâ bir vukû'âtı olmayacağına dâir Ermeni Patriğinin Mâbeyn Başkitâbeti'ne hitâben i'tâ-yı te'mînât eylemesine dâir", 222 nr. j.t.r. 3 Temmuz 1307 (15 Temmuz 1891). Bu dönemde Ermeniler arasındaki ilişkiler için bkz. Recep Karacakaya, *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2017; Ercan Karakoç, *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2009.

⁴⁷ Örneğin, "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkâta me'mûr etmiş olduğum Defter-i Hâkânî Muhâsebe Kalemî hulefâsından Âtîf Bey kulları tarafından savb-ı ubeydâneme irsâl kılınmış olan varakanın aynen arz ve takdîmi (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , *a.g.e.* , 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁴⁸ Örneğin, "Bazı mesâlihînin arz ve istîzânı zımnında Rumeli ve Anadolu Kazaskerlikleri vekâyî' kâtiplerinin huzûr-ı Şeyhülislâmîye dühûl eyledikleri zaman usûl-i kadîme hâricinde olarak oda kapısının kapatıldığı vâsıl-ı sem'-i hümâyûnları olduğundan bu husûsta tahkîkât icrâsıyla neticesinin arzı hakkındaki irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîleri Lütfî Ağa kulları tarafından tebliğ edilmekle bugün Bâb-ı Fetvâ'ya azîmetle icrâ-yı tahkîkâta ibtidâr ettim (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , *a.g.e.* , "Bâb-ı Fetvâ'da Şeyhülislâm'a mahsûs odanın kapısının me'mûrîn geldiği vakitlerde kapalı olmasının tahkîki için sâdir olan irâde-i seniyyeye imtisâlen tahkîkât icrâ edildiğine dâir arz kaydı", 331 nr. j.t.r. 19 Kânûnîsânî 1307 (31 Ocak 1892).

⁴⁹ Örneğin, "Bir zamandan beri Mahkeme-i Temyîz Hukûk azâsından ve ricâl-i ilmiyyeden Mazhar ve ricâl-i mülkiyyeden Hilmi ve Hikmet Beyler ve Başmümeyyiz Ârif Bey'den mürekkebe bir hey'et-i husûsiyye teşkil olunarak hey'et-i mezkûrenin erbâb-ı mesâlihîden para ahzı için gûnâ gûn desâis icrâ ve vesâite mürâcaat ettiklerini (...) sûret-i mevsûkada istihbâr etmekte idim (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , *a.g.e.* , 339 nr. j.t.r. 10 Şubat 1307 (22 Şubat 1892).

⁵⁰ Örneğin, "Muhâcirîn Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa kullarıyla mezkûr komisyon Reisi Behçet Bey dünkü Pazar günü saat sekiz raddelerinde her biri başka başka Nakîbüleşrâf Tevfik Efendi kullarının Çarşambapazarı'nda kâin hânesine gelerek müşârûn-ileyh Nakîb Efendi kullarıyla görüşüp avdet eyledikleri sahîh delâille istihbâr kılınmış (...)" kaydı; Kırmî-zâde... , *a.g.e.* , "Muhâcirîn Komisyonu Reis-i Evveli Rıza Paşa ve Reis-i sânisî Behçet Bey'in Nakîbüleşrâf Tevfik Efendi hânesine geldiklerine dâir arz kaydı", 342 nr. j.t.r. 17 Şubat 1307 (29 Şubat 1892).

⁵¹ Benzer bir örnek Said Paşa'nın anılarında da (s. 89) yer aldığı için bu örnek dikkate değer görülmüştür.

Kırımî-zâde gibi- tahkikat uzmanı⁵² Mabeyn elemanlarına verilse de, bazen direkt raporu hazırlayan kişiler de bu görevle görevlendirilebilir.⁵³ Jurnalde bir isme yer veriliyorsa, gerekli görülmesi halinde, ilgili isim Mabeyn-i Hümayun'a "davet"⁵⁴ ya da "celp"⁵⁵ edilerek, hakkında soruşturma yürütülür. Bu soruşturma bazen birkaç saat sürdüğü gibi, bazen de günlerce devam edebilir.⁵⁶ Neticede, yeni tahkikat icrası emrolunmazsa, padişahın konuyla ilgili irade-i seniyyesi beklenecek jurnal amacına (yani padişahın haberdar edilmesine⁵⁷) ulaşmış olur.

12 Eylül 1891 tarihinde Mabeyn'e sunulan bir arıza, bir konuda bilgi edinilmek istendiğinde, ilgili kişilerin nasıl "davet" veya "celp" edildikleri⁵⁸ ve soruşturma (isticvâb) süreci boyunca ne tür yöntemlerin kullanıldığına dair bilgiler içermektedir. Arıza, Tahtakale'deki Papazoğlu Hanı'nda bazı odaların değerinin çok üstünde satılmasından dolayı Şeyhülislam huzurunda görülen davanın tahkikini konu edinmektedir. İrade-i seniyye ile davanın takibiyle görevlendirilen Kırımî-zâde, davanın şahitlerini araştırır ve

⁵² Kırımî-zâde'nin dava vekilliği ve kadılık gibi görevlerde bulunduğu dikkate alınırsa, bu konuda daha çok hukukçuların tercih edildiği söylenebilir.

⁵³Örneğin, "(...) Bu işin tahkîkâtına me'mûr olan Bahr-i Siyah Boğazı Muhafızı Mazhar Paşa'ya mürâcaat ve vapurla hemen Paşa-yı mûmâ-ileyh nezdine azîmet olunmasını âmir bulunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîleri Ser-kilârî-i şehriyârîleri Osman Bey kulları tarafından tebliğ olunmakla (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Beykoz'da ehemmiyetli bir ictimâ' vukû'una dâir tahkîk-i keyfiyyet olunmasına mütedâir sâdir olan irâde-i seniyyeye cevâben arz kaydı", 563 nr. j.t.r. 5 Temmuz 1309 (17 Temmuz 1893). Ayrıca, "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı ubeydâneme dahi emr ü havâle buyurmaları üzerine bu bâbda icrâ-yı tahkîkât olunmasını emniyet-i kem-terânemi celb etmiş olan Dava Vekîli Pandikyan Efendî'ye tevdi etmiş idim (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâkı'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalının kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁵⁴ Örneğin, "Rumeli Kazaskeri Süleyman Sırrı Efendi şu aralık mülâkât ettiği bazı zevâta kendisinin Mâbeyn-i Hümayûn-ı cenâb-ı mülûkânelerine davet olunmasının sebep ve hikmeti Şeyhülislâm-ı lâhıkın nezdine gelip gitmekte olan pek çok züvvârın sebep-i vürûdları hakkında isticvâb edildiğini ve bu sırada iki yüz elli lira atıyye-i seniyye-i hilâfet-penâhîleriyle taltîf buyrulduğunu beyân eylediği (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , 274 nr. j.t.r. 23 Eylül 1307 (5 Ekim 1891).

⁵⁵ Örneğin, "Bugün saat altıda Lütfi Ağa kullarının keşide eylediği bir telgrafnâme üzerine derhal Mâbeyn-i Hümayûn-ı mülûkânelerine azîmet ve dâhil-i iktisâb-ı şeref eylediğim anda Çit Kasr-ı Hümayûnu Bekçisi Hasan Ağa kulları vesâtatıyla Şâle Kasrı'na îsâl ve (...) odaya idhâl edildim (...)” kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Davâ-yı ma'lûmeden dolayı Mâbeyn'e celb ve Şâle Köşkü'nde isticvâb edildiğime dâir arz kaydı", 265 nr. j.t.r. 5 Eylül 1307 (17 Eylül 1891).

⁵⁶ Örneğin, "Bâlâda muharrer davâ-yı ma'lûmeden dolayı Mâbeyn-i Hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâneye celb ve Zü'l-vecheyn Dâiresi'nde Şâle Kasrı'na karîb bir dâire-i mahsûsada musâhib-i şeyriyârîden Harem Ağası Said Ağa'nın odasında iki gece misâfir kalınp evvelki gece tahrîr ve arz eylediğim arıza" kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , 260 nr. j.t.r. 31 Ağustos 1307 (12 Eylül 1891).

⁵⁷ Raporlarda, elde edilen bilgi ya da istihbarattan padişahın haberdar edilmesi isteği "berây-ı ma'lûmât" ifadesiyle geçer. "Malumat için" anlamındadır.

⁵⁸ Asaf Tuğay "mühim maruzatta" bulunmak isteyen, fakat Mabeyn'de tanıdığı olmayanların Bakırköy Telgrafhanesi'nden Yıldız Sarayı'na telgraf çekerek "Mabeyn'e celp edilmeyi" talep ettiklerini belirtir ve şu örneği verir: "(Kurenâ-yı hazret-i şehriyârîden atufetlü Emin Beyefendî'ye. Mâruzât-ı mühimme-i ubeydânemin hasbe'l-ubûdiyye arzı zımnında Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Cihânî'ye celb olunmağımı istihâm eylerim. 21 Teşrînievvel 1311, Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne talebesinden Sirkeci'de Trabzon Otelî'nde dokuz numaralı odada mûkim Rahmi).

O zamanlar âdet olduğu vechile isteyen Bakırköy Telgrafhanesi'nden Yıldız'a telgraf çekerti. Yukarıda yazılı telgraf sureti de oradan çekilmiştir. [Bu telgraf sureti] Yıldız evrakı arasında çıkmıştır. İmza sahibinin kendi yazısı olmadığı için evveleminde hakkında bir hüküm vermek mümkün değilse de, bu telgrafın ehemmiyeti, bilahare Yıldız'la münasebetini arttıran zatın daha tahsil çağında iken bu işe başladığını göstermesidir."; Tuğay, a.g.e. , s. 194.

şahitlerin kaç kişi oldukları, isimleri, meslekleri ve nerede oturdukları gibi bilgilere ulaşarak ilgili kişilerden bazılarını evine davet eder. Bâb-ı Fetva'da yirmi senelik memur olan Postabaşısı Selim Efendi, Muhzırbaşısı Hasan Efendi, Artin Efendi, Mesud Efendi ve Ârif Efendi bu şahitler arasında bulunmaktadır. Kırımî-zâde söz konusu kişileri evine tek tek kabul ederek, "terbiye" ve "sıfatlarına" göre kimini "atiyye-i seniyyeyle taltif kılınacaklarını" söyleyerek, bazısına "iltifat" göstererek ve kiminiyse "tehdit" ederek bilgi almıştır.⁵⁹ Bu tür bilgi edinme ve soruşturma görevleri için Kırımî-zâde'ye irade-i seniyyeyle geniş yetkiler tanınmıştı. Nitekim Mabeynci Lütfi Ağa tarafından Kırımî-zâde'ye "bilgi sunabilmek için her bir daire ve makama girip çıkmaya ve herkesle görüşebilmeye müsaade eden irade-i seniyye" daha önce tebliğ edilmesine rağmen⁶⁰, Kırımî-zâde bu müsaadenin yeni Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'yle görüşmek için geçerli olup olmadığını Mabeyn'e sorarak yetkisinin sınırlarını öğrenmek istemiştir.⁶¹

Bu noktada, Mabeyn'in haber kaynaklarının neler olduğu ya da diğer bir ifadeyle hangi kaynaklar aracılığıyla haber toplandığı değinilmesi gereken bir başka konudur. Bu konuda Kırımî-zâde'nin raporları ölçü alınabilir. Mevcut jurnal tahkik raporlarından anlaşıldığına göre Kırımî-zâde Neşet Efendi'nin İstanbul'daki çeşitli devlet dairelerinde kendisine bağlı çalışan muhbirleri bulunmaktadır. Raporlarda "mensûbîn-i ubeydâne"⁶² ifadesiyle belirtilen bu muhbirler arasında Defter-i Hâkânî Muhasebe Kalemi'nden Âtîf Bey⁶³, Meclis-i Tedkîkât-ı Şerîyye Başkâtibi Cemil Bey⁶⁴, mevâlîden Mekkî Efendi⁶⁵, Ermeni tebaasından Kerupe Ağa⁶⁶, Su Nezareti Kâtibi Rıfat Efendi⁶⁷, Liman Dairesi Başkâtibi

⁵⁹ "(...) Yirmi seneden beri Bâb-ı Fetva'da me'mûr bulunan Postabaşısı Selim ve Muhzırbaşısı Hasan ve Artin ve Mesud ve sâbıkı Ârif Efendileri münferiden hâne-i ubeydâneme davet ve mûmâ-ileyhimden muttasıf oldukları ahlâk ve terbiye ve sıfatlarına göre kimini atıyye-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleriyle taltif kılınacaklarını te'mîn ve bazısını tehdîd ve kimini rûy-ı iltifat göstererek taltif eyledikten sonra isticvâb eyledim (...)"; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 260 nr. j.t.r. 31 Ağustos 1307 (12 Eylül 1891).

⁶⁰ "(...) Arz-ı ma'lûmât-ı nâfia edebilmek için her bir dâire ve makâma girip çıkmak ve herkesle ihtilâtta bulunmaklığı âmir bulunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı zıllullâhîlerini Lütfi Ağa kulları tebliğ etmiş ise de (...)"; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm-ı cedîd ile mülâkât edilip edilmemesi hakkında istîzân arzı", 281 nr. j.t.r. 8 Teşrînievvel 1307 (20 Ekim 1891).

⁶¹ "(...) İşbu irâde-i hilâfet-penâhîlerindeki me'zûniyetin Şeyhülislâm-ı cedîd Cemal Efendi kullarıyla mülâkât ve ihtilât-ı kem-terâneme dahi şâmil olup olmadığını takdîrde âciz bulunduğum cihetle hasbe'l-ubûdiyye arz ve istîzânına cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm-ı cedîd ile mülâkât edilip edilmemesi hakkında istîzân arzı", 281 nr. j.t.r. 8 Teşrînievvel 1307 (20 Ekim 1891).

⁶² Örneğin, "Mensûbîn-i ubeydânemden Celâleddin Efendi kullarının bayramın birinci günü Kumkapı'da bazı Ermeni ifsâdâtı izhâr olunacağına dair arızasını fi 26 Haziran sene 1307 [8 Temmuz 1891] târihinde arz ve takdîme cesâret etmekteğim üzerine (...) " kaydı; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Ermeni ifsâdâtı hakkında şâyi' olan söz bî-esâs olup millet-i merkûmenin ol gûnâ bir vukû'âtı olmayacağına dâir Ermeni Patriğinin Mâbeyn Başkâtibeti'ne hitâben itâ-yı te'mînât eylemesine dâir", 222 nr. j.t.r. 3 Temmuz 1307 (15 Temmuz 1891).

⁶³ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâk'anın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalının kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁶⁴ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 497 nr. j.t.r. 23 Teşrînisânî 1308 (5 Aralık 1892).

⁶⁵ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Mensûbîn-i ubeydânem ve mevâlîden Mekkî Efendi'nin tebrîk-i sâl-i cedîd zımında tanzîm eylediği kasîdesinin arz ve takdîmine dair", 233 nr. j.t.r. 25 Temmuz 1307 (6 Ağustos 1891).

⁶⁶ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Ermenilerin icrâ-yı fesâdâtı mutasavver olduğuna dair fi 29 Haziran sene 1307 [11 Temmuz 1891] târihinde arz edilen mes'elenin ikinci derecede olan tahkîkâtını hâvî vukû' bulan arz kaydı", 220 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁶⁷ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Su Nezâreti Kâtibi Rıfat Efendi'nin varaka-i ihbâriyyesi leffen arz olduğuna dair arz kaydı", 410 nr. j.t.r. 29 Haziran 1308 (11 Temmuz 1892).

Abdüllatif Bey⁶⁸ ve görevleri belirtilmeyen Şükrü Efendi⁶⁹ ile Celal Bey⁷⁰ bulunmaktadır. Bu muhbirlerden, örneğin Âtîf Bey Kırımî-zâde'nin nezaret dairelerindeki haber kaynağıdır ve çoğunlukla tahkikat görevlerinde kullanılır.⁷¹ Cemil Bey, Meclis-i Tedkîkât-ı Şerîyye Başkâtipliği görevi dolayısıyla daha çok Şeyhülislamlık Dairesi'ndeki haberlerle Kırımî-zâde'ye başvurur.⁷² Liman Dairesi Başkâtibi Abdüllatif Bey ise Bahriye Nezareti ve İstanbul limanlarıyla ilgili bilgileri Kırımî-zâde'yle paylaşır.⁷³ Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla bu kişilerin ortak özellikleri Kırımî-zâde'nin "emniyet ve itimadını"⁷⁴ kazanmış ve "saltanata sadık"⁷⁵ olmalarıdır. Bununla birlikte raporlara yansıyan bir örnek, alınan haberin hangi aşamalardan geçtikten sonra padişaha sunulduğunu oldukça net bir şekilde izleyebilmemize olanak tanımaktadır: Ermenilerin İstanbul'da ayaklanma başlatacaklarıyla ilgili Temmuz 1891'de Âtîf Bey tarafından Kırımî-zâde'ye bir jurnal verilmiştir. Âtîf Bey jurnalde yer verdiği istihbaratı Ermeni tebaasından Dava Vekili (Avukat) Pandikyan Efendi'den almış ve Kırımî-zâde'ye sunmuştur. Kırımî-zâde de Mabeyn'den Lütîfî Ağa'ya bu raporu ileterek, raporun padişaha sunulmasını arz etmiştir. Dolayısıyla, istihbarat padişaha jurnal olarak sunulmadan önce dört kişinin elinden geçmiştir: İstihbaratı alan Pandikyan Efendi, journali hazırlayan Âtîf Bey, journali tahkik eden Kırımî-zâde Neşet Efendi ve nihayet journali padişaha sunan Mabeyn'den Lütîfî Efendi'dir. 13 Temmuz 1891 tarihli rapordan takip edebildiğimiz bu örnek, haber akışının nasıl gerçekleştiğine dair somut bir veri olması bakımından önemlidir.⁷⁶

Jurnallerin tahkikinde ve istihbaratın toplanmasında "mensûbîn-i ubeydâne" ifadesiyle belirtilen muhbirlerin yanı sıra, "memuriyet-i mahsusa" ile, yani özel görevle bir vazifede istihdam edilen memurlar da kullanılmaktadır. Mesela Ermeniceye vâkıf olan Jandarma yüzbaşlarından Osman Nüzhet Efendi, Ermenilerin takibinde görevlendirilmek üzere

⁶⁸ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman Dâiresi Başkâtibi Latîf Bey tarafından vârid olan varaka-i ihbâriyyenin aynen takdîmine dair arz kaydı", 411 nr. j.t.r. 30 Haziran 1308 (12 Temmuz 1892).

⁶⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mensûbîn-i ubeydânemden Şükrü Efendi kulları cânibinden taraf-ı kem-terâneme irsâl kılınan jurnalın leffen arz olunduğuna dair kayıt", 244 nr. j.t.r. 17 Ağustos 1307 (27 Ağustos 1891).

⁷⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Çarşambapazarı'nda Murad Molla Tekkesi'ndeki bazı hocaların geceleri husûsî ictimâ'ına dair Celal Bey'in gönderdiği ihbârnamenin arzı hakkında", 346 nr. j.t.r. 21 Şubat 1307 (4 Mart 1892).

⁷¹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Bâlâda tafsilâtı muharrer davâ-yı ma'lûme [Papazoğlu Hanı Davası] tahkîkâtına me'mûr edilen Âtîf ve Celal Beylerin taltîfine dair Musâhib Lütîfî Ağa'ya tezkire kaydı", 24 Ağustos 1307 (5 Eylül 1891).

⁷² Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi huzûrunda akd-i meşveret edildiğine dair arz kaydı", 313 nr. j.t.r. 24 Kânûnevvel 1307 (5 Ocak 1892).

⁷³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman Dâiresi Başkâtibi Abdüllatif Efendi'nin icrâ eylediği tahkîkâtı havî Musâhib-i şehriyârîden Lütîfî Ağa'ya gönderilen tezkire", 6 Ağustos 1307 (18 Ağustos 1891).

⁷⁴ Örneğin, "(...) Emniyet ve itimâd-ı ubeydânemi celb etmiş ve geçen seneki mes'ele esnâsında istihdâm eylemiş olduğum eşhâsdan Kerupe Ağa'yı akdemce nezd-i ubeydâneme celb ile ta'lîmât ve tenbîhât-ı muktaziyyeyi itâ ve icrâ-yı tahkîkâta sevk etmiş idim (...)" kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermenilerin icrâ-yı fesâdâtı mutasavver olduğuna dair fi 29 Haziran sene 1307 [11 Temmuz 1891] târihinde arz edilen mes'elenin ikinci derecede olan tahkîkâtını havî vukû' bulan arz kaydı", 220 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

⁷⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Asdikâ-yı ricâl-i saltanat-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinden merhum Uryânî-zâde Esad Efendi'nin hafidi Cemil Efendi kullarının (...)" kaydı, 26 Kânûnevvel 1307 (7 Ocak 1892).

⁷⁶ "Ermeni ifsâdâtı hakkında icrâ-yı tahkîkât husûsunu taraf-ı ubeydâneme dahi emr ü havâle buyurmaları üzerine bu bâbda icrâ-yı tahkîkât olunmasını emniyet-i kem-terânemi celb etmiş olan Dava Vekili Pandikyan Efendi'ye tevdi' etmiş idim (...)" kaydı; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ermeni ifsâdâtı hakkında tahkîkât-ı vâk'ânın ve Âtîf Bey'in bu iş hakkındaki jurnalinin kaydı", 221 nr. j.t.r. 1 Temmuz 1307 (13 Temmuz 1891).

Maraş'tan İstanbul'a getirilerek bir müddet "hafiye memurluğunda" istihdam edilir.⁷⁷ Benzer bir vazife Jandarma Miralayı Tevfik Bey'e verilmiştir: Edirne Vilayeti'ne atanan Tevfik Bey, burada "eşkıyanın takibi memuriyeti"ne tayin edilir.⁷⁸ Rum Patrikliği seçimlerini izlemek için ise, bu işe uygun kişiler seçilmiştir: Ticaret Mahkemesi Reisi Kostaki Efendi ve maliye müfettişlerinden Savaromi Efendi. Söz konusu kişiler Rum Patrikliği seçimlerini izleyerek, Ereğli Metropolitidi Jerasimos Efendi'nin yirmi bir vekilin seçimine müdahale ettiğini ve kendi taraftarlarını vekil olarak seçtirmek istediğini Mabeyn'e bildirmişlerdir.⁷⁹ Jurnallere aracılık eden Kırımî-zâde'nin konuyla ilgili tahkik raporundaki yorumu ise Saray için çok daha endişe vericidir: "Rum Patrikliği (...) bir takım fesedenin elinden kurtulmazsa İtalya Devleti'nin Papalık yüzünden çektiği müşkilat, bundan sonra İstanbul'da da baş gösterecektir."⁸⁰

Dönemin istihbarat sistemi, bilhassa yüksek dereceli devlet görevlilerinin Sultan'dan habersiz yaptıkları her türlü ikili görüşmeyi ihbar etme esası üzerine kurulmuştu. Ne kadar önemsiz görünürse görünsün, ikili görüşmelerin ihbarı, istihbarat sisteminin işlerliğinin bir göstergesi kabul ediliyordu. Bu işlerlik sayesinde devlet adamlarına her hareketlerinin takip edildiği hissi hâkimdi. Bu konuda hassasiyet göstermeyen devlet adamlarının ise özellikle de yabancılarla yaptıkları görüşmeler nedeniyle istihbarat raporlarında sıklıkla adları geçiyordu. Örneğin, 1891 Eylül'ünde Fransa'nın Umum Fenerler Müdürü Gavril Kolas'ın, yanına Beyrut rıhtımı imtiyaz sahibi Maruni Yusuf Matran Efendi'yi de alarak Nafia Muhasebecisi Sadi Bey'in Bostancı'daki köşküne yaptığı gece ziyareti, vakit kaybedilmeksizin Saray'a ihbar edilmiştir.⁸¹ Benzer şekilde, Rumeli Kazaskeri Süleyman Sırrı Efendi'nin büyük oğlu olan ve Şehremaneti Meclis üyeliği görevini yürüten Ziya Efendi'nin "sabahın çok erken saatlerinde" Mabeyn-i Hümâyün Dairesi'ne gelerek Sertabip Mavroyeni

⁷⁷ "Ermeni mes'ele-i ma'lûmesinin gerek mazîsi ve gerek hâzırı hakkındaki bazı ledünniyât-ı mühimmeye vâkıf olup me'mûriyet-i mahsûsa ile Maraş'tan Dersaadet'e gelen ve Ermeni lisânına dahi âşinâ bulunan Maraş Jandarma yüzbaşlarından Osman Nüzhet Efendi (...) Zabtiye Nâzırı Nâzım Paşa tarafından kendisi lisân-ı Ermenîye vâkıf olduğu beyânıyla burada bir me'mûriyet-i münâsibe ile muvakkaten alıkonulacağı beyân ve tefhîm edildikten sonra bir müddet hafiye me'mûrluğunda istihdâm kılınmış (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Maraş Jandarma Yüzbaşısı Osman Nüzhet Efendi'nin taht-ı tevkîfe alındığına dair Nâzım Bey aleyhinde şikâyetleri hâvi arz kaydı", 278 nr. j.t.r. 3 Teşrînievvel 1307 (15 Ekim 1891).

⁷⁸ "(...) Edirne Vilayeti'nde bulunan eşkıyanın ta'kibi me'mûriyetine ta'yîn ve i'zâmı için üç defa irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleri şeref-sudûr ve sünûh buyrulmuş ise de el-yevm harcırâhını alamaması hasebiyle Dersaadet'te kalmaya mecbûr olduğunu ifâde eden Tevfik Bey kulları tarafından i'tâ kılınan bir kıt'a varaka-i ihbâriyye (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Jandarma Miralaylığına memur olan Tevfik Bey tarafından verilen ihbânâmenin arzına dair", 276 nr. j.t.r. 30 Eylül 1307 (12 Ekim 1891).

⁷⁹ "Geçen gün Fener'de Rum Patrikhânesi'nde Ereğli Metropolitidi Jerasimos Efendi'nin riyâseti altında patrik intihâbı için tüccâr ve banker ve rüteb-i mülkiyye ve askeriyeyi hâiz bendegân-ı saltanat-ı seniyyeleri taraflarından nizâm-nâme-i mahsûsunca intihâb ve ta'yîni muktazî olan yirmi bir kadar vekillerin sûret-i intihâbında ve metropolit-i mûmâ-ileyhin nizâm-nâme ahkâmını ihlâl ederek kendi taraf-gîrânını istediği gibi intihâbında ekseriyet teşkil ettirdiğini (...) Ticâret Mahkemesi Reisi Kostaki Efendi ve Savaromi Efendi ile o yolda bulunan bazı mu'teberânın ifâde eylediklerini ma'lûmât olarak hasbe'l-ubûdiyye arzına cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Rum Patrikliği intihâbında kavânîn-i mevcûde hilâfına olarak Ereğli Metropolitidi'nin bî-muhâbâ evzâ' ve harekâtından bâhis ve ifsâdât-ı ahvâline dâir arz kaydı", 285 nr. j.t.r. 14 Teşrînievvel 1307 (24 Ekim 1891).

⁸⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Rum Patriği intihâbında Ereğli Metropolitinin tezvîrâtına binâen düvel-i ecnebiyye efrâdının dahi intihâbâta teşrîk edilmesinin sâ'î olduğuna dâir arz kaydı", 288 nr. j.t.r. 25 Teşrînievvel 1307 (6 Kasım 1891).

⁸¹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Fransız Kolas nâm şahsın Nafia Muhasebecisi Sadi Bey'e vapurla ve familyalarla misâfir geldiğine dâir arz kaydı", 272 nr. j.t.r. 13 Eylül 1307 (25 Eylül 1891).

Paşa'yla yaptığı görüşme, şüpheli bulunarak padişaha bildirilmiştir.⁸² II. Abdülhamid'in bu tür konulardaki hassasiyetini çok iyi bilen Kırımî-zâde Neşet Efendi de, Serasker Rıza Paşa ve Başkilerci Osman Bey'den iftar davetleri aldığıında, bu davetlere katılıp katılmama konusunda Saray'ın iznine başvuracaktır.⁸³

Kırımî-zâde'nin, kendisine yapılan iftar davetlerini kabul edip etmemek konusunda Saray'dan izin istemesi, dönemin teamülleri göz önüne alındığında pek de abartılı bir hareket sayılmaz. Bu tür başvurular, aynı zamanda Saray'a sadakatin bir göstergesidir ve benzer örnekler çoktur. Bilindiği gibi, Abdülmecid (1839-1861) ve Abdülaziz (1861-1876) dönemlerine göre, Abdülhamid döneminde devlet üzerinde Saray'ın ve padişahın siyasî ağırlığı daha belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Genel olarak, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla (1839) başladığı ve II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla (1876) sona erdiği kabul edilen Tanzimat dönemi, siyasî iktidarın merkezini büyük oranda Bâb-ı Âlî'nin teşkil ettiği bir dönem olmuştur (Fortna 2011: 72; Georgeon 2012: 94). Bu dönemde devlet aygıtının merkezileşmesi, rasyonelleşmesi ve bürokratikleşmesi sürecine paralel olarak yeni oluşan nezaretlerin ve nezaret bürokrasisinin iktidar üzerindeki denetimi artmıştır. II. Abdülhamid döneminde ise Tanzimat dönemindeki tam tersi olan bir gelişme yaşanmış, siyaset üzerinde padişahın ağırlığı artarak Yıldız Sarayı bir bakıma Osmanlı hükümet sisteminin yürütme organı haline gelmiştir. Tabii bu dönemde Saray'ın devlet yönetimindeki ağırlığı farklı uygulamalarla hissedilir hale getirilmeye çalışılmıştır. Mesela dağıtılan atıyyeler, nişan ve madalyalar, cömertçe yapılan hayır işleri, cülus ve doğum yıldönümü vesileleriyle yapılan kutlamalar ve benzerleri Abdülhamid rejiminde iktidarın meşruiyetini güçlendirmek amacıyla devreye sokulan araç ve teknikler arasında yer almıştır (Özbek 2013: 122-123). Başka bir ifadeyle bu tür uygulamalar, iktidarın meşruiyetini ve gücünü tazeleme vasıtası olarak görülmüştür. Bu durumun bir tezahürü olarak yönetim, kamusal törenleri ve törenler sonrasında icra edilen şenlikleri yakından izleme gereksinimi de duymuştur. Mesela, padişahın tahta çıkışının on beşinci yıldönümü vesilesiyle yapılan cülus şenliklerinde, hangi yüksek dereceli devlet görevlisinin nasıl eğlendiği, cülus şenliklerini ne şekilde kutladığı ya da konağının fenerlerle ne kadar aydınlatıldığı raporlar halinde II. Abdülhamid'e bildirilmesi, bu gereksinimin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Cülus şenliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun ve padişah/halifenin kudretine yaraşır bir şekilde yapılmasını emreden irade-i seniyyenin yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edildiği ve bu husustaki sonuçların Saray'a bildirildiği bu örnek, Kırımî-zâde'nin hazırladığı bir raporda yer almaktadır. Rapora göre, Kırımî-zâde cülus şenliklerinin yapıldığı 31 Ağustos 1891'i 1 Eylül 1891'e bağlayan gece Boğaz'da bir istimbota binerek güzergâhı üzerindeki devlet adamlarının yalılarını, konaklarını uzaktan izlemiş ve edindiği izlenimi rapor halinde Saray'a ilemiştir. Örneğin, Ortaköy'de Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın, Kuruçeşme'de Telgraf Nazırı Ali Efendi'nin, Bebek'te Dâhiliye Nezareti Müsteşarı Reşid Bey'in, Emirgan'da eski Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın, Anadolu Hisarı'nda Mizancı Murad Bey'in yalılarını izleyen Kırımî-zâde, adı geçen kişilerin cülus şenliklerini "şân-ı ubûdiyyete bi-hakkın yaraşacak sûrette" kutladıklarını belirtmektedir. Buna karşın İstinye'de İstinaf Mahkemesi üyelerinden Tevfik ve Dâhiliye Evrak Müdürü Ali Haydar Beylerin sahil evlerinde bir fener

⁸² Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Kasîdeci-zâde hafidi Ziya Efendi'nin Mavroyeni Paşa'ya ale's-seher geldiğine dâir arz kaydı", 254 nr. j.t.r. 24 Ağustos 1307 (5 Eylül 1891)

⁸³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Serasker Paşa ile Serkilârî'ye iftara azîmet edip etmemekliğim hakkında istîzân arzı", 362 nr. j.t.r. 30 Mart 1308 (11 Nisan 1892).

bile yakılmadığı bilgisi jurnal tahkik raporuna iliştilmiştir.⁸⁴ Bir sene sonra, 31 Ağustos 1892'de yapılan cülus şenliklerinde de Anadolu ve Rumeli yakasında oturan sefirlerden müsteşarlara, Saray çalışanlarından gayrimüslim tüccarlara kadar yüzü aşkın kişinin yalı, köşk ve konakları takip edilerek izlenimler II. Abdülhamid'e arz edilmiştir.⁸⁵ Benzer bir rapor da padişahın doğum yıldönümü vesilesiyle yapılan şenlikleri konu edinmektedir. Devlet adamlarının yalı ve konaklarındaki kutlamaların ne şekilde icra edildiğinin anlatıldığı bu raporda, konakların ne şekilde süslendiği, kimin konağının önünde ne kadar kalabalık bulunduğu, davetlilerin nasıl eğlendikleri gibi hususlar muhtemelen biraz da II. Abdülhamid'in bu konudaki merakını gidermek amacıyla ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir.⁸⁶

Tabii bu takip ve arz hizmetlerinin hiçbiri karşılıksız değildir. Deringil'in "hükümdarlığın simgesel tezahürleri" adı altında ortaya koyduğu gibi, Abdülhamid rejimi aynı zamanda bir "ihsân-ı hümayun" ve "nişanlar" rejimidir. Bu dönemde devlet, denetim altına almakta zorlandığı ya da önemli hizmetlerde bulunduğu değerlendirilen kişilere⁸⁷ "ihsân-ı hümayun" adıyla verilen çeşitli ödülleri -nişan, taltif, para gibi (en sık verileni paradır)- siyasal bir araç haline getirmiştir.⁸⁸ Bu ihsân-ı hümayun ve nişan dağıtma sistemi

⁸⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Cülûs-ı hümayûn gecesi icrâ kılınan şenlik hakkında tahkîkâtı hâvî arznâme kaydı", 248 nr. j.t.r. 20 Ağustos 1307 (1 Eylül 1891).

⁸⁵ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Cülûs gecesi şenlik icrâsının tahkîki hakkında arz kaydı", 448 nr. j.t.r. 20 Ağustos 1308 (1 Eylül 1892).

⁸⁶ II. Abdülhamid'in doğum yıldönümü vesilesiyle yapılan kutlamaların anlatıldığı jurnal tahkik raporunun bir bölümünde, kutlamalar şöyle tasvir edilmektedir: "(...) Üsküdar cihetinde Liman Dâiresi ve Birinci Dâire-i Belediye ma'a Tahrîr Vergi İdâresi ketebesinden Gâlib ve Şûrâ-yı Devlet mu'âvinlerinden Avni Paşa-zâde Fuâd Beylerin sâhilhâneleri evsat derecede donatılmış ve Nakkaş'da merhûm Uryânî-zâde hafidi Cemil Bey'in köşkü ve Beylerbeyi'nde Adliye Müsteşârî Hâşim Bey kullarının sâhilhâneleri ve Mısırlı Fatma Hanım'ın köşkü fevkalâde tezyîn edilmiş ve hiçbirinde kalabalık müşâhede edilmemiştir.

Çengelköyü'nde Kuleli kışla-i hümayûnu ve Kandilli'de Cemile Sultân Hazretlerinin sarayı ve Anadolu Hisarı'nda Düvân-ı Umûmîyye Komiseri Murad Bey'in sâhilhâneleri ve Kanlıca'da Subhi Paşa-zâde Sâmî Bey'in sâhilhâneleri ve Üsküdar Belediye Reîsi merhûm Âsım Paşa haremî Hanım'ın sâhilhâneleri fevkalâde tezyîn edilmiştir. Paşabahçe'sinde Müşîr Tahir Paşa'nun sâhilhâneleri ve arka tarafındaki dağ mahalli fevkalâde tezyîn ve Sahip Bey'in yalısında ancak bir sıra fener talik edilmesiyle iktifâ kılınmış olduğu görülmüştür. Beykoz'da Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi Reisi Şevket Bey'in ve Debbâğhâne-i Hümayûn Binbaşısı Tefvîk Bey'in ve mahal-i mezkûrda kâin Debbâğhâne-i Hümayûn'un fevkalâde donatılmış olduğu görülmüştür.

Rumeli cihetinde Yeniköy'de tüccârândan Paris'de mukîm Hristaki Efendi'nin ve tüccârândan Baltacı'nun yalıları fevkalâde tezyîn edilmiş ve ara sıra fişekler endâhtıyla icrâ-yı şâdmânî eylemekde bulunmuşlardır ve Nâfia Nâzırı sâbık Râif Paşa'nun köşkü ve yâverân-ı cenâb-ı cihân-bânîlerinden Celal Paşa'nun köşkü ve Dâhiliye Evrâk Müdürü Ali Haydar Bey'in ve İstinye'de Ekrem Bey'in sâhilhâneleri şân-ı sadâkat ve ubûdiyyete lâyük sûretde donatılmış idi. İstinye'de Giritli-zâde Ferîk Hilmi Paşa'nun sâhilhâneleri evsat derecede donatılmış ve hiç birinde kalabalık müşâhede edilememiştir. Emîrgân'da Hidiv-i esbak İsmâil Paşa'nun sâhilhâneleri cülûs-ı meyâmin-me'nûs-ı hazret-i zillullâhîleri leyle-i müteyemmesinin nısfı derecesinde tezyîn edilmiş ve iki mahâlde ince saz terennüm etmekde bulunmuş ise de kalabalık olmayıp tahmînen on kadar kayık ve sandal görülmüştür. Ve karada geşt ü güzâr eden seyircilerin her biri müşârûn-ileyhin etbâ' ve huddâmı tarafından fevkalâde teftîş edilmekde bulunmuş idi (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Vilâdet şehri-âyînini görmek üzere bâ-irâde Boğaziçi'ne azîmet edilerek meşhûdâtı mübeyyin arz kaydı", 358 nr. j.t.r. 4 Mart 1308 (16 Mart 1892).

⁸⁷ Fetva Emîni Nuri Efendi bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Nuri Efendi "hukûk-ı kadîme"ye hizmetleri karşılığında verilen liyakat madalyasına teşekkür için padişaha gönderdiği arzında "hayatını hazret-i zillullâhîlerine (padişaha) feda etmeye hazır olduğunu" vurgulayacaktır. Fetva Emîni Nuri Efendi'ye verilen altın liyakat madalyasını konu edinen rapor örneği için bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Fetvâ Emîni Nuri Efendi'ye verilen altın liyâkat madalyasına vukû' bulan teşekkürât ve daavât-ı hayriyyesine dâir arz kaydı", 493 nr. j.t.r. 12 Teşrînisânî 1308 (24 Kasım 1892).

⁸⁸ Selim Deringil bu konuda Profesör Strauss örneğini verir: "Profesör Adolphe Strauss Yıldız'a yazdığı mektupta, Macar basınında çıkan makalelerinin padişaha karşı son derece olumlu bir duygu yarattığını, öyle ki, Macar

de, yaygın olarak atıf yapıldığı gibi, en çok dönemin istihbarat ve jurnal sistemiyle ilişkilendirilir, ki Mabeyn'e gönderilen arz kayıtları ve jurnal tahkik raporlarında Deringil'in tespitleriyle aynı yönde çok sayıda örnekle karşılaşmak mümkündür. Bu konudaki en açık örnekleri Kırımî-zâde'nin talepleri oluşturmaktadır. 1891-1893 yılları arasındaki arz kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Kırımî-zâde taltif, maaş, odun-kömür akçesi ve atıyye-i seniyye arzı gibi adlarla -teşekkür arzları hariç- tam yirmi dört kez⁸⁹ Mabeyn-i Hümayun'a başvurmuş ve çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bunlar arasında eşinin alacağına karşılık olmak üzere bir dükkân⁹⁰, eşinin tedavisi için ihsan⁹¹, borçlarını ödeyebilmek için atıyye-i seniyye⁹², görevde yükselme⁹³, kendine bağlı çalışanlar için rütbe⁹⁴, eksik maaşın

parlamentosunda yüksek sesle okunduğu zaman, parlamenterlerin derhal ayağa fırlayarak, "eljen a sultan!" (Padişahum çok yaşa!) diye bağırma larını sağladığını ileri sürüyordu. Profesör işi, çeşitli meslektaşlarının belirli nişanlarla ödüllendirilmesini tavsiye edecek kadar ileri götürmüştü."; Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Gül Çağalı Güven (Çev.), Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 49. Benzer bir örnek için bkz. Ercan Karakoç, "Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriel Noradunkyan Efendi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 25, Bahar 2010, s. 157-177.

⁸⁹ Bu demektir ki 1891-1893 yılları arasındaki iki yıllık dönemde ortalama ayda bir kez Saray'a başvurmuştur.

⁹⁰ "Dünyâda şudur diyecek ve mukâbilinde ricâ-yı mükâfât edecek hiçbir değerim olmayıp (...) ma'rûzât-ı âtiyye cür'et eyledim. Refikam câriyelerine yüz elli lira medyûn iken bilâ-veled fevt olan Apostol nâm şahsın uhdesinde bulunan Ortakapusu hâricinde Emîr Buhârî Mahallesi'nde kâin bir bâb kahve ve berber dükkânı mahlûle âid kalmasından dolayı istifâ-yı matlûb kâbil olamadığından mezkûr dükkânın refikam câriyeleri nâmına olarak inâyet ve ihsân buyrulmasını iki def'adır niyâz veistirhâm etmiş (...) isem de (...)istirhâm-ı mesbûk-ı ubeydânemi tekrâra cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Refikamın teferruğ etmek üzere mutasarrıfına bedelini peşinen ifâdan sonra bilâ-veled vukû'-ı vefâtına binâen bir bâb dükkân mahlûl olmağın mahlûlülünden ihsânı hakkında arz kaydı", 226 nr. j.t.r. 14 Temmuz 1307 (26 Temmuz 1891).

⁹¹ "Üç aydan beri firâş-ı bî-mârîden kalkamamış olan refika-i ubeydânem câriyelerinin tedâvisiyle meşgûl bulunan Doktor Horasancıyan Efendi ve Bahriye Binbaşısı Doktor Şükrü Bey kulları hastanın muhâfaza-i hayâtı itidâl-i havası der-kâr olan Beykoz'da tebdîl-i hava ile hâsıl olabileceğini ve şu tavsiyeye tatbîk-i hareket ve riâyet olunmadığı takdirde müşâhede-i vehâmet muhakkak bulunduğunu beyân eylemiş iseler de nezd-i merâhim-vefd-i hazret-i zillullâhîlerinden ma'lûm olan ahvâl-i ubeydânem sâlifü'l-arz Beykoz seyâhatini bile ifâya mâni' olduğundan bu husûsta dahi her-bâr hayret-bahşâ-yı ayn-ı ibtihâc ve iftihâr-ı memlûkânem olan ihsân-ı bî-imtinân-ı cenâb-ı cihân-bânîlerine (Mart ve işbu Nisan maâşâtının ihsânına) şiddetle muhtâc bulunduğumun arzına mücâseret eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Refikamın keyifsizlenmesinden dolayı etebbânın berâ-yı tebdîl-i âb ü hava Beykoz'a nakli hakkında arz kaydı", 542 nr. j.t.r. 20 Nisan 1309 (2 Mayıs 1893). Ayrıca bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Tebdîl-i âb ü hava istizânı ve ruhsat ihsânı", 544 nr. j.t.r. 24 Nisan 1309 (6 Mayıs 1893);

⁹² "Bâb-ı inâyet-meâb-ı hazret-i hilâfet-penâhîye izhâr-ı ubûdiyyet ve intisâb eylemek şerefine nâil olduğum gün gerek Ebü'l-hüda Efendi Hazretleriyle kurenâ-yı şehriyârî Ârif Beyefendi ve gerekse zât-ı âlîleri sâye-i inâyet-vâye-i cenâb-ı cihân-bânîlerinde düyûn-ı ma'lûme-i ubeydânemin tesviye buyrulacağını ve her sûretle nâil-i feyz ü terakkî olacağımı tebşîr ve beyân buyurmuş idiniz. (...) Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhîden gayrı hâlimi arz edecek merhametini celbe çalışacak diğer veliyy-i ni'metim olmadığından (...) son dereceyi bulmuş olan ye's-i ubeydânem ilcâsınıistirhâma cür'et eylerim."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Musâhib-i Şehriyârîden Lutfî Ağa Hazretlerine tezkire âtîfet-i seniyyeye nâiliyet içinistirhâmı hâvî arz kaydı", 16 Ağustos 1307 (28 Ağustos 1891).

⁹³ "(...) Şeref-i cihân-kıymet-i benedeği ile teşerrüf ettiğim târihten itibâren yalnız zât-ı simât-ı hazret-i veliyy-i ni'met-i a'zama kesb-i nisbet ve ubûdiyyet ederek revâbıt-ı sâire-i tarîkiyyeden bi't-tabi tecerrüd eylediğim cihetle usûlen müstahik olduğum merâtib-i tarîka irtikâ için makâm-ı Meşihat'e mürâcaat teşebbüsünde bulunamayacağım emr-i tabiidir. Bununla berâber tarîk-i ilmiye dühûlleri sinîn-i ahîrede vuku' bulmuş olan bazı zevâtın çabuk çabuk tayy-i merâtib eylemekte bulduklarını gördükçe hasbe'l-beşeriyye giriftâr-ı ye's olmaktan kendimi alamamaktayım (...) Cenâb-ı hilâfet-penâhîye mürâcaat veistirhâmdan başka çâre ve tedbîr-i âcizânem bulunmadığından (...) bi'l-hâssa lutf ve mürüvvet-i aliyyelerini ricâ veistirhâm eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Musâhib Lutfî Ağa'ya hitâben tahrîr eylenen tezkire kaydı", 8 Teşrînievvel 1307 (20 Ekim 1891).

⁹⁴ "Tevdî' buyrulan tahkîkât-ı ma'lûmenin icrâsı zımında bazı kimselerin celbi için mensûbîn-i ubeydânemin öteye beriye i'zâmına ve âcizlerinin de iktizâ eden mahallere azîmetime lüzûm-ı sahîh görülmekte olup bu yolda

tamamlanması⁹⁵, odun-kömür akçesi⁹⁶ ve evini tamir ettirmek için maddi yardım talebi⁹⁷ gibi talepler bulunmaktadır. Hatta Şubat 1893'te Lütü Ağa'ya gönderdiği bir tezkiresinde⁹⁸ dört aydır maaş alamadığından bahisle ailesini geçindiremediğini, ihsanda bulunmazsa, eski mesleği olan dava vekilliğine (avukatlık) dönmek zorunda kalacağını acıklı bir dille beyan ederek, geçiminin temin edilmesini arz etmiştir. Kırımî-zâde Neşet Efendi'nin bu arzından sonra Saray'a yeni raporlar verdiği dikkate alınırsa, iaşesinin Mabeyn tarafından temin edildiği ve jurnalleri "tahkik" etmek olan görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunun haricinde Kırımî-zâde'nin talep raporlarında yer alan "Ceyb-i Hümayun Dairesi'ne verilen senet kayıtları"ndan anlaşıldığına göre, "suret-i sadıkada ifa-yı hizmet eden" muhbirlerin çoğunlukla atıyye-i seniyye adıyla aldıkları ücretler Ceyb-i Hümayun Dairesi'nce karşılanmaktadır.⁹⁹ Ceyb-i Hümayun Dairesi, Nadir Özbek'in (2013: 127) ifadesiyle "hediye ilişkisi üzerine kurulu iktidar stratejisinin malî kaynağı" olan Hazine-i Hassa Nezaretî'ne bağlı bir birim olarak, padişahın kişisel harcamaları için ayrılmış bir dairedir. Saray'a istihbarat hizmetlerinde bulunanlara da ücretlerin bu daireden verildiği anlaşılmaktadır.

birtakım masârifât ihtiyârı lâ-büdd idiğinden ve nezd-i kem-terfide akçe bulunmadığından masârif-i mezkûre kapatılmak üzere bir miktâr akçe inâyet ve öteden beri emîn ve mu'temed-i âcizânem olan ve sâbık Tevkîfî Hüseyin Efendi tahkîkâtında fedâkârâne yararlılıkları görülen Hüsrev Bey-zâde Celâleddin ve Defter-i Hâkânî Muhâsebe kalemi hulefâsından Âtîf Beyleri bu kerre tevdî' olunan tahkîkât husûsunda dahî istihdâm eylediğimden (...) Celâleddin ve Âtîf kullarının birer rütbe-i sâlise ile taltîf ve ihyâ buyrulmaları husûsunu (...) tekrâren arz ve istihhâma cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Da'vâ-yı ma'lûmenin tahkîkâtına me'mûr edilen Âtîf ve Celâl Beylerin taltîfine dâir Müsâhib Lütü Ağa'ya tezkire kaydı", 24 Ağustos 1307 (5 Eylül 1891); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Îrâde-i seniyyeye imtisâlen hakk-ı âcizânemde vukû' bulacak ihsân-ı şâhânenin istihhâmına dâir arz kaydı", 10 Eylül 1307 (22 Eylül 1891).

⁹⁵ "(...) Efrâd-ı âile-i ubeydânemin iâşesi için şehri inâyet ve ihsân buyrulmakta olan kırk beş adet lira-yı Osmânî'ye mukâbil dokuz adet banka kâimesi şimdiye kadar mazrûfen ihsân buyrulmakta idi. (...) dünkü gün ber-mutâd ihsân buyrulan maaş zarfını Lütü Ağa kulları vâsıtasıyla aldıktan ve üzerindeki '45' ve ma'lûm işâret-i celîlelerini rü'yet ettikten sonra avdet ve esnâfın hesâbâtına kat' ve tesviye eylemek üzere feth ve küşâdına dest-zen-i ibtidâr oldum. Derûn-ı zarfta yalnız '35' adet liraya mukâbil yedi adet banka kâimesi mevcûd olduğunu görmekliğim üzerine (...)"; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Kânûnevvel maaşının noksan zuhûr eylediğine dâir arz kaydı", 5 Kânûnisânî 1307 (17 Ocak 1892).

⁹⁶ "Dünyâda şudur diyecek ve mukâbilinde ricâ-yı mükâfât edecek hiçbir değerim olmayıp (...) inâyet ve ihsân buyrulan muhassasâtta başka te'mîn-i ma'îşet-i ubeydâneme yardım edecek hiçbir nesneye mâlik olmadığım bedîdâr ve kişi sıkıldıkça veliyy-i ni'met-i bî-minnetini tacîz edeceği âşikâr bulunduğundan bu sene mütekarribü'l-hulûl olan sermâ için hatab ve kömür tedâriki(ni) (...) arza hasbe'l ubûdiyye mücâseret eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Taleb-i hatab ve kömür akçesi arzı", 10 Teşrinievvel 1308 (22 Ekim 1892).

⁹⁷ "(...) Sâkin bulunduğum köhne ve müşrif-i harâb hânenin kısmen ebniyesiyle muhâfaza duvarları münhedim oldu (...) Şu sâatte iki elimi yüzüme tutarak her hâlîmi küstâhâne teşrihe cür'et eyleyerek şu leyle-i mübârekede şâmiletü'l-âfâk olan merhamet ve âtîfet-i seniyye-i mülûkânelerine sığınıp arza mücâseret eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İstihhâmname arzı", 7 Kânûnisânî 1308 (19 Ocak 1893).

⁹⁸ "(...) 3 Haziran 1306 (15 Haziran 1890) târihinden beri nâil buyrulduğum maaş geçinmekliğimize te'mîn kılınmış idi. (Fakat) dört mâha kâribdir maaş alamadığımdan bi't-tabî idâre ve ma'îşet-i bende-gânem muhtel ve zihnim de perîşân oldu (...) Şimdiye kadar atebe-i felek-mertebe-i hazret-i veliyy-i ni'met-i a'zamîden vukû' bulan istihhâmât-ı bende-gânemin semeresiz kaldığı dahî ve bâ-husûs fi 4 Şubat 1308 (16 Şubat 1893) târihli zât-ı sâmilere olan ârîza-i mufassala-i âcizânin dahî cevâbsız bırakıldığı ma'lûm-ı âlî-i atûfileridir. İşte bendeniz için bundan sonra ittihâz ve icrâ olunacak bir tedbîr kalmış ise o da meslek-i sâbika-i âcizânem olan dava vekilliğine yeniden teşebbüs ile evlâd ü iyâlîmi infâk ve iâşe etmektir (...)"; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Lütü Ağa'ya gönderilen tezkirenin sûreti", 16 Şubat 1308 (28 Şubat 1893).

⁹⁹ Örneğin, Ermenilerin takibinde kullanılan ve "ihbarat-ı sahiha"da bulunan bir muhbire Ceyb-i Hümayun'dan bin seksen kuruş verilmiştir; bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Ceyb-i Hümayûn Dâiresi'ne verilen senet kaydı", 3 Temmuz 1307 (15 Temmuz 1891).

Kırımî-zâde'nin bugün bize garip gelen yukarıdaki talepleri, aslında dönemin sisteminin bir parçasıdır. Öyle ki II. Abdülhamid döneminde devlet toplumun her kesimine, bilhassa muhtaçlara yönelik bilinçli bir yardım politikası yürütmüş, bu politikanın en belirgin özelliği ise Sultan'ın isminin özenle ön plana çıkarılma çabası olmuştur. Açıkçası bu sayede devlet "saltanat ve devlete sadakate" sık sık vurgu yapılan bir devirde sadık bir toplum ve devlet erkânı profili oluşturmak istemiştir. Özellikle iktidarının ilerleyen yıllarında güvenlik gerekçesiyle Yıldız Sarayı'ndan sadece Cuma Selamlığı ve Bayram Muayedesini gibi törenler için ayrılan II. Abdülhamid, "görünürlüğünü" bu tür sembolik araçlarla güçlendirmeye çalışacaktır. Bu çerçevede II. Abdülhamid'in devreye soktuğu ve gerektiğinde toplumun her kesimini kapsayan politikaları özel bir anlam kazanmaktadır. Padişah hediyesi olarak tercüme edebileceğimiz atıyye-i seniyye ya da ihsan-ı şahane, padişahın yoksullara yardımı olarak sadaka-i seniyye, asker ve memurlara verilen ikramiye ve tayînât gibi farklı hediye, ihsan ve yardımlar Yıldız Sarayı için aynı zamanda bir "merkezîleşme" ve "meşruiyetinin güçlenmesi" anlamı taşımaktadır (Özbek 2012: 586). Tabii buna rağmen II. Abdülhamid bu konuda şunu oldukça iyi biliyordu: "Osmanlı İmparatorluğu'nun topluma nüfuz etme gücü günün standartlarına göre çok yüksek olsa da, bütün toplumsal ilişkileri düzenlemesine olanak vermeyecek ölçüde sınırlıydı." (Özbudun 2010: 192). Dönemin anlayışı gereği aynı zamanda güvenlik zafiyeti olarak da algılanan bu sınırlılık nedeniyle, sözü edilen politikalar uygulanırken gereken hassasiyeti göstermeyen ya da ihmalde bulunanların Saray'a ihbar edilmesi teşvik edilmiştir. Örneğin 12 Ağustos 1891 tarihli bir jurnalde, Yapak tüccarından Şükrü Efendi'nin, İstanbul'daki bazı kışlalarda askerlerin et tayînâtının yüklenici kişi (müteahhid) tarafından istismar edildiğini ihbar ettiği bilgisine yer veriliyordu.¹⁰⁰ Yine bunun gibi, Yenibahçe'deki Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi'nde¹⁰¹ bir müddetten beri çeşitli yolsuzlukların yaşanması, hastane çalışanlarının tedavilere gereken önemi vermemesi ve ilaçların temin edilememesinden dolayı birçok hastanın öldüğü istihbaratı, hastalara yedirilmekte olan bir adet sakız kabağı örneğiyle birlikte padişaha iletiliyordu.¹⁰² Hastanedeki yolsuzluklar Evkaf Nazırı Galib Paşa tarafından haber alınınca, Evkaf Meclisi Reisi Âtîf Bey ve Masraflar Müdürü Sıdkı Efendi tarafından hastane teftiş edilmiş ve ayrıca hastanenin hijyen durumu Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden Nafiz Paşa ve askerî tıp doktorlarından Miralay Halim Bey tarafından da incelenmişti. Raporları inceleyen Kırımî-zâde'nin jurnal tahkik raporunda vardığı sonuca göre, "hakikaten bir hayır misali olan" Gurebâ Hastanesi'nin idare usulü ve tedavi tarzındaki suiistimaller, "müfettişleri bir ziyafet tertip ederek oyalamak isteyen" Sertabip

¹⁰⁰ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne ile asâkir ta'yînât-ı lahmiyyesine fesâd karıştırılmakta olduğuna dâir arz kaydı", 237 nr. j.t.r. 31 Temmuz 1307 (12 Ağustos 1891).

¹⁰¹ İstanbul'da o zamanki Şehremini semtinde (günümüzde Fatih) Yenibahçe'de inşa edilmeye başlanan ve 4 Nisan 1845'te tamamlanan hastanenin resmî adı "Yenibahçe'de kâin Bezm-i âlem Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi"dir. Halk kısa isimleri tercihle "Bezm-i âlem Hastanesi", "Valide Sultan Hastanesi", "Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi" gibi adları kullanmıştır.

¹⁰² Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Yenibahçe'de kâin Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi'nce su-i isti'mâlât vukû'una dâir alınan bir kıt'a varaka-i ihbâriyyenin arz olduğuna dâir kayıt", 418 nr. j.t.r. 9 Temmuz 1308 (21 Temmuz 1892). Hastanede yolsuzluk yapıldığına dair istihbarat, Gurebâ Hastanesi doktorlarından Hüseyin İhsan, Muhyiddin İhsan ve Ahmed Cemaleddin Beylerin imzalarını taşıyan bir ihbarnameye dayanıyordu. İhbarname sureti için bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 486 nr. j.t.r. 25 Teşrînevvel 1308 (6 Kasım 1892); ayrıca bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Yenibahçe'de Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi'nin sû-i istimâlâtına dâir vürûd eden ihbârnamenin leffiyle arz kaydı", 508 nr. j.t.r. 17 Kânûnevvel 1308 (29 Aralık 1892).

(Başhekim) Ahmed Paşa'nın sorumsuzluğundan ötürü meydana gelmişti.¹⁰³ Konuyla ilgili Kırımî-zâde tarafından yaklaşık iki ay sonra verilen yeni bir jurnalde, Gurebâ Hastanesi'nin seri bir şekilde ıslah edilmesini öngören meclis-i idare kararına rağmen, Evkaf Nazırı Galib Paşa'nın bu konuda üzerine düşeni yerine getirmemekle suçlandığı görülmektedir.¹⁰⁴

Jurnal tahkik raporları dikkate alındığında II. Abdülhamid'in devlet kurumları arasında en çok çekindiği dairenin Şeyhülislamlık Dairesi (Şeyhülislamlığa bağlı Fetva Emaneti'nin fetva gücünden dolayı) olduğu anlaşılıyor. Nitekim Şeyhülislamlık Dairesi'yle ilgili sadece 1891-1893 yılları arasında Kırımî-zâde'nin tahkik ettiği jurnal raporu sayısı on altıyı bulmaktadır.¹⁰⁵ Bu raporların, Şeyhülislam'ın icraatlarının neler olduğu¹⁰⁶, Şeyhülislamlık Dairesi'ne kimlerin gelip gitmekte olduğu¹⁰⁷ ve Şeyhülislam huzurunda yapılan hususi görüşmelerde neler konuşulduğu¹⁰⁸ gibi konuları bulunmaktadır. Bundan başka, Meclis-i Vükela toplantılarında neler konuşulduğu da Abdülhamid'in bilmek istediği konular arasındadır. Nitekim 1 Ocak 1892 tarihli bir raporda bir gün önce toplanan Vükela Meclisi'nde neler konuşulduğu, Serasker Rıza Paşa ile Adliye Nazırı Rıza Paşa arasında yaşanan tartışmalara ve Adliye Nazırı'nın toplantıyı terk ettiği bilgisine varıncaya değin Mabeyn'e raporlanmıştır.¹⁰⁹ Bu örnek, Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin II. Meşrutiyet Dönemi'yle ilgili bir eserinde¹¹⁰ verdiği bilgileri, özellikle de "Meclis-i Vükela'nın müzâkerât ve mukarrerâtı usûl-i resmiyyesi dâiresinde arz olunmadan evvel sûret-i husûsiyyede bâzı vükelâ cânibinden yazılıyordu" cümlesini teyit etmektedir.

Devlet kurumları dışında, başta Veliahd Şehzade Reşad'ın dairesi olmak üzere şehzadelerin daireleri de sıkı sıkıya takip edilmektedir. Bilindiği gibi, II. Abdülhamid'e daha

¹⁰³ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Gurebâ-yı Müslîmin Hastahânesi'nce vukû' bulan sû-i isti'mâlâtın teftîş ve tahkîki[ne] yolsuz icrâ ve teşâhub ve garaz karıştığına dâir istihbârât-ı mevsûkayı hâvî arz kaydı", 433 nr. j.t.r. 23 Temmuz 1308 (9 Ağustos 1892).

¹⁰⁴ Jurnalde Galib Paşa'nın suçlandığı bölüm şöyledir: "Cedde-i mâcîde-i hazreti hilâfet-penâhîlerinin âsâr-ı celîle-i hayriyyesinden bulunan Gurebâ-i Müslîmîn Hastahânesi'nin usûl-i tedâvîye yolsuz mu'âmele edilmesinden ve etebbâ-yı mevcûdenin tedâbîr-i vâkı'asına ehemmiyet verilmemesinden ve muâcelâtın reçetelere tevfiķan yapılmamasından ve daha sâir bir hayli yolsuzluklardan dolayı merzâdan bir haylisinin vefât ettikleri hakkında fî 9 Temmuz 1308 (21 Temmuz 1892) ve 20 Temmuz 1308 (1 Ağustos 1892) ve 28 Temmuz 1308 (9 Ağustos 1892) tarihlerinde atebe-i felek-mertebe-i hazret-i zıllullahîlerine üç kıt'a jurnal takdîmine mücâseret eylemiş idim. (...) mezkûr hastahânenin serî'an ıslâhı vücûbu meclis-i mezkûrdan bâ-mazbata Nâzır-ı müşârün-ileyhe (Galib Paşa'ya) bildirilmiş ise de ara yere bir takım teşâhub ve iltimâs girmesinden nâşî evrâk-ı tahkîkiye ve mezkûr mazbata mündericâtı mevki-i icrâyâ konulmayarak..." ; Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Evkâf Nâzır-ı Galib Paşa'nın aleyhine olarak Gurebâ Hastahânesi ıslâhı hakkında arz kaydı", 479 nr. j.t.r. 12 Teşrînievvel 1308 (24 Ekim 1892).

¹⁰⁵ Bkz. Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 235, 250, 264, 311, 313, 316, 319, 331, 348, 351, 399, 402, 442, 470, 472 ve 548 numaralı jurnal tahkik raporları.

¹⁰⁶ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm-ı lâhuk Cemâleddin Efendi'nin icrâât-ı seyyiesi hakkında arz kaydı", 442 nr. j.t.r. 14 Ağustos 1308 (26 Ağustos 1892).

¹⁰⁷ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm Efendi'nin mahrem ittihaz eylediği zâtn ve hânesine geldiği vukû'âtının arz kaydı", 348 nr. j.t.r. 27 Şubat 1307 (10 Mart 1892); Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm Efendi'nin İlyas Bey ile muhâberâtta bulunduğu dair karîne ve delâilî hâvî arz kaydı", 351 nr. j.t.r. 25 Şubat 1307 (8 Mart 1892).

¹⁰⁸ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi huzûrunda akd-i meşveret edildiğine dair arz kaydı", 313 nr. j.t.r. 24 Kânûnievvel 1307 (5 Ocak 1892); Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , 316 nr. j.t.r. 26 Kânûnievvel 1307 (7 Ocak 1892).

¹⁰⁹ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , "Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da Adliye Nâzır-ı Rıza Paşa'nın Serasker Rıza Paşa'ya ve Şeyhülislâm Cemâl Efendi'ye ve Sadrazam Cevad Paşa'ya sadet hâricinde olarak itâle-i kelâm eylediği hakkında arz kaydı", 312 nr. j.t.r. 20 Kânûnievvel 1307 (1 Ocak 1892).

¹¹⁰ Bkz. Abdurrahman Şeref Efendi, *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi- II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 5.

saltanatının ilk yıllarından itibaren Veliahd Şehzade Reşad'ı konu edinen jurnaller verilmeye başlanmış ve tüm saltanatı boyunca Şehzade Reşad konulu jurnaller verilmeye devam edilmiştir. Hatta Georgeon (2012: 124), II. Abdülhamid'in beşinci sadrazamı olan Ahmed Vefik Paşa'nın, hakkında verilen ve "Muhacirlerin yardımıyla Sultan'ı devirip, Veliahd Şehzade Reşad'ı tahta çıkarmak üzere bir darbe hazırlandığı" iddia edilen bir jurnal sonrasında görevinden azledildiğini ifade eder. Böyle bir jurnal kayıtlarda yer almasa da, mevcut jurnaller ve jurnal tahkik raporları Şehzade Reşad ve diğer bazı şehzadeler hakkında jurnaller hazırlandığını ortaya koymaktadır. 13 Kasım 1891 tarihinde Mabeyn'e verilen bir jurnal, Şehzade Reşad konulu jurnal örneklerinden birini oluşturmaktadır. Jurnale göre, Şehzade Reşad kendisine ait bir hane davasını tevdi etmek üzere Muhacirin Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa'nın adamlarından Mardiroşyan Kigork Efendi aracılığıyla Dava Vekili İrfan Bey'i dairesine davet etmiş, İrfan Bey de bu daveti Kırımî-zâde Neşet Efendi'ye bildirerek "esna-yı mülakatta ne yolda muamelede bulunmak lüzumunu" Mabeyn'e sormasını istemiştir.¹¹¹ İrfan Bey'in bu başvurusunu Mabeyn'e sunan Kırımî-zâde de, bu bilgiden yola çıkarak Muhacirin Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa ve adamlarından Mardiroşyan Kigork Efendi'nin Şehzade Reşad ile muhaberede buldukları ve söz konusu kişilerin "Reşad Efendi Hazretleri'nin menâfiine (menfaatlerine) hizmet ettikleri" sonucuna varmıştır.¹¹² Konunun tahkiki ve "İrfan Bey'in her kimle mülakat ederse (görüşürse) suret-i mahremanede (gizlice) hazret-i hilâfet penâhîlerine (padişaha) arz edilmesi" hakkında irade-i seniyye verilmesi üzerine araştırmayı derinleştiren Kırımî-zâde, İrfan Bey'le görüşmek isteyen şehzadenin Şehzade Reşad olmayıp, Şehzade Süleyman olduğunu bildiren İrfan Bey'in ayrıntılı ihbarnamesini Mabeyn'e sunmuştur. Daha önce konuyu açıklaması için kendisine irade-i seniyye ulaşmış olan Dava Vekili İrfan Bey, ihbarnamesinde kendisine görüşme tebliği yapılmasından Şehzade'yle nasıl görüştüğüne kadar tüm yaşadıklarından ve davanın tüm ayrıntılarından Mabeyn'i haberdar etmiştir.¹¹³ İhbarnamesinin sonuna "Adliye Ticaret İcra Muavini Vâsıf Bey ile Abdullah Efendi ve Dava Vekili Kigork Mardiroşyan'dan başka bu işe karışıp benimle müzakere eden yoktur" notunu düşen İrfan Bey, hükümdara arz etmeksizin böyle bir görüşmeyi gerçekleştirse, bunun "sadakat ve ubediyyete (bağlılık, kulluk) muhalefet" olacağını beyan ederek Saray'ın oldukça önem verdiği bir konuda (şehzadelerle görüşme konusunda) içini rahatlatmıştır.¹¹⁴

¹¹¹ "(...) Mûmâ-ileyh İrfan Bey kullanı[nın] davet-i vâkı'aya icâbeti tabiî olup ancak esnâ-yı mülâkâtta ne yolda mu'âmelede bulunmak lüzûmunun atebe-i felek-meretebe-i hazret-i zillullâhîlerinden istizânı için bu gece vesâtat-ı ubeydâneme mürâcaat eylemiştir (...)" ; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Dava Vekili mevâlîden İrfan Bey'i Şehzâde Reşâd Efendi[nin] huzûruna celb eylediği hakkında arz kaydı", 297 nr. j.t.r. 1 Teşrînisânî 1307 (13 Kasım 1891).

¹¹² "(...) Mârru'l-arz Mardiroşyan Kigork Efendi'nin Muhâcîrîn Komisyonu Reisi Yusuf Rıza Paşa'ya fevkalâde mensûbiyetle berâber dava vekâleti dolayısıyla müşârün-ileyh Reşâd Efendi Hazretlerine dahi kesb-i intisâb etmiş olması be-gâyet nazar-ı dikkati câlib ve müşârün-ileyh Reşâd Efendi Hazretleriyle Yusuf Rıza Paşa arasındaki vâsıta-i muhâbere bulunması dahi esbâb-ı âtiyeye binâen muhakkak denilecek sûrette melhûzdur (...) bunların el-yevm Reşâd Efendi Hazretlerinin menâfiine hizmet eyledikleri istidlâl kınıyor (...)" ; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Dava Vekili mevâlîden İrfan Bey'i Şehzâde Reşâd Efendi[nin] huzûruna celb eylediği hakkında arz kaydı", 297 nr. j.t.r. 1 Teşrînisânî 1307 (13 Kasım 1891).

¹¹³ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Dava Vekili İrfan Bey'in mülâkât ettiği[nin] Şehzâde Reşâd Efendi Hazretleri olmayıp Şehzâde Süleyman Efendi Hazretleri olduğuna dair arz kaydı ve İrfan Bey'in takdîm ettiği varaka", 299 nr. j.t.r. 2 Teşrînisânî 1307 (14 Kasım 1891).

¹¹⁴ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İrfan Bey tarafından verilen mezkûr varaka", 299 nr. j.t.r. 2 Teşrînisânî 1307 (14 Kasım 1891).

Mabeyn-i Hümayun bu dönemde, jurnallerde adının sıklıkla geçmesinden de anlaşıldığı gibi bilhassa Mısır ve Suriye vilayetleriyle ilgili haberlere büyük önem veriyordu. Esasında, resmen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına karşın XIX. yüzyılın ortasından itibaren "de facto" bağımsız bir devlet haline gelen Mısır'da, vilayetin özerkliğine son veren İngiliz işgali (1882) Bâb-ı Âlî tarafından hiçbir zaman resmî olarak tanınmamıştır. Bununla birlikte Osmanlı hükümeti, kendisini alternatif bir halife ve kutsal kentlerin koruyucusu olarak göstermeye başlayan Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın çıkarlarını savunmaya yönelik İngiliz etkinliğinden giderek artan bir şekilde kaygılanmaya başlamıştı (Deringil 2014: 72). Bu kaygı, haliyle jurnal raporlarına da yansımaya ve Mısır'dan gelecek her türlü haber önemli görülmeğe başlanacaktır. Nitekim İngiliz işgaline düşmesinden yaklaşık on yıl sonra, 1892-1893 yıllarına ait jurnallerde Mısır'ın adı sıklıkla geçmeye başlamıştır. Hidivin faaliyetleri, İngilizlerin etkinliği ve "muzır neşriyat" Mısır'la ilgili Saray'a verilen jurnallerdeki başlıca konuları oluşturmaktaydı. Abdülhamid örneğin, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile Osmanlı Yüksek Komiseri Ahmed Muhtar Paşa'nın pek anlaşamadıklarını¹¹⁵, Mısır'daki Nakibüleşraf seçimlerine İngilizlerin müdahale ettiklerini¹¹⁶, İngiliz Konsolos General Barenbug'un iltimasıyla on sekiz yaşındaki Seyyid Tevfik'in Nakibüleşraf olduğunu¹¹⁷ ve Kahire'de Rumca neşredilen "Ermis" adlı gazetenin 14 Nisan 1893 tarihli nüshasında "gayet muzır" bir bent kaleme alındığını¹¹⁸ Kırımî-zâde aracılığıyla verilen jurnallerden haber alabiliyordu. Bunlardan bilhassa İngilizlerin faaliyetleri, Deringil'in (2014: 72) "Abdülhamid'in karabasanı" olarak nitelendirdiği beşinci kol türü etkinlikten başka bir şey değildi.

Tıpkı Mısır gibi Suriye vilayetini konu edinen jurnaller de vilayetlerle ilgili istihbarat raporları arasında Mabeyn'in en değer verdiği raporları oluşturmaktaydı. Irak ve Yemen gibi uzak vilayetlere nazaran Suriye vilayeti, merkezin diğer Arap vilayetlerine göre daha sıkı ilişkiler kurmaya çalıştığı; dolayısıyla merkezle daha etkili haberleşme ağı bulunan bir vilayetti. Nitekim istihbarat ağı anlamında "Suriye vilayetinin önceliği" dönemin jurnallerinde de kendini gösterir. Bu jurnallerden biri, Suriye'yle ilgili çok sayıda rapor

¹¹⁵ "Bayram mülâbesesiyle dünkü gün Uryânî-zâde hafidi Nâib-i Mısır Cemil Bey kullarının Nakkaş'ta kâin hânesine azîmet etmiş idim. Bâzı züvvâr ile ma'an otururken kendisine postacı ma'rifetiyle birkaç mektûb geldi. Ba'de'l-kırâe kemâl-i teessürle iki tanesini 'oku' diye verdi. Okudum, biri Mısır Kadısı'ndan diğeri Ahmed mührüyle memhûr olarak yine Mısır'dan gelmiş idi. Sâhib-i mührün kim olduğunu sordum, 'ahbâbımdır' dedi. Meâlleri Mısır Meselesi ve Hidiv ile Gazi Muhtar Paşa beyninde tahaddüs etmiş ihtilâftan bâhis idi (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mısır havâdisine dâir Nâib-i Mısır ve ahâlî-i mu'tebere den Cemil Bey'in ahz eylediği mekâtib meâleri şâyân-ı i'tinâ olduğu görülmekle arz kaydır", 372 nr. j.t.r. 19 Nisan 1308 (1 Mayıs 1892).

¹¹⁶ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mısır havâdisine dâir Nâib-i Mısır Cemil Efendi'den vürûd eden mektûb meâlini hâvî arz kaydı", 336 nr. j.t.r. 6 Şubat 1307 (18 Şubat 1892).

¹¹⁷ "Şeyhülislâm-ı esbak merhûm Uryânî-zâde hafidi Cemil Bey kullarıyla esnâ-yı mülâkâtımızda hasbe'l-hukûk Mısır Kadısı olan Bereket-zâde Cemâleddîn Efendi kullarıyla her vakit muhâbere etmekte olduğunu bildiğimden Mısır'ca şâyân-ı ehemmiyet bir havâdis olup olmadığını istisfâr ettim. Kâdî-i müşârün-ileyhten bu hafta almış olduğu mektûbda 'Mısır Nakîbi sâdât-ı bekriyeden Abdülbâki Efendi'nin vukû'-ı vefâtı üzerine müteveffânın birâderi on sekiz yaşındaki Seyyid Tevfik'in İngiliz Konsolosu General Sir Ovalin Barenbug'un iltimâsıyla Nakibüleşraf olduğunu' (...) arza cür'et eylerim, fermân..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Mısır havâdisine dâir Nâib-i Mısır Cemil Efendi'den vürûd eden mektûb meâlini hâvî arz kaydı", 336 nr. j.t.r. 6 Şubat 1307 (18 Şubat 1892).

¹¹⁸ "Kâhire'de Rumca neşr olunan 'Ermis' nâm gazetenin 2 Nisan 1309 [14 Nisan 1893] târîh ve 715 numaralı nüshasında gâyetle muzır bir bend görölerek tercümesiyle berâber Musâhib-i hazret-i şehriyârî saâdetlü Lütfî Beyefendi Hazretlerine gönderildiği berâ-yı ma'lûmât arz olundu, ol bâbda..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf Müdürü Mehmed Reşâd Bey'den gelen mektûbun leffiyle arz kaydı", 543 nr. j.t.r. 20 Nisan 1309 (2 Mayıs 1893).

arasında önemiyle dikkati çeker: 26 Temmuz 1892’de Şam Bidayet Mahkemesi Reisi Mehmed Feyzullah Efendi tarafından Kırımî-zâde’ye gönderilen, Kırımî-zâde’nin de padişaha ulaştırılması için Mabeyn’e sunduğu “gizli (mahrem)” kayıtlı bir mektup, Mabeyn’in en hassas olduğu konulardan birine, Rusya’dan Osmanlı topraklarına göç etmiş olan Yahudilerin Suriye/Filistin bölgesinde¹¹⁹ iskânlarını yasaklayan irade-i seniyyeye gönderme yapıyordu.¹²⁰ Mektupta, irade-i seniyyeye yasaklanmasına rağmen, Rotschild Bankası tarafından dindaşları olan Yahudilerin iskânları için Suriye’ye arazi araştırmakla görevli adamlar gönderilmeye devam edildiği ve bunların Havran Sancağı’nda büyükçe bir araziye on bin lira bedelle satın aldıkları bildiriliyordu. Bu satın alma işinin Beyrut Valisi İsmail Kemal Bey’in Şam vilayetine vekâleti sırasında meydana geldiği; eğer bankanın faaliyetlerinin önüne geçilmezse “ileride hatıra gelmeyen daha nice hiyel ve desâis imâliyle ve husûsuyla me’ mûrîn-i mahalliye’nin dahi takayyütsüzlüklerinden istifâde ile asıl maksatlarını gizleyecekleri” ve “işbu Rotschild Bankası tarafından Suriye ve Beyrut vilayetlerinde maksad-ı mezkûra binâen daha birçok arâzînin pazarlık olunduğu” belirtilip, duruma bir an önce müdahale edilmesi tavsiye ediliyordu.¹²¹

Sadece vilayet merkezleri değil, imparatorluğun limanları da jurnal ağının sıkı gözetimi altındadır. Nitekim 19 Mayıs 1892 tarihli bir jurnal tahkik raporundan anlaşıldığına göre, Liman Riyaseti dışında kalan taşra limanlarının görevlilerine telgraf yazışmaları için şifre verilmesini ve ilgili görevlilerin “mühim hususları” Liman Riyaseti’ne bildirmelerini emreden bir irade-i seniyye çıkarılmıştır.¹²² Bu irade-i seniyye gereğince, Bahriye Nezareti ve İstanbul merkezli Liman Riyaseti dışında, İzmir, Çanakkale, İskenderun, Beyrut ve Akka gibi limanlar elde ettikleri haberleri ve özellikle de Osmanlı topraklarına sokulmak isterken yakalanan “muzır neşriyatı” düzenli olarak imparatorluk merkezine göndermek gibi istihbarî misyonlar üstlenmişlerdir. Bu merkezlerden örneğin İzmir Limanı’nın en önemli misyonu Avrupa’dan gönderilen neşriyatı tahkik etmek ve ele geçirilen “muzır neşriyatı” merkeze ulaştırmaktır.¹²³ Mesela, Paris’te yayımlanan “La Grandre Vo” adlı aylık dergide

¹¹⁹ Rapor ve jurnallerde bu iki bölge bazen “Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne” olarak geçer.

¹²⁰ Bilindiği gibi, 1890’lı yılların başlarında Avrupa ülkeleri ve Rusya’dan göç etmek zorunda kalan Yahudiler için yerleşim yeri arayışları devam ederken, Yahudi Hahambaşısı Haziran 1891’de Osmanlı hükümetine başvurarak dindaşlarının Filistin’e yerleşmelerine izin verilmesini talep etmişti. Önde gelen çok sayıda Yahudiden de benzer talepler gelince II. Abdülhamid 2 Temmuz 1891 tarihinde bir irade yayımlamış ve Avrupa ülkelerinden göç eden Yahudilerin Filistin’e yerleşmeleri durumunda bölge halkının zor durumda kalacağını belirterek, Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleşmelerine izin verilmemesi ve Amerika’ya göç etmelerinin teşvik edilmesi gerektiğini bildirmişti. Fakat buna rağmen Abdülhamid dönemi boyunca Yahudilerin Filistinle ilgili talepleri gelmeye devam edecektir. Bunların en ünlüsü, Yahudi lider Theodore Herzl Mayıs 1901 tarihinde II. Abdülhamid ile görüşmeyi başaracak, fakat II. Abdülhamid’i Filistin konusunda ikna edemeyecektir. Konuyla ilgili irade-i seniyyeler için bkz. BOA, *İ.DH.*, 96607, H. 23.11.1308 (M. 30.06.1891) ve *İ.DH.*, 96609, H. 25.11.1308 (M. 02.07.1891).

¹²¹ Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Suriye ve Beyrut vilayetlerinde Rusya’dan matrûd Yahudilerin arâzî mübâyaa ve iskânları hakkında Şam Bidâyet Reisi’nin mektubunun arz kaydı ve mezkûr mektubun sûreti”, 432 nr. j.t.r. fi Gurre-i Muharrem 1310 (Temmuz 1892).

¹²² “En mühim husûsâtın muhâberesinde Liman Reisiyle taşra Liman me’ mûrlarının şifre isti’ mâl etmelerine dâir şeref-sudûr ve sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîlerini müteâkib (...); Kırımî-zâde... , *a.g.e.* , “Sevâhil Liman me’ mûrlarının husûsât-ı rûz-merrenin telgrafla Liman Riyâseti’ne bildirmesi hakkında irâde-i seniyye şeref-sâdır olmuş iken Bahriye Nezâreti[nin] işbu irâde hükmünü men’eylediğine dâir arz kaydı”, 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

¹²³ 13 Aralık 1892 tarihinde Saray’a takdim edilen bir raporda, 9 Temmuz 1892’den 12 Aralık 1893’e kadar geçen beş aylık sürede İzmir Telgraf ve Posta Müdürlüğü’nden Telgraf ve Posta Nezareti’ne toplam 6309 muzır evrak

padişah aleyhine birçok iftiranın yer aldığı¹²⁴, Marsilya'dan İzmir Jandarma Kumandanı Hıfzı Bey adına gelen "La Türki Libre" Gazetesi'nin on dördüncü sayısında padişah hakkında kötü neşriyatta bulunulduğu¹²⁵ ve "Farmason Esrarı" adıyla Atina'da yayımlanan bir derginin onuncu nüshasında Hz. Muhammed hakkında yakışsız ifadelerin bulunduğu¹²⁶ gibi bilgiler İzmir Telgraf ve Posta Müdürlüğü'nce Saray'a iletilmiştir. Bununla birlikte Saray'a istihbarat sağlamak konusunda Bahriye Nezareti ile Liman Riyaseti arasında kıyasıya bir rekabetin olduğu, Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın¹²⁷ taşradaki limanların memurlarına şifre verilmesini geciktirmeye çalıştığını bildiren bir jurnal raporundan anlaşılmaktadır.¹²⁸ Rapora göre ilgili irade Bahriye Nezareti tarafından Liman Riyaseti'ne tebliğ edilmediği için Çanakkale Boğazı'ndan geçen vapurlar hakkında İstanbul'a herhangi bir bilgi verilmemiş ve bu nedenle söz konusu vapurların tahkikatında zorluklar yaşanmıştır.¹²⁹ Devam eden yazışmalardan anlaşıldığına göre, Bahriye Nezareti'nin ilgili

gönderildiği kaydedilmiştir; bkz. Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Bey'in mektubunun sâreti", 503 nr. j.t.r. 3 Kânûnevvel 1308 (15 Aralık 1892).

¹²⁴ "Paris'de çıkan 'La Grandre Vo' nâm risâle-i mevkûtede şevket-meâb efendimiz hazretleri aleyhinde birçok azviyât-ı mel'ânet-kârâne münderic olmakla manzûr-ı âlî buyrulmak üzere mezkûr risâle bu kerre aynen musâhib-i hazret-i şehriyârî saâdetlû Lütî Beyefendi Hazretlerine takdîm kılındığı berây-ı ma'lûmât arz olunur."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Bey tarafından alınan iki kıt'a mektûbun leffiyile arz kaydı", 525 nr. j.t.r. 9 Şubat 1308 (21 Şubat 1893).

¹²⁵ "Bu kerre vâsıl olan Marsilya postasında İzmir Jandarma Kumandanı Hıfzı Bey nâmına zuhûr eden on dört numaralı 'La Türki Libre' gazetesiyle iki numaralı 'Yıldız' nâm gazete ve bir de ilâvesi mündericâtı veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretleri hakkında bir takım neşriyât-ı melûnâne ile mâlî olmakla mezkûr gazeteler bi't-tevkîf manzûr-ı âlî buyrulmak üzere Musâhib-i Şehriyârî saâdetlû Lütî Beyefendi Hazretlerine takdîm kılındığı berâ-yı ma'lûmât marûzdur, ol bâbda..."; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Bey tarafından alınan iki kıt'a mektûbun leffiyile arz kaydı", 525 nr. j.t.r. 9 Şubat 1308 (21 Şubat 1893).

¹²⁶ "Farmason Esrârı nâmıyla Rumca Atina'da neşr olunmakta bulunan risâlenin onuncu nüshasının 153. Sahîfesinde Fahr-i Âlem ve Nebiyy-i Muhterem Efendimiz Hazretleri hakkında bazı tefevvühât-ı nâ-becâ münderic olduğu (...); Kırımî-zâde... , a.g.e. , "İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü Reşad Efendi'nin gönderdiği iki kıt'a mektûbun leffiyile arz kaydı", 512 nr. j.t.r. 30 Kânûnevvel 1308 (11 Ocak 1893).

¹²⁷ Limanlara müdahale ettiği gerekçesiyle Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın jurnallerde sıklıkla adı geçiyordu. Örneğin 10 Haziran 1892 tarihli bir raporda, "ehemmiyet-i mevkiyesi" bulunan Akka Liman Reisi'nin Bahriye Nazırı Hasan Paşa tarafından irade-i seniyye olmaksızın görevinden alındığı ve bu konuda Saray'a bilgi verilmediği kaydedilmiştir; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Bilâ-irâde Akka Liman Reisi'nin tebdîline ve ümerâ-yı bahriyenin taşraya i'zâm kılındıklarına dâir arz kaydı", 391 nr. j.t.r. 29 Mayıs 1308 (10 Haziran 1892). Bahriye Nazırı'nı konu edinen diğer bir rapora göre, idaresi Liman Riyaseti'ne devredilen Kayıkçılar Kalemî'nin Bahriye Nazırı tarafından yeniden düzenlenmesinin "devlet işlerinde kötü neticeler hâsıl edeceği" Saray'a bildirilmiştir; Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman Riyâseti İdâresi'ne muhavvel Kayıkçılar Kalemî'nin tensîk ve kısmen lağvı hakkında Bahriye Nâzırı'nın kıyâm eylemesi umûr-ı idâre-i devletce sû-i netîce hâsıl eyleyeceğine dâir arz kaydı", 398 nr. j.t.r. 10 Haziran 1308 (22 Haziran 1892).

¹²⁸ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sevâhil Liman me'mûrlarının husûsât-ı rûz-merrenin telgrafla Liman Riyâseti'ne bildirmesi hakkında irâde-i seniyye şeref-sâdır olmuş iken Bahriye Nezâreti[nin] işbu irâde hükmünü men'eyletiğine dâir arz kaydı", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

¹²⁹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sûret-i tahrîrâtı fî 21 Şaban 1309 ve 8 Mart 1308 târih ve 4 numaralı olarak Kal'a-i Sultâniye Limanı Reisi'nden mevrûd tahrîrât", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

irade-i seniyyeyi Liman Riyaseti'ne tebliğ etmesi sağlanmış¹³⁰ ve taşra limanlarına da telgraf çekilerek önemli bilgilerin İstanbul'la paylaşılması emredilmiştir.¹³¹

SONUÇ

1891-1893 yılları arasında Yıldız Sarayı'na ulaştırılan ve Kırımî-zâde'nin tahkik ettiği jurnal örneklerinden de anlaşıldığı gibi, jurnal sistemi ağırlıklı olarak İstanbul merkezli bir görünüm arz etse de, imparatorluğun dört bir yanından çeşitli araçlarla (mektup, telgraf v.b.) devlet merkezine jurnal raporları gönderilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde çok büyük bir toprak parçası üzerine yayılmıştır; fakat imparatorluk ne kadar büyük olursa olsun, çeşitli vilayetlerden imparatorluk merkezine gönderilen jurnallerde çok küçük ayrıntılara varıncaya değin istihbarî bilgiler paylaşılmıştır. Aslına bakılırsa jurnal sistemi, Saray'ın değer vereceği düşünülen siyasî ve siyasî olmayan her türlü gelişmenin en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar Saray'a bildirilmesi esası üzerine kurulmuştur. Nadir Özbek'in padişah adına yapılan hayır işleri ekseninde belirttiği gibi, bu aslında bir "görünürlük" meselesidir ve bu bağlamda değerlendirildiğinde jurnal sisteminin temel işlevi, şahsî kutsal kabul edilen padişah/halifenin her şeyden haberdar olmasını sağlamak ve böylelikle her yeri kontrol edebildiğini göstermektir. Hükümdarı görünür kılmak için yapılan hayırlar, padişahın olumlu imajını toplumun geneline yaymaya çalışan çeşitli politikalar (ihsan-ı şahane, atıyye-i seniyye, bahşiş, sadaka temini gibi), sansür ve kontrol mekanizmaları ve padişahın imparatorlukta her ayrıntıdan haberdar olmasını amaçlayan jurnal sistemi; aslında bunların hepsi birbirleriyle bağlantılı iktidar stratejisi olarak görülebilir.

II. Abdülhamid dönemi, her ne kadar birbirine zıt gibi görünse de devletin -jurnal ve sansür sistemi gibi- baskı politikalarıyla, -atıyye-i seniyye ve ihsan-ı şahane temini gibi- rıza politikalarını birlikte yürütmeye çalıştığı, fakat güvenlik kaygısı ön planda olduğu için baskı politikalarının daha ağır bastığı bir dönem niteliğindedir. Özellikle güvenlik politikaları ekseninde değerlendirildiğinde, başta jurnal sistemi olmak üzere tüm gözetleme ve kontrol mekanizmaları, devletin nüfuz alanını genişleten araçlar haline gelmiştir. Bu, belirli bir tarihsel sürecin sonucudur. Jurnal sistemi de dâhil olmak üzere tüm bu gözetleme ve kontrol sistemini değerlendirirken, hükümdarın bu sisteme imkân tanıyan kişilik yapısını, hükümdarın çevresindeki Osmanlı elitlerinin bu sisteme yön veren teşviklerini, yükselen milliyetçilik hareketlerinin ve artan dış tehditlerin Osmanlılar üzerindeki etkilerini ve hatta dönemin din ve dünya görüşünü göz önünde tutmak gerekmektedir. Bununla birlikte devlet elitlerinin neyi ya da kimi tehdit olarak gördükleri ve bu unsurları nasıl tasnif ve tahlil ettikleri de önemlidir. Bu dönemde tehdit algısının her şeyi ve herkesi kapsayacak kadar genişlemesi nedeniyle devlet, toplum ve devlet yöneticilerine dair standardize ettiği bir bilgi havuzu yaratmaya çalışmış ve tasniflenen istihbarat bilgileri ile bir takip ağı oluşturmak istemiştir. Sansür ve hafiyelik gibi diğer kontrol mekanizmalarıyla birlikte jurnal sistemi, gelişen yeni kayıt sistemi (pasaportlar, ikametgâh belgeleri v.b.), sosyal kontrol, sosyal hizmetler ve hayır işleri gibi uygulamaların tümü, altyapısal iktidar aygıtlarına sahip, fakat kontrolü tam sağlanmamış ve tam olarak oturmamış bir modern devlet aygıtına geçişi ifade

¹³⁰ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Liman umûru hakkında Bahriye Nezâreti'ne hitâben şeref-sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i hilâfet-penâhînin nezâret tarafından Liman Riyâseti'ne tebliğ edildiğine dâir arz kaydı" 382 nr. j.t.r. 10 Mayıs 1308 (22 Mayıs 1892).

¹³¹ Kırımî-zâde... , a.g.e. , "Sûret-i tahrîrâtı fi 21 Şaban 1309 ve 8 Mart 1308 târih ve 4 numaralı olarak Kal'a-i Sultânîye Limanı Reisi'nden mevrûd tahrîrât", 379 nr. j.t.r. 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).

etmektedir. Bu açıdan bakıldığında jurnal sistemini iktidar aygıtlarının bir parçası olarak görmek ve Abdülhamid dönemi devletinin diğer uygulamalarıyla birlikte değerlendirmek yanıltıcı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref Efendi (1996). *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi- II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ahmad, F. (2013). Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*. Marian Kent (Edi.), Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Alfa.

Akarlı, E. D. (1976). The Problems of External Pressures, Power Struggles and Solutions. *Princeton Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*. New Jersey.

Akgül, S., Güler, A. (2003). *Sorun Olan Ermeniler*. Ramazan Tosun (Edi.). Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu.

Alkan, N. (2008). Emanuel Karasu ve II. Abdülhamid. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. II, S. 1, s. 179-195.

Çetinsaya, G. (1998). Abdülhamid'i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Sempozyum Bildirileri*. İstanbul: Metis.

Çetinsaya, G. (1999). Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış. (58/2) *Türkiye Günlüğü*.

Deringil, S. (1999). New Approaches to the Study of the Ottoman Nineteenth Century. *Abdullah Kuran İçin Yazılar*. Çiğdem Kafesçioğlu ve Luciene Thys-Şenocak (Der.). İstanbul: Yapı Kredi.

Deringil, S. (2014). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. Gül Çağalı Güven (Çev.). İstanbul: Doğan.

Findley, C. V. (2011). Tanzimat, *Türkiye Tarihi 1839-2010*. C. 4, Reşat Kasaba (Edi.). Zuhâl Bilgin (Çev.). İstanbul: Kitap.

Fortna, B. C. (2011). Abdülhamid'in Saltanatı. *Türkiye Tarihi 1839-2010*. C. 4, Reşat Kasaba (Edi.). Zuhâl Bilgin (Çev.). İstanbul: Kitap.

Georgeon, F. (2007). Son Canlanış (1878-1908). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II- Duraklamadan Yıkılışa*. Robert Mantran (Haz.). Server Tanilli (Çev.) İstanbul: Alkım.

Georgeon, F. (2012). *Sultan Abdülhamid*. Ali Berktaş (Çev.). İstanbul: İletişim.

Halaçoğlu, Y. (2012). *Ermeni Tehciri*. İstanbul: Babıali Kültür.

Hüseyin Nazım Paşa (2007). *Hatıralarım*. Tahsin Yıldırım (Haz.). İstanbul: Selis Kitaplar.

İbrahim Hakkı Paşa (1890). *Küçük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Karabet.

İrtem, S. K. (1999). *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*. Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.). İstanbul: Temel.

Karacakaya, R. (2017). *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü*. İstanbul: İdeal Kültür.

Karakışla, Y. S. (2003). Sultan II. Abdülhamid'in İstibdat Dönemi'nde (1876-1909) Hafiyelik ve Jurnalcilik-II. *Toplumsal Tarih*. C. XIX. No. 120/12.

- Karakoç, E. (2009). *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Kırımî-zâde Mehmed Neşet Efendi (2008). *Jurnallerin Tahkik Raporları*. Raşit Gündoğdu-Kemal Erkan-Ahmet Temiz (Yay. Haz.). İstanbul: Çamlıca.
- Kırmızı, A. (2012). Sultan II. Abdülhamid'in Kişiliğinde Süreklilik ve Kopuş. *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*. Coşkun Çakır (Edi.), İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi.
- Odams, H. J. R. (1996). British Perceptions of the Ottoman Empire (1876-1908). *Oxford Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Oxford.
- Osman Nuri (1911). *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Siyâsiye ve Husûsiyesi*. Cilt II. İstanbul: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî.
- Özbek, N. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Yardım Uygulamaları. *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Editörler). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Özbek, N. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*. İstanbul: İletişim.
- Özbek, N. (2004). Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. 2, S. 1, 2004.
- Özbudun, E. (2010). Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu'da Devlet Geleneği. *İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*. Derleyen: L. Carl Brown. Çev: Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim.
- Süslü, A. (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*. Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Şaşmaz, M. (2004). Kumkapı Ermeni Olayı (1890). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. XIX. S. 1.
- Tahsin Paşa (1999). *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi.
- Tuğay, A. (1935). *İbret-Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*. İstanbul: Okat.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul.
- Yasamee, F. A. K. (1993). Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem. *Diplomacy & Statecraft*. Vo. 4, Nr. 1, Londra.
- Yasamee, F. A. K. (1996). *Ottoman Diplomacy-Abdülhamid II and the Great Powers (1878-1888)*. İstanbul: The ISIS Press.
- Yazıcı, S. (2011). Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909). *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya.

Yıldız

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01, s. 76-94

Lisans Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülüklerinin İncelenmesi

Merve AYDIN

Özet

Bu araştırmanın amacı lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerini incelemektir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini çeşitli üniversitelerde öğrenim gören 151 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Ölçeği (PYAGÖ) ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (MSPSS) kullanılmış, veriler IBM SPSS 21 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi sosyoekonomik düzeye ve psikolojik danışma deneyimi olma durumuna göre farklılaşmamakta; buna karşılık cinsiyete, bölüm türüne ve psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumuna göre farklılaşmaktadır. Araştırmada yaşın psikolojik yardım aramaya gönüllülüğün anlamlı bir yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir. Sonuçlar hem aileden hem de arkadaştan algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım aramaya gönüllülük ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin en fazla olduğu alan kişilikle ilgili sorunlar; en az olduğu alan ise ekonomik sorunlardır. Bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Lisans Öğrencileri
Psikolojik Yardım
Psikolojik Yardım Arama

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 22.02.2017
Kabul Tarihi: 10.05.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 16.05.2017

An Examination of The Undergraduate Students' Willingness to Psychological Help Seeking

Abstract

The aim of this research is to examine the degree of willingness of undergraduate students to seek psychological help. The screening (descriptive) model was used in this research. The sample was consisted of 151 students who studied in the different universities. In this research Personal Information Form, Willingness to Seek Counseling Scale and Multi-Dimensional Perceived Social Support Scale were used. The data was analyzed through the IBM SPSS 21 statistical software. According to results the degree of willingness to seek psychological help does not differ significantly according to the socio-economic level and experience of receiving psychological counseling before; however, it differs significantly for the gender, department, having family members with experience of receiving psychological counseling before. It has been found that age in the research is not a significant predictor of willingness to psychological help seeking. Results revealed that perceived social support from family and friend were significantly correlated with willingness to psychological help seeking. According to the results of the research, the highest level of volunteering to seek psychological help is the personality-related problems and the lowest level of volunteering to seek psychological help is the economic problems. The results were discussed further on the basis of previous findings and recommendations were presented.

Keywords

Undergraduate Students
Psychological Help
Psychologic Help Seeking

About Article

Sending Date: 22.02.2017
Acceptance Date: 10.05.2017
Electronic Issue Date: 16.05.2017

GİRİŞ

"Gelişmiş bir ülkede kalkınmanın en önemli belirleyicisi yetişmiş insan gücüdür. Bu insan gücünün yetiştirilmesi de büyük oranda üniversitelerce sağlanmaktadır" (Tuzcuoğlu & Korkmaz, 2001, s. 136). Üniversiteler bireylerin topluma faydalı olmaları amacıyla hazırlandıkları kilit kurumlardır (Yeşilyaprak, 2002). Bu kurumlarda öğrenim gören bir birey gizil güçlerini keşfetme, yaşam standartlarını zenginleştirme, kendini geliştirme ve meslek sahibi olma sürecindedir ve bu süreç bireyin yaşadığı sosyal çevreye etkin katılımı ve kendisiyle uyumu açısından kritik niteliğe sahiptir (Kızıldağ, Demirtaş-Zorbaz, Gençtanırım & Arıcı, 2012). Üniversite öğrencilerinin bu süreci sağlıklı biçimde atlatması hem kendilerinin hem de toplumun gelişimi açısından önem taşımaktadır. Ancak üniversite sürecinde öğrencilerin gelişim görevleri ve sorumlulukları oldukça geniş ve karmaşıktır. Gençlerin üniversiteye başlamaları ile birlikte hem yetişkin gibi davranmaları, kendi

kararlarını vermeleri ve karşılaştıkları problemleri etkili bir şekilde çözmeleri beklenmekte hem de akademik olarak başarılı olmaları istenmektedir (Özbay, Terzi, Erkan & Cihangir-Çankaya, 2011). Tüm bu beklentiler öğrencilerin süreç içerisinde zorlanmalarına neden olmaktadır.

Beklentilerin oluşturduğu zorlukların yanı sıra gençlik evresinden yetişkinlik evresine geçiş dönemine denk gelen üniversite sürecinde, öğrencilerin yeni bir sosyal çevre edinmek, barınma ihtiyaçlarını karşılamak, yeni bir ortama uyum sağlamak ve akademik açıdan başarılı olmak gibi çeşitli sorumluluklar ve görevler için çok sayıda sorunla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir (Özgen, 2016). Üniversite öğrencilerinin sorunlarını inceleyen bir araştırmada (Şahin, Şahin-Fırat, Zoraloğlu & Açıkgöz, 2009) en önemli sorunlar sırasıyla “ekonomik sorunlar ve temel gereksinimleri karşılayamama”, “öğretim programlarıyla ilgili sorunlar”, “öğretim elemanlarıyla ilgili sorunlar”, “çevreye uyum sorunu”, “sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklerin yetersizliği”, “gelecek kaygısı”, “kişisel ve ailevi sorunlar”, “doyumsuzluk”, “fiziki koşulların yetersizliği”, “demokratik olmayan ortam”, “amaçsızlık”, “entelektüel olmama”, “yönetimsel sorunlar”, “politikayla ilgilenme(me)”, “manevi boşluk” ve “özgüven eksikliği” olarak belirlenmiştir. Başka bir araştırmada (Türküm, Kızıldaş & Sarıyer, 2004) gençlerin yoğun olarak “aile özlemi”, “ekonomik sınırlılıklar”, “gelecek kaygısı”, “yanlış yeme alışkanlıkları”, “ders çalışmama” gibi sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Araştırmalarda üniversite öğrencilerinin sorun yaşadıkları alanların çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Yaşanılan sorunların birçoğu kişinin kendi imkanları ile uygun biçimde çözülebilmektedir (Tan, 2000). Bu sorunların, kişinin kendi imkân ve kaynaklarıyla çözülemediği durumlarda ise daha tecrübeli, yetkili, uzman kişilerin yardımına ihtiyaç duyulabilmektedir (Altıntaşer, 2014). Bu gibi durumlarda üniversite öğrencilerine psikolojik danışma faaliyetlerinden yararlanmaları önerilebilir. Psikolojik danışma ve rehberlik merkezleri ile mediko-sosyallerde görevlerini sürdüren psikolog ya da danışmanlara başvurarak yeterli düzeyde profesyonel yardım alan üniversiteli gençler sorunlarını rahatça çözebilmektedirler (Aktaş, 1997). Ancak üniversite öğrencilerinin gereksinim duymalarına rağmen profesyonel psikolojik yardım almaktan kaçındıkları gözlenmektedir.

Profesyonel psikolojik yardım almaktan kaçınma davranışı, yaklaşma/kaçınma çatışması ile açıklanabilmektedir. Bu yaklaşımda bireyin sorununun düzeyi ve bu düzeyi azaltma isteği, yaklaşma faktörü olarak, bireylerin psikolojik danışma hizmeti arama olasılığını artırmakta; buna karşın ruh sağlığını kaybetmiş olarak algılanma riski, kaçınma faktörü olarak, bireylerin psikolojik yardım arama olasılığını azaltmaktadır ve bu çerçevede, psikolojik yardım arama kararı verme yönünde ilerledikçe, kaçınma faktörlerinin giderek güçleneceği düşünülmektedir (Yalçın, 2016). Kaçınma faktörlerinin güçlenmesiyle yardıma ihtiyacı olan bireyler profesyonel yardım almaktan vazgeçebilmektedir. Ancak profesyonel psikolojik destekten yararlanılması gereken bir durumda bu desteğe başvurulmaması, yaşanan sorunun daha da büyüyen, çözüme ulaşma zamanının uzamasına sebep olabilmekte, bunun sonucunda ise kişinin potansiyelini kullanarak yeniden denge durumuna dönmesi gecikebilmektedir (Kırımlı, 2007). Bu nedenle bireylerin yaşadıkları sorunlar büyümeden psikolojik yardım aramaya gönüllü olmalarını sağlamaya dönük çalışmaların yapılması önemli hale gelmekte, bunun için öncelikle bu çalışmalara bilgi sağlaması açısından, yardım aramayı etkileyen faktörlerin tespit edilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Psikolojik yardım aramayı pek çok faktör etkileyebilmektedir. Literatür incelendiğinde, yardım arama ile ilişkili olarak farklı araştırmalarda psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyini, psikolojik yardım arama tutumunu ve psikolojik yardım alma niyetini etkileme bakımından cinsiyet, yaş, daha önce psikolojik danışma yardımı almış olma, aileden birinin daha önce psikolojik danışma yardımı almış olması, sosyoekonomik düzey, algılanan sosyal destek düzeyi ve problem alanlarının incelendiği görülmektedir. Bu araştırmalarda psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu (Erkan, Özbay, Cihangir-Çankaya & Terzi, 2012a; Erkan, Özbay, Cihangir-Çankaya & Terzi, 2012b); psikolojik yardım arama tutumuna ilişkin puan ortalamasının erkek öğrencilerde kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu (Bahar, 2010); yaş aralığına göre psikolojik yardım arama tutumunun farklılaşmadığı (Annaberdiyev, 2006), yaş arttıkça yardım arama davranışlarının daha olumlu olduğu (Erkan vd., 2012b); daha önce psikolojik yardım alıp almama durumu ile psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı (Yıldırım, Atlı & Çitil, 2014), psikolojik yardım arama tutumunun daha önce psikolojik yardım alanlarda daha olumlu olduğu (Sezer & Gülleroğlu, 2016); psikolojik yardım almaya ilişkin tutum puan ortalamasının daha önce psikolojik yardım almayanlarda anlamlı düzeyde yüksek olduğu (Karaalp, 2009); psikolojik yardım almış aile üyesine sahip olmanın profesyonel psikolojik yardım arama davranışı ile ilişkili olduğu (Rougier, 2011); sosyoekonomik düzeye göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin farklılaşmadığı (Erkan vd., 2012a), düşük ve orta sosyo-ekonomik düzeyde olanların, yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olanlara göre yardım aramaya yönelik olarak daha fazla olumlu tutuma sahip oldukları (Özbay vd., 2011); aile ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutum arasında olumlu yönde ilişki olduğu (Koydemir-Özden, 2010), algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları pozitif yönde yordadığı (Meydan & Lüleci, 2013), algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım alma niyetiyle doğrudan ilişkisinin anlamlı olmadığı (Topkaya & Büyükgöze-Kavas, 2015); psikolojik yardım alma niyetinin en yüksek olduğu alanın duygusal sorunlar ve en düşük olduğu alanın ise ekonomik sorunlar olduğu (Topkaya & Meydan, 2013), duygusal problemler, kişilik problemi, sigara/madde kullanım problemleri yaşayan öğrencilerin profesyonel yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin yüksek olduğu, akademik problemler, ekonomik problemler, romantik ilişki problemleri, arkadaşlık problemleri, cinsel problemler yaşayan öğrencilerin ise profesyonel yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin düşük olduğu (Erkan vd., 2012a) saptanmıştır.

Söz edilen faktörlerin yanı sıra psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) bölümünde lisans eğitimi alma durumunun da etkileyebileceği düşünülmektedir. PDR bölümü öğrencileri insana bir bütün olarak yaklaşılması gerektiğinin bilinci ile eğitilmekte, eğitimleri sürecinde sorunu olan kişilere yardım vermek amacıyla bireysel ya da grupta psikolojik danışma yapmaktadırlar (Kumcağız, Balcı-Çelik, Barut & Koçyiğit, 2013). Aynı zamanda PDR lisans eğitiminin kapsamındaki dersler sayesinde öğrenciler, yaşadıkları sorunlara ve bu sorunların ruh sağlıkları üzerindeki etkilerine ilişkin farkındalık kazanmaktadırlar. Bu durum PDR öğrencilerinin psikolojik yardım arama gereksinimi olduklarında, bu gereksinimi diğer bölümlerdeki öğrencilere göre daha kolay fark etmelerini sağlayabilir. Ayrıca PDR lisans eğitimi sürecinde öğrencilerin psikolojik danışma hizmetlerini daha yakından tanıma fırsatı bularak, bu hizmetlere yönelik ön yargılarının azalması ile de psikolojik yardım aramaya

gönüllülük düzeylerinin diğer bölümlerdeki öğrencilere göre daha yüksek olacağı öngörülebilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyini etkileme bakımından cinsiyet, yaş, daha önce psikolojik danışma yardımı almış olma, aileden birinin daha önce psikolojik danışma yardımı almış olması, sosyoekonomik düzey, algılanan sosyal destek düzeyi ve problem alanları değişkenlerinin yanı sıra, bölüm türü (PDR ve diğer) de incelenmiştir. Yapılan araştırmanın tüm bu faktörlerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi üzerindeki etkisini saptayarak ilgili konuda alan yazına katkıda bulunacağı ve lisans öğrencilerinin psikolojik danışma hizmetinden yararlanmaları için yapılacak uygulamalara bilgi sağlaması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır:

1. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
2. Yaş değişkeni, lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
3. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri bölüm türüne (PDR ve diğer bölümler) göre farklılaşmakta mıdır?
4. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri psikolojik danışma deneyimi olma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
5. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
6. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmakta mıdır?
7. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
8. Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülükleri çeşitli problem alanlarına göre ne düzeydedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerini cinsiyet, yaş, bölüm türü (PDR ve diğer), psikolojik danışma deneyimi olma durumu, psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumu, sosyoekonomik düzey, algılanan sosyal destek düzeyi ve problem alanları değişkenleri açısından incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, tarama modeli kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim-öğretim yılı güz döneminde çeşitli üniversitelerde 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 151 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 17 ile 24 arasında değişmektedir ve yaş ortalamaları 20.15'tir. Çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi (convenience sampling) ile belirlenmiştir. Uygun örnekleme yöntemi zaman, işgücü ve para kaybını önlemeyi amaç edinen bir yöntemdir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). Çalışma grubunun genel yapısına ilişkin bilgiler tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Öğrencilerin Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	Yüzde (%)
Kadın	120	79.5
Erkek	31	20.5
Bölüm		
PDR	71	47
Diğer	80	53
Sınıf		
1	49	32.5
2	32	21.2
3	53	35.1
4	17	11.3
Psikolojik Danışma Deneyimi		
Var	39	25.8
Yok	112	74.2
Ailede Psikolojik Danışma Deneyimi		
Var	57	37.7
Yok	94	62.3
Algılanan Sosyoekonomik Düzey		
Düşük	9	6.0
Orta	90	59.6
Yüksek	52	34.4
Toplam	151	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin 120'si (% 79.5) kadın, 31'i (% 20.5) erkektir. Öğrencilerin 71'i (% 47) PDR bölümünde, 80'i (% 53) diğer bölümlerde lisans eğitimi almaktadır. Öğrencilerden 49'u (% 32.5) 1. sınıf, 32'si (% 21.2) 2. sınıf, 53'ü (% 35.1) 3. sınıf, 17'si (% 11.3) 4. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerden 39'u (% 25.8) daha önce psikolojik danışma yardımı almış, 112'si (% 74.2) daha önce psikolojik danışma yardımı almamıştır. Öğrencilerden 57'sinin (% 37.7) ailesinden biri daha önce psikolojik danışma yardımı almış, 94'ünün (% 62.3) ailesinden biri daha önce psikolojik danışma yardımı almamıştır. Öğrencilerden 9'u (% 6) sosyoekonomik düzeyini düşük, 90'ı (% 59.6) orta, 52'si (% 34.4) yüksek olarak algılamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Ölçeği (PYAGÖ) ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (MSPSS) kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Kişisel Bilgi Formu

Bu form araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Formda araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, yaş, üniversite, bölüm, sınıf, psikolojik danışma deneyimi olma durumu, psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumu ve sosyoekonomik düzey bilgileri yer almaktadır.

Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Ölçeği

Bu ölçek (PYAGÖ) Cihangir-Çankaya, Altun ve Sürücü (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 5'li Likert tipinde hazırlanmıştır ve ölçekte 10 madde bulunmaktadır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .62 ile .85 arasında değişmektedir. Ölçeğin madde toplam korelasyonları .57 ile .79 arasında değişmektedir. Ölçeğin test-tekrar test yöntemi ile elde edilen kararlılık katsayısı ise .65'tir. Ölçekteki her bir maddeden alınan puanlar tek tek değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte ölçek tek faktörlü olduğundan toplam puan da elde edilebilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 50'dir. Ölçekten alınan yüksek puan psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .92 olarak tespit edilmiştir. Bu örneklem grubunda da .88 olarak bulunmuştur.

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Bu ölçek (MSPSS) 1988 yılında Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley tarafından geliştirilmiş, 1995 yılında Eker ve Arkar tarafından Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. 2001 yılında ise Eker, Arkar ve Yıldız tarafından Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek 7'li Likert tipinde hazırlanmıştır ve ölçekte 12 madde bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 12, en yüksek puan 84'tür. Ölçek aile, arkadaş ve özel kişi desteğini belirtmek amacıyla üç alt ölçekten oluşmaktadır. Her alt ölçekte 4 madde bulunmaktadır. Alt ölçeklerden alınabilecek en düşük puan 4, en yüksek puan 28'dir. Ölçekten alınan yüksek puan algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmada Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin gözden geçirilmiş formu kullanılmıştır. Ölçeğin gözden geçirilmiş formunda "özel bir insan" terimi yerine "ailenin ve arkadaşların dışında olan bir kişi (flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor)" ifadesi yer almaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık kat sayısının 3 ayrı örneklem grubunda .80 ile .95 arasında olduğu saptanmıştır. Bu örneklem grubunda da .88 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma 2016-2017 eğitim-öğretim yılı güz döneminde yapılmıştır. Araştırmadaki tüm veriler gönüllülük ilkesine uygun olacak biçimde toplanmıştır. Uygulama öncesinde katılımcılara araştırmanın konusu, araştırmada kimlik bilgilerinin istenmediği, yer alan soru ve görüşlerin doğru cevabının olmadığı, cevapları samimiyetle ifade etmelerinin önemli olduğu ve verilerin araştırmacı tarafından gizli tutulacağı aktarılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Hazırlanan anket öncelikle 15 kişilik bir gruba

yüz yüze uygulanarak ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Ön uygulama sürecinde öğrencilerin anketi cevaplaması yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Tüm gruba anket uygulanırken yüz yüze görüşme ve bilgisayar yoluyla uygulama biçimleri tercih edilmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler IBM SPSS 21 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Veri analizinde psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin cinsiyete, bölüm türüne (PDR ve diğer), psikolojik danışma deneyimi olma durumuna, psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumuna göre karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi; yaşa göre yordanmasında basit doğrusal regresyon analizi; sosyoekonomik düzeye göre karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA); algılanan sosyal destek ile ilişkisinin olup olmadığını saptamak amacıyla basit korelasyon analizi kullanılmış; problem alanlarına göre incelenmesinde aritmetik ortalama ve standart sapma hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sorularına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bulgular 8 başlık altında sunulmuştur.

1. Cinsiyete Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyinin Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Gönüllülük	Kız	120	31.36	8.07	2.91	.004
Düzeyi	Erkek	31	26.48	9.27		

Tablo 2’de psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin cinsiyete göre farklılaştığı görülmektedir. Kız öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamaları ($\bar{X} = 31.36$; $SS = 8.07$), erkek öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamalarından ($\bar{X} = 26.48$; $SS = 9.27$) daha yüksektir. Grupların aritmetik ortalamaları arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2.91$; $p<.05$).

2. Yaşın Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyini Yordamasına İlişkin Bulgular

Tablo 3’te yaş değişkeninin, araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 3: Yaşa Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyi

	B	Standart β	t	p	F	p	R	R^2
Sabit	17.169		1.68	.09	1.67	.20	.105	.011
Yaş	.655	.105	1.29	.20				

Tablo 3’te yaş değişkeninin, psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı ($R = .105$, $R^2 = .011$, $F = 1.67$, $p > .05$) görülmektedir.

3. Bölüm Türüne Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 4'te araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin bölüm türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4: Bölüm Türüne Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyinin Karşılaştırılması

	Bölüm	N	\bar{X}	SS	t	p
Gönüllülük	PDR	71	34.30	7.97	5.92	.001*
Düzeyi	Diğer	80	26.86	7.45		

Not: $p < .001$

Tablo 4'te psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin bölüm türüne göre farklılaştığı görülmektedir. PDR bölümünde eğitim alan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamaları ($\bar{X} = 34.30$; $SS = 7.97$), diğer bölümlerde eğitim alan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamalarından ($\bar{X} = 26.86$; $SS = 7.45$) daha yüksektir. Grupların aritmetik ortalamaları arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=5.92$; $p<.001$).

4. Daha Önce Psikolojik Danışma Yardımı Alma Durumuna Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 5'te araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin daha önce psikolojik danışma yardımı alma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 5: Daha Önce Psikolojik Danışma Yardımı Alma Durumuna Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyinin Karşılaştırılması

	Danışma Deneyimi	N	\bar{X}	SS	t	p
Gönüllülük	Yok	112	29.68	8.24	1.67	.097
Düzeyi	Var	39	32.30	9.13		

Tablo 5'te psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin daha önce psikolojik danışma yardımı alma durumuna göre farklılaşmadığı görülmektedir. Danışma deneyimi bulunan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamaları ($\bar{X} = 32.30$; $SS = 9.13$), danışma deneyimi bulunmayan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamalarından ($\bar{X} = 29.68$; $SS = 8.24$) daha yüksektir. Ancak grupların aritmetik ortalamaları arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t= 1.67$; $p>.05$).

5. Aileden Birinin Daha Önce Psikolojik Danışma Yardımı Alma Durumuna Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 6'da araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin ailelerinden birinin daha önce psikolojik danışma yardımı alma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 6: Aileden Birinin Daha Önce Psikolojik Danışma Yardımı Alma Durumuna Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyinin Karşılaştırılması

	Ailede Deneyimi	Danışma	N	\bar{X}	SS	t	p
Gönüllülük Düzeyi	Yok		94	29.23	8.55	2.10	.037
	Var		57	32.21	8.23		

Tablo 6'da psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin aileden birinin daha önce psikolojik danışma yardımı alma durumuna göre farklılaştığı görülmektedir. Danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olanların psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamaları ($\bar{X} = 32.21$; $SS = 8.23$), danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olmayanların psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamalarına ($\bar{X} = 29.23$; $SS = 8.55$) göre daha yüksektir. Grupların aritmetik ortalamaları arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 2.10$; $p < .05$).

6. Sosyoekonomik Düzeye Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 7'de araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin sosyoekonomik düzeye göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 7: Sosyoekonomik Düzeye Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyinin Karşılaştırılması

	Algılanan Sosyoekonomik Düzye	N	\bar{X}	SS	F	p
Gönüllülük Düzeyi	Düşük	9	29.89	9.80	1.46	.237
	Orta	90	29.47	7.71		
	Yüksek	52	31.98	9.54		

Tablo 7'de psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmadığı görülmektedir. Grupların aritmetik ortalamaları arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F = 1.46$; $p > .05$).

7. Algılanan Sosyal Destek Düzeyine Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 8'de Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği toplam puan ve alt ölçek puanlarının psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ile ilişkili olup olmadığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 8: Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği toplam puan ve alt ölçek puanları ile psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin ilişkisi

Boyutlar	<i>r</i>
Aile Desteği Alt Boyutu	.220**
Arkadaş Desteği Alt Boyutu	.366**
Önemli Diğer Kişi Desteği Alt Boyutu	.109
Ölçek Toplam	.286**

** $p < .01$

Tablo 8’de aile desteği alt boyutu, arkadaş desteği alt boyutu ve ölçek toplam puanın psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .01$). Önemli diğer kişi desteği ile psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin ise ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > .01$).

8. Problem Alanlarına Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 9’da araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin problem alanlarına göre incelenmesine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 9: Problem Alanlarına Göre Psikolojik Yardım Aramaya Gönüllülük Düzeyinin İncelenmesi

Problem Alanları	N	\bar{X}	SS
Akademik Sorunlar	151	2.46	1.13
Aile ile İlgili Sorunlar	151	3.40	1.11
Arkadaşlar ile Sorunlar	151	2.95	1.21
Ekonomik Sorunlar	151	2.15	1.07
Uyum Sorunları	151	2.88	1.24
Romantik İlişkilerde Sorunlar	151	2.79	1.32
Duygusal Sorunlar	151	3.68	1.24
Sigara vb. Madde Kullanımı Sorunları	151	3.70	1.35
Kişilikle İlgili Sorunlar	151	3.72	1.18
Cinsellikle İlgili Sorunlar	151	2.62	1.31

Tablo 9’ da araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ortalamalarının akademik sorunlar alanında $\bar{X} = 2.46$; aile ile ilgili sorunlar alanında $\bar{X} = 3.40$; arkadaşlar ile sorunlar alanında $\bar{X} = 2.95$; ekonomik sorunlar alanında $\bar{X} = 2.15$; uyum sorunları alanında $\bar{X} = 2.88$; romantik ilişkilerde sorunlar alanında $\bar{X} = 2.79$; duygusal sorunlar alanında $\bar{X} = 3.68$; sigara vb. madde kullanımı sorunları alanında $\bar{X} = 3.70$; kişilikle ilgili sorunlar alanında $\bar{X} = 3.72$; cinsellikle ilgili sorunlar alanında ise $\bar{X} = 2.62$ olduğu saptanmıştır. Tablo 9’da araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ortalamalarının en fazla olduğu alanın kişilikle ilgili sorunlar ($\bar{X} = 3.72$); en az olduğu alanın ise ekonomik sorunlar ($\bar{X} = 2.15$) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin problem alanlarına göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri en çoktan en aza doğru sırasıyla kişilikle ilgili sorunlar, sigara vb. madde kullanımı sorunları, duygusal sorunlar, aile ile ilgili sorunlar, arkadaşlar ile ilgili sorunlar, uyum sorunları, romantik ilişkilerde sorunlar, cinsellikle ilgili sorunlar, akademik sorunlar, ekonomik sorunlar şeklindedir.

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmada lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri cinsiyet, yaş, bölüm türü (PDR ve diğer), psikolojik danışma deneyimi olma durumu, psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumu, sosyoekonomik düzey, algılanan sosyal destek düzeyi ve problem alanları değişkenleri açısından incelenmiştir.

Araştırmada psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Kız öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri erkek öğrencilerden daha

yüksek çıkmıştır. Bu bulgu alanyazındaki son çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Erkan vd., 2012a; Erkan vd., 2012b). Benzer şekilde psikolojik yardım arama tutumunun (Sezer & Gülleroğlu, 2016), psikolojik yardım almaya ilişkin tutumun (Kalkan & Odacı, 2005; Çebi, 2009; Dilek, 2010; Koydemir-Özden, 2010; Topkaya, 2014a) ve profesyonel yardım arama tutumunun (Özbay vd., 2011) kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğunu gösteren araştırma sonuçları bulunmaktadır. Topkaya ve Meydan (2013) da bir ruh sağlığı uzmanından psikolojik yardım alma niyetinin kızlarda erkeklere göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde Kırımlı (2007) tarafından yapılan çalışmada psikolojik yardım arama konusunda kızlara oranla erkeklerin daha fazla zorlanma yaşadıkları tespit edilmiştir. Tüm bu bulguların yanı sıra Bahar (2010) tarafından yapılan çalışmada ise psikolojik yardım arama tutumuna ilişkin puan ortalamasının erkek öğrencilerde kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Karaalp (2009) tarafından yapılan çalışmada erkek öğrencilerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutum puanlarının ortalamasının, kız öğrencilerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutum puanlarının ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Alp-Özdemir (2016) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada da erkek öğrencilerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumun kız öğrencilere göre daha olumlu olduğu saptanmıştır. Bee-Gates, Howard-Pitney, LaFromboise ve Rowe (1996) tarafından yapılan araştırmada ise kız ve erkek öğrencilerin yardım almaya ilişkin tutumları arasında anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır. Kaya (2015) da öğretmen adaylarının psikolojik yardıma karşı tutum düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmadığını tespit etmiştir. Araştırma bulguları arasında farklılık olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu araştırmada kız ve erkek öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri arasında tespit edilen farklılık, kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanabilir. Erkeksilik rolünde vurgulanan bağımsız ve güçlü olma yönelimi, erkeklerin benliklerini koruma fikriyle psikolojik yardım almaktan kaçınmalarına yol açabilir (Kalkan & Odacı, 2005). Özgen (2016) toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturduğu beklentilerden dolayı bir sorunla karşılaşıldığında erkeklerin sorunu görmezden gelme, kızların ise daha çok soruna yönelme tepkileri verdiğini belirtmiştir. Kızıldağ vd. (2012) de ataerkil toplum yapısının göstergesi olarak erkeklerin duygularını paylaşmama, güçlü olma gibi nedenlerden dolayı psikolojik yardım aramaktan kaçındıklarını dile getirmiştir. Ancak erkekler psikolojik yardım almaktan kaçınmalarına rağmen, Erkan vd. (2012a) tarafından yapılan araştırmada erkeklerin problemlilik düzeyi kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu nedenle erkek öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllü olmalarını sağlamaya dönük çalışmaların yapılması gerekmektedir; bunun için üniversite psikolojik danışma birimleri tarafından, psikolojik danışma yardımı ve bu yardımın olası sonuçları hakkında bilgilendirici etkinliklerin düzenlenmesi önemli hale gelmektedir.

Araştırmada yaş değişkeninin, lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir. Annaberdiyev (2006) tarafından yapılan çalışmada yaş aralığına göre psikolojik yardım arama tutumunun farklılaşmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte, Erkan vd. (2012b) tarafından yapılan araştırmada bireylerin yaşı arttıkça yardım arama davranışlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Al-Krenawi, Graham, Dean ve Eltaiba (2004) tarafından yapılan çalışmada yaş değişkeninin psikolojik yardım aramaya ilişkin olumlu tutumların anlamlı yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Koydemir-Özden ve Erel (2010) tarafından yapılan çalışmada 24-28

yaş aralığında bulunan üniversite öğrencilerinin 17-19 yaş aralığında bulunan öğrencilere göre psikolojik yardım arama tutumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Mackenzie, Gekoski ve Knox (2006) tarafından yapılan çalışmada da yaşı daha büyük olan katılımcıların daha olumlu psikolojik yardım arama tutumuna sahip olduğu saptanmıştır. Kaya (2015) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmen adaylarının psikolojik yardıma karşı tutum düzeyleri ile yaş arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Araştırma bulguları arasında farklılıkların olması, ilgili konuda daha fazla araştırmanın yapılmasını gerektirmektedir.

PDR lisans eğitimi sürecinde, öğrenciler psikolojik danışma hizmetlerini daha yakından tanıma fırsatı bulmakta, bunun sonucunda bu hizmetlere yönelik ön yargılarının azalması ile psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin yükselmesi öngörülmektedir. Araştırmada psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi bölüm türü (PDR ve diğer) açısından değerlendirildiğinde gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. PDR bölümü öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülükleri diğer bölüm öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır. PDR bölümü öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin diğer bölümlerdeki öğrencilere göre daha yüksek olması, PDR lisans eğitimi sürecinde alınan dersler sayesinde öğrencilerin yaşadıkları sorunlara ve bu sorunların ruh sağlıkları üzerindeki etkilerine ilişkin farkındalık kazanmalarından kaynaklanıyor olabilir. Günlük hayatta da bireylerin psikolojik yardım alma gereksinimi olduğunun farkına varması ile psikolojik yardım arama kararı verdikleri görülmektedir.

Araştırmada psikolojik danışma deneyimi bulunan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamalarının psikolojik danışma deneyimi bulunmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiş, ancak gruplar arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yıldırım, Atlı ve Çitil (2014) tarafından yapılan çalışmada da daha önce psikolojik yardım alıp almama durumu ile lise öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Benzer şekilde Alp-Özdemir (2016) tarafından yapılan çalışmada daha önce yardım alanlar ile almayanlar arasında, psikolojik yardım almaya ilişkin tutum puan ortalaması açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte Sezer ve Gülleroğlu (2016) tarafından yapılan çalışmada ise daha önce psikolojik yardım alanların psikolojik yardım arama tutumları psikolojik yardım almayanlara göre daha olumlu bulunmuştur. Benzer şekilde Erkan vd. (2012b) tarafından yapılan çalışmada daha önce bir uzmandan yardım almış olan öğrencilerin, psikolojik yardım aramaya daha fazla gönüllü oldukları bulunmuştur. Karaalp (2009) tarafından yapılan çalışmada ise daha önce psikolojik yardım almayan lise öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutum puanlarının ortalamasının, daha önce psikolojik yardım alan lise öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutum puanlarının ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırma sonuçları arasında görülen bu tutarsızlık, öğrencilerin önceki yardım deneyimlerinden memnun olma durumlarındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. Bununla birlikte bu çalışmada psikolojik danışma deneyiminin, öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturmaması, araştırmaya katılan öğrencilerin aldıkları psikolojik danışma deneyimi ile ilgili olumsuz yaşantılara sahip olmalarından ya da araştırmaya katılan öğrenci sayısının az olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmada ailesinde psikolojik danışma deneyimi bulunan öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi puan ortalamalarının ailesinde psikolojik danışma deneyimi bulunmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve gruplar arasında tespit edilen fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Rougier (2011) tarafından yapılan araştırmada da psikolojik yardım almış aile üyesine sahip olmanın profesyonel psikolojik yardım arama davranışı ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Kırımlı (2007) da ailesinden bir bireyin psikolojik yardım alan öğrencilerin okul PDR servisinden yardım talep ederken daha az zorlandıklarını belirlemiştir. Araştırma bulguları arasında tutarlılık olduğu görülmektedir. Kırımlı (2007), ailesinden bir bireyin psikolojik yardım alan öğrencilerin okul PDR servisinden yardım talep ederken daha az zorlanmalarını, ailelerinden bir bireyin yardım alması ile öğrencilerin bu konuda cesaretlerinin artması ya da öğrencinin o bireyi model alması ile açıklanabileceğini belirtmiştir.

Araştırmada psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin sosyoekonomik düzeye göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Literatür incelendiğinde sosyoekonomik düzeyin psikolojik yardım arama davranışı üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarda tutarsızlık olduğu görülmektedir. Özbay vd. (2011) tarafından yapılan araştırmada düşük ve orta sosyo-ekonomik düzeyde olan öğrencilerin, yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olan öğrencilerden yardım aramaya yönelik olarak daha fazla olumlu tutuma sahip oldukları saptanmıştır. Erkan vd. (2012a) ise psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin sosyoekonomik düzeye göre anlamlı bir farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Annaberdiyev (2006) tarafından yapılan çalışmada da ailesinin gelir düzeyine göre öğrencilerin psikolojik yardım arama tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada da sosyoekonomik düzeyin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin sosyoekonomik gelir düzeyine göre farklılaşmaması, her gelir düzeyindeki bireylerin psikolojik yardım alma ihtiyacı duymasından kaynaklanıyor olabilir. Erkan vd. (2012a) de her sosyoekonomik düzeyde psikolojik rahatsızlıkların “hastalık” olarak algılanmasının söz konusu olabileceğini belirtmiştir.

Araştırmada öğrencilerin algılanan sosyal destek düzeyleri ile psikolojik yardım aramaya gönüllülükleri arasında ilişkinin var olup olmadığı da araştırılmıştır. Aile desteği ve arkadaş desteği alt boyutları ile ölçek toplam puanın psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ile ilişkili olduğu; önemli diğer kişi desteği ile psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Koydemir-Özden (2010) de aile ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutum arasında olumlu yönde ilişki olduğunu bulmuştur. Yalçın (2016) tarafından yapılan araştırmada arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin profesyonel psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumları pozitif yönde yordadığı saptanmıştır. Meydan ve Lüleci (2013) de öğrencilerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarını algılanan sosyal destek düzeylerinin pozitif yönde yordadığını tespit etmiştir. Diğer taraftan Topkaya (2014b) çeşitli değişkenlerin psikolojik yardım almayla ilişkisini incelediği araştırmasında algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım alma niyetini yordamadığını bulmuştur. Benzer olarak, Topkaya ve Büyükgöze-Kavas (2015), araştırmalarında algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım alma niyetiyle doğrudan ilişkisinin anlamlı olmadığını belirlemiştir. Görüldüğü gibi yapılan

araştırmalarda çelişkili sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu araştırmada lisans öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyleri arttıkça psikolojik yardım aramaya gönüllülüklerinin artması, kişinin çevresinde sorunlarını paylaşacak birilerinin bulunması ile kendini açmalarının kolaylaşması ile açıklanabilir. “Kendini açma, bireyin bir diğer kişiye kişisel bilgilerini ve sıkıntısını açıklamadaki rahatlığıdır” (Serim, 2011, s. 21). Kendini açmaya alışmış olan bir kişinin kendini açmaya alışmış olmayan bir kişiye göre psikolojik yardım aramaya daha fazla gönüllü olacağı öngörülebilir. Kendini açma eğiliminin düşük olması, kişinin gereksinim duyduğunda uzmanlardan yardım almasını engelleyebilmektedir (Karaalp, 2009). Türküm (2000) tarafından yapılan çalışmada da psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ile kendini açma eğilimi arasında yüksek bir ilişki olduğunu saptanmıştır.

Bu çalışmada öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ortalamalarının en fazla olduğu alanın kişilikle ilgili sorunlar en az olduğu alanın ise ekonomik sorunlar olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışma Topkaya ve Meydan (2013) tarafından yapılan çalışmada psikolojik yardım alma niyetinin en düşük olduğu alan ile tutarlılık göstermekte; en yüksek olduğu alan ile farklılık göstermektedir. Topkaya ve Meydan üniversite öğrencilerinin, bir ruh sağlığı uzmanından psikolojik yardım alma niyetinin en yüksek olduğu alanın duygusal sorunlar ve en düşük olduğu alanın ise ekonomik sorunlar olduğunu tespit etmiştir. Son olarak çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin problem alanlarına göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin en çoktan en aza doğru sırasıyla kişilikle ilgili sorunlar, sigara vb. madde kullanımı sorunları, duygusal sorunlar, aile ile ilgili sorunlar, arkadaşlar ile ilgili sorunlar, uyum sorunları, romantik ilişkilerde sorunlar, cinsellikle ilgili sorunlar, akademik sorunlar, ekonomik sorunlar şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Erkan vd. (2012a) üniversite öğrencilerinin duygusal problemler, kişilik problemi, sigara/madde kullanım problemleri yaşayan öğrencilerin profesyonel yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin yüksek olduğunu; akademik problemler, ekonomik problemler, romantik ilişki problemleri, arkadaşlık problemleri, cinsel problemler yaşandığında öğrencilerin profesyonel yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin düşük olduğunu saptamıştır. Araştırma bulguları arasında benzerlik görülmektedir. Öğrencilerin psikolojik yardım aramaya en fazla gönüllü olduğu alanın kişilikle ilgili sorunlar olması, kişilikle ilgili sorunların psikolojik yardım almadan çözülmesinin zor olması ile açıklanabilir. Öğrencilerin psikolojik yardım aramaya en az gönüllü olduğu alanın ise ekonomik sorunlar ile ilgili olması, psikolojik yardım alma sonucunda, yaşanan ekonomik sorunların çözülmeyeceğine inanılmasından kaynaklanıyor olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin cinsiyete, bölüm türüne (PDR ve diğer), daha önce aileden birinin psikolojik danışma yardımı almış olmasına göre farklılaştığı; danışma deneyiminin bulunmasına ve sosyoekonomik gelir düzeyine göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Araştırmada yaş değişkeninin, lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir. Aile ve arkadaş desteği ile psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin birbiriyle ilişkili olduğu; önemli diğer kişi desteği ile anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi ortalamalarının en fazla olduğu alanın kişilikle ilgili sorunlar, en az

olduğu alanın ise ekonomik sorunlar olduğu saptanmıştır. Saptanan bulgular daha önce yapılan araştırmaların bulgularıyla genel olarak benzerlik göstermektedir. Ancak bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın sınırlılıkları sonuçların genelleştirilmesi doğrultusunda dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Araştırmanın sınırlılıklarından biri verilerin az sayıda lisans öğrencisinden toplanmış olmasıdır. Bir diğer sınırlılık ise katılımcıların sistematik bir örneklem alma yöntemi ile seçilmeyip gönüllü katılımcılardan veri toplanmasıdır. Araştırmanın bulguları ve sınırlılıkları doğrultusunda aşağıda önerilere yer verilmiştir:

1. Benzer içerikte bir araştırma sistematik bir örneklem alma yöntemi ile daha fazla öğrencinin katılımı sağlanarak yapılabilir.
2. Yaş değişkeni ve algılanan sosyal destek düzeyi değişkenlerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerini etkileme bakımından literatürde tutarsız sonuçlar yer aldığı gerekçesiyle bu değişkenleri içeren başka bir araştırma yapılabilir.
3. Erkek öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin düşük olmasının nedenlerini saptamaya yönelik bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Y. (1997). Üniversite öğrencilerinin uyum düzeylerinin incelenmesi: Uzunlamasına bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 107-110.

Al-Krenawi, A., Graham, J. R., Dean, Y. Z. & Eltaiba, N. (2004). Cross-national study of attitudes toward seeking professional help: Jordan, United Arab Emirates and Arabs in Israel. *International Journal of Social Psychiatry*, 50 (2),102-114.

Alp-Özdemir, B. (2016). Lise öğrencilerinde benlik saygısı ile psikolojik yardım alma tutumu ve problem çözme davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altıntaşer, P. (2014). Türk toplumunda psikolojik yardım alma davranışının sosyolojik analizi: İzmir örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Annaberdiyev, D. (2006). Türkiye'de eğitim gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım arama tutumları, psikolojik ihtiyaçları ve psikolojik uyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bahar, M. (2010). Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında barınan öğrencilerin stres kaynakları, madde kullanım düzeyleri ve psikolojik yardım arama davranışları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Bee-Gates, D., Howard-Pitney, B., LaFromboise, T. & Rowe, W. (1996). Help-seeking behavior of Native American Indian high school students. *Professional Psychology: Research and Practice*, 27 (5), 495-499.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Yirminci baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Cihangir-Çankaya, Z., Altun, E. & Sürücü, M. (2007, Ekim). Problem alanları ve yardım aramaya gönüllülük ölçeği: Geçerlik ve güvenilirliği. *IX. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. Çeşme, İzmir.

Çebi, E. (2009). University students' attitudes toward seeking psychological help: Effects of perceived social support, psychological distress, prior help-seeking experience and gender. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dilek, C. (2010). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Eker, D. & Arkar, H. (1995). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34, 17-25.

Eker, D., Arkar, H. & Yıldız, H. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (1), 17-25.

Erkan, S., Özbay, Y., Cihangir-Çankaya, Z. & Terzi, Ş. (2012a). Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları problemler ve psikolojik yardım arama gönüllükleri. *Eğitim ve Bilim*, 37 (164), 94-107.

Erkan, S., Özbay, Y., Cihangir-Çankaya, Z. & Terzi, Ş. (2012b). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin yordanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (1), 25-42.

Kalkan, M. & Odacı, H. (2005). Cinsiyet ve cinsiyet rolünün psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarla ilişkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (23), 57-64.

Karalp, A. (2009). Lise öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kaya, Ç. (2015). Attitude towards seeking professional psychological help in a sample of pre-service teachers. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 224-234.

Kırımlı, F. (2007). Lise öğrencilerinin psikolojik yardım arama tutumlarını etkileyen etmenler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kızıldağ, S., Demirtaş-Zorbaz, S., Gençtanırım, D. & Arıcı, F. (2012). Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin psikolojik danışma yardımı almaya ve bu yardımın sunulduğu birimlere ilişkin görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 185-196.

Koydemir-Özden, S. (2010). Self-aspects, perceived social support, gender and willingness to seek psychological help. *International Journal of Mental Health*, 39 (3), 44-60.

Koydemir-Özden, S. & Erel, Ö. (2010). Psychological help-seeking: Role of socio-demographic variables, previous help-seeking experience and presence of a problem. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 688-693.

Kumcağız, H., Balcı-Çelik, S., Barut, Y. & Koçyiğit, M. (2013). Psikolojik danışman adaylarının Cinsel Sağlık Eğitimi dersine ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (3), 227-242.

Mackenzie, C. S., Gekoski, W. L. & Knox, V. J. (2006). Age, gender and underutilization of mental health services: The influence of help-seeking attitudes. *Aging and Mental Health*. 10 (6), 574-582.

Meydan, B. & Lüleci, B. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinde psikolojik yardım almaya ilişkin tutumun yordayıcısı olarak önceki psikolojik yardım alma deneyimi, algılanan sosyal destek ve yalnızlık. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3 (4), 45-56.

Özbay, Y., Terzi, Ş., Erkan, S. & Cihangir-Çankaya, Z. (2011). Üniversite öğrencilerinin profesyonel yardım arama tutumları, cinsiyet rolleri ve kendini saklama düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1 (4), 59-71.

Özgen, H. (2016). Üniversite öğrencilerinde okul tükenmişliği ile psikolojik yardım ihtiyacı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Rougier, C. (2011). Cultural values, religiosity and spirituality as predictors of professional psychological help-seeking behavior of black adults in the United States. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Columbia University, ABD.

Serim, F. (2011). Yetişkinlerin psikolojik yardım arama tutumlarının yordanması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sezer, S. & Gülleroğlu, D. (2016). Psikolojik yardım arama tutumlarını yordayan değişkenler: Kendini damgalama, özsaygı, psikolojik yardım almış olma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 75-93.

Şahin, İ., Şahin-Fırat, N., Zoraloğlu, Y. R. & Açıkgöz, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin sorunları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4 (4), 1435-1449.

Tan, H. (2000). *Psikolojik danışma ve rehberlik teori ve uygulama* (Üçüncü baskı). İstanbul: MEB Yayınları.

Topkaya, N. (2014a). Psikolojik yardım almaya ilişkin tutumu yordamada cinsiyet, psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ve sosyal damgalanma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14 (2), 471-487.

Topkaya, N. (2014b). Psikolojik yardım alma niyetini yordamada demografik, bireysel ve çevresel faktörler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29 (74), 1-14.

Topkaya, N. & Büyükgöze-Kavas, A. (2015). Algılanan sosyal destek, yaşam doyumu, psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ve niyet arasındaki ilişkiler: Bir model çalışması. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (2), 979-996.

Topkaya, N. & Meydan, B. (2013). Üniversite öğrencilerinin problem yaşadıkları alanlar, yardım kaynakları ve psikolojik yardım alma niyetleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 25-37.

Tuzcuoğlu, S. & Korkmaz, B. (2001). Psikolojik danışma ve rehberlik öğrencilerinin boyun eğici davranış ve depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (14), 135-152.

Türkün, S. (2000). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları ve kendini açma eğilimleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 205-220.

Türkün, A. S., Kızıldaş, A. & Sarıyer, A. (2004). Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi'nin hedef kitlesinin psikolojik ihtiyaçlarına ilişkin ön çalışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (21), 15-27.

Yalçın, İ. (2016). Profesyonel psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumların yordanmasında benlik kurgusu ve algılanan sosyal desteğin rolü. *Eğitim ve Bilim*, 41 (183), 339-349.

Yeşilyaprak, B. (2002). Üniversiteye devam eden ve etmeyen bir grup gencin psikolojik belirtiler açısından karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (18), 35-42.

Yıldırım, T., Atlı, A. & Çitil, C. (2014). Lise öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülükleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişki. *e-International Journal of Educational Research*, 5 (2), 89-104.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52, 30-41.

Yıldız

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

(2017) Cilt 01, Sayı 01, s. 95-111

Portre ve Öz-Portrenin Görsel Sanat Tarihi Açısından Önemi

Müberra BÜLBÜL

Özet

İnsanoğlunun ilkel dönemlerden itibaren yaşantısını anlatan ilk iz'ler; çeşitli yüzeylere çizdiği veya farklı materyallerle meydana getirdiği suretler olmuştur. Çağdan çağa, toplumdaki topluma değişen, insanların hayatı yorumlayış biçimi bu suretlerde çeşitlilik göstermiştir. Görsel sanatlarda insan yüzü -resim sanatında portre, heykelde büst- sanat tarihini en iyi anlatan görgü tanıkları olmuştur. Sanatçılar kendi yüzlerini veya başkalarına ait yüzleri tasvir ederken yaşanan dönemin özelliklerini de yansıtmışlardır. Bu araştırmada, geçmişten günümüze, ortaya konan insan suretleri birkaç sanat akımına göre yorumlanmış, aralarındaki farklar nedenleriyle açıklanmıştır. Döneminin sanatsal anlayışı, kültürü, yaşam biçimi, fiziksel ve ruhsal betimlemeleri insan yüzleri sayesinde anlatılmıştır.

Metnin ilk bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı ve yöntemi belirtilmiştir. İkinci bölümde konuya giriş yapılmış, tanımlar açıklanmış, görsel sanat tarihinde insan yüzünün önemine dikkat çekilmiştir. İlkel çağlardan günümüze sanat tarihinde insan yüzü betimlemelerine çeşitli eserler ile yer verilmiştir. Bu doğrultuda sanatçıların insan suretini nasıl ve ne amaçla yaptıkları örnek görsellerle açıklanmıştır. Rönesans döneminin getirdiği yeni bakış açısının görsel sanat tarihine yansması ve modern çağa doğru gelişen sanatsal anlayış, çeşitli sanatçıların kişisel yorumlarıyla irdelenmiştir. Sonuç olarak insan yüzüne ait sanat eserleri, geçmişten günümüze sanat tarihini açıklarken insanlık tarihinden de ipuçları vermektedir.

Anahtar Kelimeler

Portre
Öz-portre
Görsel Sanat

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 09.03.2017

Kabul Tarihi: 09.05.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 16.05.2017

Importance in Terms of Visual Art History of The Portrait and Self-Portrait

Abstract

The first traces of mankind from primitive eras since there have been describing the lives of his exemplar sor different materials that draw on a variety of surfaces. The interpretation of life form sranging from one society to the people of the era is the era show diversity in the faces. Best describes the history witnesses a human face art is. Artists are reflected in the period that features while depicting their own or others' face to face. In this text, the human faces is made up of works from the past to them ajor art movements were followed by commentary and explained the differences between them. Artistic conception of the term, culture and way of life has been defined through physical and emotional depiction of humanfaces.

The purpose, method of there search and problem situations in the first part of the text is spesified. In thesecond part of there search was the subject of entry. Definitions have been announced and art history drew attention to them portance of the human face. In art history from pirimitive times to the Renaissance are given human face. Artists of the human face works and how they are explained with examples for what purpose. Art history has been defined by interpretations of artists from the Renaissance period to the modern era. Consequently, explaining the history of art from the past also tells the human face works in the history of humanity.

Keywords

Portrait
Self-portrait
Visual art

About Article

Sending Date: 09.03.2017
Acceptance Date: 09.05.2017
Electronic Issue Date: 16.05.2017

BİRİNCİ BÖLÜM

İlk Çağdan Rönesans'a Sanatın Gelişimi

İnsanın varoluşundan beri sanatın da var olduğu bir gerçektir. İkel dönemlerde insanlar mağara duvarlarına avladıkları veya avlayacakları hayvanların resimlerini yaparken elbette sanat kaygısıyla bunu gerçekleştiriyordu fakat her insanın elinden çıkan bu görsel izler birbirinden farklılık arz etmektedir. Her birinin renk, çizgi, form, algılayış ve resmediliş biçimi birbirinden farklıdır. O zaman her insan topluluğunun olduğu yerde sanatçıların da var olduğunu söylemek mümkündür. İkel yaşamda kabile üyeleri kendilerine hayvan maskeleri yaparak törenler düzenlemiş, o törenlerde hayvan taklitleri yaparak oyunlar oynamış ve böylece gerçek hayvanların da kendi güçleri karşısında saldırmazlık kazanacağına inanmışlardır.

Afrika insanların büyü yapma amacıyla ve inançları doğrultusunda yapmış oldukları her resim, mask, dans ve oyun, yaşamlarını sürdürmede büyük güç kaynağı olmuştur. Bu insanlar, kötü ruhları hayatlarından kovmak için ahşap üzerine oydukları ilginç maskeler ile kendilerini korumuşlardır. Bu maskeler altında gözlerini saklayarak bütün bedenini koruduğunu düşünmüşlerdir (Gombrich, 1972).

Resim 1. Afrika Maskı

Afrika insanları, kötü ruhları hayatlarından kovmak için -üstteki resimde görüldüğü gibi- ahşap üzerine oydukları ilginç maskeler ile kendilerini korumuşlardır. Resimdeki mask, korkutucu izlenim vermesi açısından koyu renklendirilmiş, göz çevresi iri yapılmış ve göz kapakları abartılı oyulmuştur. Kabile üyeleri insan yüzünde en önemli, en belirgin uzvun gözler olduğunun farkındadır. Buna rağmen, kişinin maskı taktığında gözlerine denk gelen oyuk kısık bırakılmış; sanki kişiyi de tamamen saklamaktadır. İnsanlar gözlerini saklayarak bütün bedenini koruduğunu düşünmüşlerdir. Bu ürkütücü ve itici gelen yüzü kendileriyle özdeşleştirerek cesurca ve kahramanca bir rol üstlenmişlerdir.

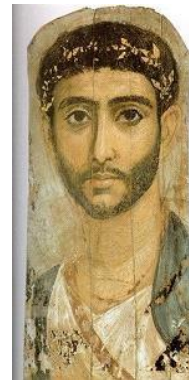
Uygurların 6. yüzyılda yerleşik hayata geçmesi sebebiyle tarım gelişmiş ve daha kalıcı eserler ortaya konulmuştur. İbadethaneler yapılmış, kitabeler yazılmış, hükümdarın heykelleri yapılmış, mezar odaları kurulmuş ve bu mezarların yanlarına ölen kişinin balbalları dikilmiştir. Bu balballar, ölen kimsenin hayatta iken öldürdüğü düşman sayısı kadar dikilen taştan heykellerdir. Mezarların yanına konmasının amacı ölen kişinin ne kadar güçlü olduğunu kanıtlamaktır. Buradan anlaşıldığı üzere, devlet kuran toplumlarla (yerleşik hayatın etkisiyle) devlet kuramamış toplumların (göçebe hayatın etkisi) bakış açılarının birbirinden ayrıldığını göstermektedir. Onların yaşam anlayışları kişilerin karakterlerine, fiziksel ve duygusal özelliklerine ve sanatlarına da yansımıştır.

Resim 2. İlk Balballardan Bir Örnek. **Resim 3.** İskitlere Ait Balbal.

Resim 2. ve 3.'de olduğu gibi ilk balbal örneklerini Orta Asya'da ilk Türk topluluğu olan İskitler (Sakalar) kullanmış, kurganların (eski mezarlar) etrafına dikmişlerdir. Ahiret inancının olduğu Türklerde bu balballar belki de kişinin kahramanlığına şahitlik edecektir. Özellikle bu taşlara işlenen insan yüzleri çok özenerek yapılmış değildir, öldürülen kişileri temsil etmesi yeterlidir. Kaşın, gözün, burnun, ağzın yerine onu andıran herhangi çizgi veya formu koyduğumuzda yine insana yönelik yüz özelliklerini yakalamış oluruz. Onlar da bunun farkındadır fakat bu balbal örneklerine baktığımızda yüzlerinde bir teslimiyet ve çaresizlik ifadesi görmekteyiz. Büstlerde görülen kaş, burun, bıyık ve sakal yapısı Türklerin kendi fiziksel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Afrika insanların yaptığı maskeler de kendi yüz özelliklerine çok benzer. İnsanın alışık olduğu, aynada gördüğü ve etrafında yaşadığı benzer yüz tipleri kendi çizdiği karakterlere yansımaktadır.

Mısırlılar da ruhun ölmez olduğuna ve öteki dünyada yaşamını sürdüreceğine inanmışlardır. Bu yüzden ölen kimsenin bedenini koruma altına alarak ruhuna da sahip çıktığını düşünmüşlerdir. Bedenin saklanması yeterli değildir, kralın dış görünüşünün de en iyi şekilde korunması gerekmektedir. Bunun için kralın yüzü çeşitli malzemeler üzerine oyularak portre kabartmaları ve büstleri yapılmıştır. Bu heykeller en ulaşılmaz yerlerde saklanmışlardır. "O zamanlar heykeltçi sözcüğü 'yaşamı koruyan kişi' ile eş anlama geliyordu" (Gombrich, 1972). Başlangıçta bu çalışmalar sadece krallar için uygulansa da, sonrasında sıradan insanlar için bile yüz ölçüleri alınmaya başlanmış ve yapılan portreleri onların ölümsüzlüğünü kanıtlamıştır. Büst ve portreler kişinin kalıcılığını imgelemiştir.

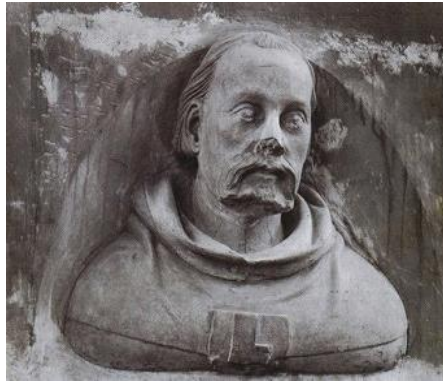
Resim 4. Fayyum Kadın Portresi, British Müzesi, Londra.

Resim 5. Fayyum Erkek Portresi, M.S. 2. yy. Louvre Müzesi, Paris.

Roma döneminde Mısırlılar, ölülerini mumyalayarak kral ve kraliçelere ait olmayan, sıradan insanların bile portrelerini lahitlerin (tabut) üstüne yapmışlardır. Tarihte sıradan insanların ilk yapılan portreleri olarak gösterilen **Fayyum mumya portreleri**dir. Mısır'ın Fayyum bölgesinde, mumyalanan kimselerin mezarlarının etrafına ve lahitlerin üzerine çizilen portreler günümüze kadar ulaşmıştır. M.S. 1. ve 3. yüzyıl arası Roma dönemi zamanında yapılmış olan portreler, genelde tabutun baş kısmındaki ahşap panolar üzerine resmedilmiştir. Süslü ve ayrıntılı tasvir edilen yüzler, ölen kimsenin güzel bir bedene kavuşması dileğinin yansımalarıdır.

Yunanlı sanatçılar daha gerçekçi portreler yapmaya çalışırken Romalıları etkilemişlerdir. İnsan başı yapmada önemli bilgiler edinen Romalılar, gerçekçi portreler yapmayı öğrenmişlerdir. Roma sanatında güzellik veya beğeni değil **gerçekçilik** vardır. Hıristiyanlığın doğuşundan sonra Roma ve Helenistik sanat yüzyıllar boyu kalıcılığını sürdürmüş ve Hindistan'da Buda heykellerine yansımıştır. Hıristiyanlığın Doğu'ya yayılmasıyla İsa ve havarilerini betimleyen sanatçılar Yunan sanat geleneklerinden fazlasıyla etkilenmişlerdir. Katı Hıristiyanlık inancı Bizanslı sanatçıların özgür olmasını engellemiştir. Özellikle İncil'den alınan dini öğretilerin, okuma yazma bilmeyen kimselerin kolay anlayabilecekleri resimler olması açısından önemlidir. Bizans sanatı ve Doğu'ya yayılan İslam sanatı ise imgelere yasak getirmiştir. Fakat sanatçılar bu dürtülerini çeşitli motiflere yansıtmıştır. İstanbul'un fethiyle insan resmi yasağını kıran Fatih Sultan Mehmet, saraya **portreyi** getiren ilk padişahdır.

İtalyan sanatı ise üç boyutlu resimler yapan önemli bir sanatçıyla tanışmıştır; bu kişi Floransalı ressam Giotto di Bondone'dir. Giotto'nun en ünlü yapıtları duvar resimleri yani fresklerdir. Portreler bundan sonraki dönemde önemle karşımıza çıkmakta ve büst çalışmaları yapan Genç Peter Parler'in kendi portresine rastlamaktayız. Bu portre sanat tarihinde, bir sanatçının **öz-portresi** olarak bilinen ilk çalışmalardandır.

Resim 6: Genç Peter Parler, Öz-portre, 1379-86, Prag Katedrali (Gombrich, 1972: 162).

Monarşik bir düzende, portrelerin önemli ve kutsal kimseler için yapıldığı dönemlerde bu tabuyu yıkan Peter Parler, kendi portresini kutsal bir binaya işlemiştir. Fakat bunu yaparken de kendini idealize etmektedir. Yapılan kişisel portrelerde bile gerçekçi bir kimlik ortaya konmamıştır. Çünkü Romantizm akımının getirdiği **ben** kavramına kadar yönetimde de demokratik bir anlayış yoktur. Yücelik, üstünlük ve tanrısallık daha önemlidir. Mısır'da yapılan Fayyum portreleri bile **ideal güzellik anlayışı** içerisinde tasvir edilmiştir.

Rönesans Sonrası Görsel Sanat Tarihi

Rönesans, Fransızca'da **yeniden doğuş** veya **canlanma** anlamına gelmektedir. Yeniden doğuş sözcüğü ilk kez 19. yüzyılda kullanılmıştır (Keser, 2005: 286). Rönesans dönemi ilk olarak İtalyan ressam Giotto'nun eserleriyle **gerçekçilik** anlayışını getirmiştir. Rönesans'ın insancıl yaklaşımı, insana odaklanması sanatçıları portreye itmiştir (Gombrich, 1972). Şehrin ileri gelenleri kendi görünüşlerine değer vermeye başladıklarından, portrelerini çeşitli ressamalara veya heykeltıraşlara yaptırmışlardır. Sonrasında halktan kişiler de söz sahibi olmaya başlamış, onların da görünüşleri bu sayede kaydedilmiştir.

Resim 7: Francesca, Urbino Dükü, 1465-66, Uffizi Galerisi.

Bu dönemde sanatçılar insan yüzüne dikkat çekmiş ve tüm ayrıntılarıyla onu incelemiştir. Ressamlar da öncelikle kişiyi profilden resmetmiş (Resim 7.'de olduğu gibi); böylece kişiliği kolayca yakalayabileceğine inanmış, abartı ve gösterişten uzak kalmışlardır. Bu yöntem modelin ruhsal durumunu yansıtmaktan öte, doğru olanı ve gerçekçiliği yakalamak için uygundur.

Sanatçılar 15. yüzyılın ikinci yarısında modelin dörtte üç profilini yansıtmaya karar vermişlerdir. Sanatta artık dinsel konuların değil mitolojik sahnelerin yer aldığı, sanatçıların özgür iradesiyle aklındakileri aktardığı yeni bir döneme geçiş vardır. Rönesans resimlerinde seyirciyi merkeze doğru iten bir güç vardır. Bunun örneklerini özellikle geniş kompozisyonlar üzerinde çok net fark edebiliriz. Kendi bünyesinde üslup farklılığı gösteren Rönesans dönemi ikiye ayrılır. Erken Rönesans'tan Yüksek Rönesans'a geçişi en iyi şekilde temsil eden Leonardo da Vinci'dir (Krausse, 2005: 23).

Örneğin, Leonardo da Vinci'nin **Meryem'e Müjde** resmindeki Meryem karakteri, kafasında idealize ettiği kadın figürünü betimler. Meryem figürü, onun ruhundaki güzelliği yansıtmaktadır. Işık, gölge ve renk oyunları düz yüzeyleri canlı bir gerçekliğe dönüştüren unsurlardır.

1475-1564 yılları arasında yaşamış olan Michelangelo Buonarroti de Rönesans'ın dahi bir yaratıcısıdır. Resimlerine heykel yapar gibi bakmaktadır. Ünlü **Davut Heykeli**'ni ince ince işlemiş, figürün tüm hatlarını çok belirgin ve sert bir şekilde mermer üzerine oymuştur. Michelangelo'nun portrelerinde hep bir ciddiyet, tevazu ve kutsallık vardır. Ruh hallerini çok iyi yansıttığı bu figürlerde bazen kendi portresini de çarpıtarak kullanmıştır.

Ressamların birçoğu kendi suretini tablosu içerisine gizlemiştir. Orada canlandırdığı olaya bizzat tanık olur ve kendini o anı yaşıyor muşçasına tasvir eder. Bu da sanatına ve

kurguladığı olaya ne kadar inandığını göstermektedir. Kendi inanırsa seyirciyi de ikna etmesi kolay olacaktır. “Klasisizm veya Klasik Sanat olarak anılan Rönesans dönemi ile Barok dönemi arasında kalan **öteki gerçeklik** dediğimiz yeni bir üslup; Maniyerizm karşımıza çıkmaktadır. **Maniera** İtalyanca’da **tarz, üslup** demektir. Maniyerist ressamlar eserlerini daha fazla bakış açılarıyla üretmiş, bireysel çalışmış **venesnelerin kompozisyon içerisinde farklı görevleri** olabileceğini savunmuştur. Resmin daha çok sembolik ifade edilebileceğini düşünmüşler ve dışavurumculuğu keşfetmişlerdir” (Krausse, 2005: 24).

Maniyerizm’in en özgün sanatçılarından Guiseppe Arcimboldo, portrelerinde yapay ve kurgulanmış yeni bir gerçeklik yaratmış; birbirinden kopuk objeleri bir arada kullanarak Resim 8’de, modern sanatın kapılarını aralamıştır.

Resim 8: Arcimboldo, Vertumnus Olarak İmparator II. Rudolf, 1590, 70,5x57,5 cm. Sko Manastırı, Uppsala (Krausse, 2005: 24).

Resim 9: Albrecht Dürer, Öz-portre, 1500, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 67 x49 cm. Alte Pinakothek Müzesi, Münih (Krausse, 2005: 30).

Dürer'in 1500 yılında yaptığı Öz-portre’si, sanatçının kendisini idealize ettiğini göstermektedir. Kendisini İsa Peygamber’e benzetir. Bilgelikle ciddi ve sakin bir duruşu vardır. “İtalyan Rönesans’ının **Tanrı tarafından yetenekle kutsanmış sanatçı** tipidir” (Krausse, 2005: 30). Burada kendisini bir peygamberle bir tutmuş değildir. Onun yaratıcı özelliğinin Tanrı tarafından ruhuna ve kişiliğine işlenmiş olduğunu ifade etmektedir.

15. yüzyılın Flaman ressamı Jan van Eyck de resimlerinde, hem izleyenleri hem de kendi portresini aynaya yansıtarak **seyirci-model-sanatçı** üçlüsünü kompozisyonuna dahil

etmiştir. O dönemde bazı sanatçılar kendi portresini, resmini yaptığı olaya dahil ederek orada bulunduğunu kanıtlamıştır.

Portresini yaptıran kişi kendi görüntüsünü merak etmektedir. Öz-portre ise sanatçının kendi görüntüsünü irdelemesinden kaynaklanır. Sanatçı seyirciyi ve kendisini resmine dahil ederek olaylara tanık gösterir. Barok resminin en büyük ustası olan ve **ışığın ressamı** olarak tanınan Rembrandt (1606-1669), birçok öz-portre yaparak kendine ve sanatına olan saygısını göstermektedir. Kendisine eleştirel gözle bakan sanatçı, kişiliği üzerinde fazlasıyla kafa yormuş, **psikolojik öz-portre** yöntemini keşfetmiştir. Tarihsel konuları ele alırken bir olayı anlatmaktan çok, insanların ruh halleri üzerinde durmuştur. Kompozisyonları iç mekanda geçmektedir. Işığı ise tamamen kendine özgü bir üslupla kullanmaktadır; yani onun resimlerinde ışık, tamamen semboliktir.

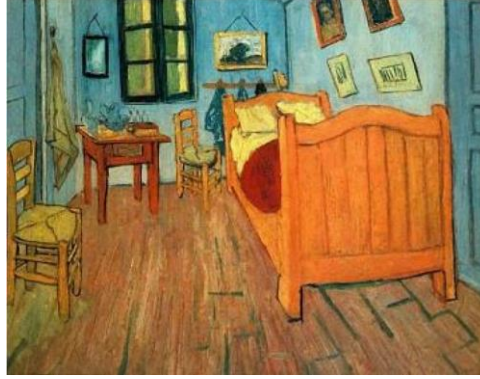
Resim 10: Rembrandt, Öz-portre, 1655, Ahşap Üzerine Yağlıboya, 48x40,6 cm. Kunsthistorisches Müzesi, Viyana.

18. yüzyıl **aydınlanma** çağıdır. Ressamlar, edebiyatçılar, araştırmacılar, bilim adamları yaşadıkları dünyaya yönelmişlerdir. Gösterişli resimler, abartılı ve eğlenceli yazı dili bu döneme damgasını vurmuştur. Sanayi Devrimi'nin getirdiği yenilik ve değişimler insanların değer yargılarını değiştirmiş, tarih daha bir önem kazanmıştır. 1789'da meydana gelen Fransız Devrimi, mutlak monarşinin yıkılarak cumhuriyetin kurulmasına sebep olmuştur. Böyle bir devlet anlayışı demokrasiyi de beraberinde getirmiş, birçok şeyi değiştirmiştir. Her bireyin duygu ve düşünceleri önem kazanmıştır.

Sanatçılar bundan sonra daha bireysel davranmaya başlamış, kendi bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde duygular daha bir gün yüzüne çıkmıştır. Aynı dönemin akılcı anlayışının arkasında yatan bir diğer yüzü **duygu** ve **sezgiler** Romantizm akımını beraberinde getirmiştir. Alman hareketiyle başlayan bu akım, İngiliz ve Fransız sanatına da yansımıştır. Sanatçılar duygu ve düşüncelerinden ödün vermemişlerdir. Sanatta **ben** anlayışı vardır. 18. yüzyıla kadar yapılan kral, kraliçe, dük, düşes gibi saray insanları, kentsoyluları onları yüceltmek amacıyla resmedilirken, bu yüzyılın sonlarından itibaren **eleştirel portreler** yapılmaya başlanır. Portrelerde sanatçının kendi iç sesi ve psikolojisi baskındır ve portreler izleyicinin aynası olma görevini görür. Tablolara verilen isimler bile yaratıcısının duygu ve düşüncelerinin eleştirel ve mizah yüklü birer ifadesidir.

İzlenimciler ise fotoğraf makinesinin icadından sonra enstantenenin etkisini resim sanatında kullanmışlardır. Edgar Degas, hızlı yakaladığı enstantaneleri pastel renklerle tuvaline yansıtmıştır. Paul Cezanne ise bir kimseye baktığında kendisinde hissettirdiği form ve duyguya daha çok önem vermiştir.

Soyut Sanat Akımları

Resim 11: Van Gogh, Sarı Yatak Odası, 1888, Van Gogh Müzesi.

Paris'te birçok sanatçıyla tanışan Van Gogh, İzlenimciliği ve Noktacılığı benimsemiştir. Fakat o fırça vuruşlarını sadece rengi ve biçimi parçalamak için değil, duygularını da yansıttığı bir araç olarak görmektedir. Nesneye kişilik katan Van Gogh onu insanlaştırmıştır. Cezanne'in insanı nesneleştirmesine karşılık o tam tersini yapmaktadır. Van Gogh'un figürleri kendisi gibi içe dönük, yalnız ve kaygılıdır. Mekan ise onun için, figürün iç dünyasını yansıtan birer araçtır. Çizdiği tüm kişi ve nesnelere aslında kendisini anlatır. Kendi yalnızlığı, kendi karamsarlığı ve umutsuzluğu vardır. Yaptığı "Sarı Yatak Odası" onun **öz-portresidir**. **Anlatımcı** bir rol üstlenen sanatçı Dışavurumculuk (Expresyonizm) akımının öncüsü olmuştur.

Gauguin'in figürlerinde ise **kadın** kavramı vardır; bir kadın portresi değil. Portrelerinde **kimlik** önemli değildir, portresini yaptığı kimselerin yaşantısı, yaşam biçimi daha önemlidir (Krause, 2005: 30).

Picasso'nun 1937'de yaptığı "Ağlayan Kadın" portresi kendine özgü estetik bir kompozisyondur. Sanatçı iki görüntüyü; ön ve profil duruşları bir karede birleştiren bir üslup kullanmıştır. Ağlayan Kadın portresi evrensel acı duygusunun sembolü olmuştur. Magritte, Resim 12'deki tablosunda bir kadın vücudundan **erkek portresi** yaratmaya çalışmıştır. Bir erkeğin sapkın düşüncelerinin yüzünden okunabileceğine, sessiz duruşunun altında gizlediği asıl niyetine dikkat çekmiştir. Kişinin bilinçaltına attığı duygu ve düşünceleri yüzüne yansımıştır.

Resim 12: Rene Magritte, Tecavüz, 1934, Tuval Üzerine Yağlıboya, 73.3 x54.6 cm. Metropolitan Müzesi, New York.

Resim 13: Andy Warhol, Marilyn, Tuval Üzerine Polimer ve Matbaa Boyası, 101,6x101,6 cm. Thomas Ammann Koleksiyonu, Zürih (Krausse, 2005: 116).

20. yüzyılın popüler kültürü her şeyde boy göstermiştir. Müzikte pop, edebiyatta popülerite önem kazanmışken görsel sanatlarda da beğenilen imgeler kullanılmıştır. **Pop Art** (Popüler Sanat) denen bu sanat türü, insanların kolay anlayabileceği, tanıdığı, bildiği imgelerden oluşmaktadır. Andy Warhol'un yaptığı "Marilyn" portresi popüler **toplumun portresi** olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

Portre

"Eski Türkçede **şebih** adıyla bilinen daha sonra da **tasvir** olarak tanımlanan portre, Latince **protraho** sözcüğünden gelmektedir. Kelime anlamı, kopyasını yapmak anlamına gelmektedir" (Kurut, 2012).

Portre; bir kimsenin fiziksel, ruhsal, karakteristik özelliklerini sözel, görsel veya yazı olarak betimlemektir; bir bakıma **kopya** etmektir. Resim, heykel, fotoğraf, edebiyat gibi sanat türlerinde bir kimsenin yüzü ve yüz ifadesi, kişiliği ve ruh hali tasvir edilir. Portrede amaç, kişinin o anki ruh halini, karakterini mimikleri ve duruşuyla yansıtmaktır. Hayattaki duruşumuz, bakışımız, neşeli veya hüznü oluşumuz yüzümüze ve giyimimize yansımaktadır; bu da bizim hayatı yorumlayış biçimimizdir. Sanatçı bu yorumlayışı yakalamaya çalışır ve portresi yapılacak/yazılacak kişiyi çok iyi tanuması gerekir. Yaşadığımız kültür, inanç ve insan ilişkileri ruh halimizi etkilemektedir. Bulduğumuz

coğrafya, iklim şartları, yaşam koşulları ise fiziksel yapımızı değiştirir. Bu yüzden **o an'a** odaklanan bir süreci yansıtan portreler hiçbir zaman bitmiş sayılmaz.

Portre bir bütündür; kişinin doğumundan ölümüne kadarki süreçte onu yansıtan bir özettir. Bir ömrü veya bir çağı tek bir karede anlatmak veya bir şiire sığdırmak gerekmektedir. Bu yüzden **portre sanatçısı** konusuna çok iyi hakim olarak tüm bunları tek bir görüntüde veya yazıda aktarması gerekir.

Portre sanatında amaç sadece kişiliğin tasvir edilmesi değil, ona bakan insanların da kendi benliklerini bulmasıdır. Portre çalışmaları ile onların iç dünyalarına hitap edebilmektir. Portredeki kişiyle kendisi arasında ortak bir bağ kuran izleyici, portresi yapılan kişiyle kendini sorgulayabilmelidir.

Portre aynı zamanda gelecek nesillere geçmiş tarihi anlatmaktadır. İnsanların yaşam biçimini, dinini, ırkını, gelenek-göreneklerini nesillere aktarır ve yaşamın birer kanıtı, görgü tanıdığı olur. Bu yüzden yapılan portrenin çağını yansıtmaya önem kazanmaktadır. Portreler insanın benliğini, varlığını, kişiliğini gösteren ve hayatı sorgulayan ifade yöntemidir. İnsanlık bu sayede sorgulanmış, kişi kendisiyle yüzleşmiş, seyircinin veya okuyucunun kendi iç dünyasına ayna tutmuştur. Hayatın yeniden şekillenmesi, yönetim anlayışının yapılandırılması ve psikolojik çözümlenmeler portreler sayesinde gerçekleşmiştir.

“Portreler asla ‘ben buyum’ belgesi olarak değil, daha ziyade ‘bunu anlatıyorum’un belgesi olarak çizilir” (Leppert, b.t. akt. Koştumoğlu, 2011: 74-77).

İnsan yüzü gerçek hayatta da kişinin kendini ifade ettiği ve bizlerin de bir kişinin yüzüne bakarak anlamlar yüklediğimiz özelliğidir. Yaşantımızda yüz yüze kurulan iletişim her zaman daha etkili olmuştur. Bir kişiyi temsil eden en önemli özelliği yüzüdür. Karşı tarafın algısı ile değişen yüz ifadeleri karşılıklı iletişim ve etkileşimin sonucudur. Bu sebeple portreler, **sanatçı-model-izleyici** etkileşimiyle oluşan anlatımı görsel olarak ifade eder.

Öz-Portre

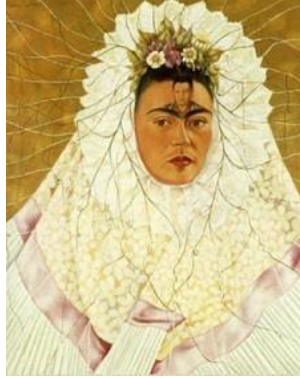
Bir sanatçının kendisini anlattığı veya betimlediği portreye **öz-portre** veya **oto-portre** denmektedir. İngilizcesi **self portrait** olan kavram, sanatçının **kendi portresi** olarak açıklanabilir. İnsanoğlu sürekli kendini tanımaya, duygularını anlamaya ve kendini anlatmaya ihtiyaç duymuştur. Sanat tarihinde de fazlasıyla işlenen bu konu, sanatçının vazgeçilmez çalışmalarından biridir. Öz-portrenin tarihine bakacak olursak, insanların ilk olarak mağara dönemlerinde kendi suretlerini çizme deneyimleri bulunmaktadır.

Kendi suretine sahip olma dürtüsü Antik çağlardan günümüze kadar uzanmaktadır. Çeşitli ifade biçimleriyle birçok sanat dalında yapılan portrelerin kişinin ailesini, atalarını yaşatma isteğiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

“Otoportre, sanatçının kendi yüzüne, bedenine, kısaca kendine bakışıdır. Ben kavramına farklı anlam ve içerik kazandıran sanatçı için oto-portre, gerçeğin kendi ben’iyle sorgulanması durumudur” (Kahraman, 2004).

“Kendi resmimi yaptım, çünkü o kadar yalnızdım ve en iyi bildiğim şey kendimdim” Frida Kahlo (Keser, 2005: 246).

Frida Kahlo'nun dediği gibi, o yalnızlığı yüzünden kendine sığınmıştır. Sığındıkça da kendini daha iyi tanımıştır. Portreleri ruhsal durumunu yansıtan aynalardır. O aynaya bakarak resim yaparken kendini resmetmiş fakat öz-portreleri onun en iyi **aynası** olmuştur.

Resim 14: Frida Kahlo, Tehuana Olarak Öz-portre (Düşüncelerimde Diego), 1940-43, Yağlıboya, 76x61 cm. Meksika.

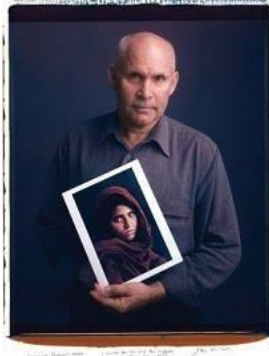
Kahlo üstteki resminde, "düşüncelerimde Diego" diyerek onun portresini alına işlemiştir. Eşi Diego Rivera'ya saplantılı bir aşkla bağlı olan Kahlo, onun sadakatsizliklerine rağmen onu her zaman düşünmektedir. Kahlo bu resmiyle, Diego'yu büyük bir kutsallıkla sevdiğini anlatmak istemiştir. Onun suretini alında taşıyarak her zaman onu düşündüğünü, onunla birlikte olduğunu ve ona bağlılığını sembolize eder. Aynaya baktığında Diego'yu görür ve onun portresi ile kendi portresini bütünleştirir.

Resim 15: Salvador Dali, Velazquez'den Dali'ye, 1971, Fotomontaj.

Dali ile Velazquez'in yüzünün üst üste bindirildiği yukarıdaki fotomontajda Dali, Klasik Barok dönemi sanatçısının kendi bedeniyle tekrar dünyaya geldiğini anlatmak istemiştir. O büyük ustanın portresini yaparken kendiyi özdeşleştirip öz-portresini onunkine benzetmiştir. Yani bir başkasının öz-portresi kendi portresi olmuştur.

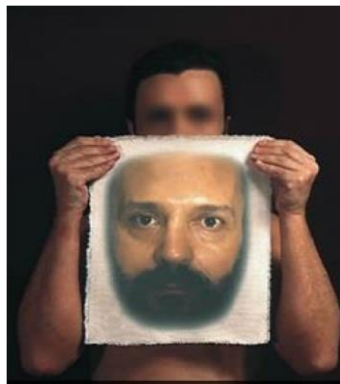
Portre Kime Aittir?

Resim 16: Fotoğrafçı: Mantoani, Steve McCurry.

Portresi çekilen “Afgan Kızı” herkesin çok iyi bildiği bir fotoğraf karesidir. İlk bakışta fotoğrafçısı akıllara gelmez. O bir fenomen olmuş, **Afganistan’ın portresi** olarak evrensel bir görüş kazanmıştır. Eser, sanatçısının önüne geçmiştir. Sanki bir kişinin elinden çıkan fotoğraf karesi değil de Afgan toplumunun aynasıdır. Sanatçının ismi bu fotoğrafın yanında yer aldığı anda Afgan kızıyla bütünleştiririz: Steve McCurry = Afgan Kızı şeklinde bir eşitleme/özdeşleşme söz konusudur. Fotoğrafi çekilen kızın adı aslında Sharbat Gula’dır fakat o Afgan toplumunun yaşam biçimini yansıtan bir portredir. Yani kızın gerçek isminin ne olduğu, ne iş yaptığı, nereden geldiği önemli değildir. McCurry’nin öz-portresinin çekildiği Resim 16’daki fotoğraf, onu yansıtan Afgan kızıyla özümsemiştir. Portre kime aittir diye sorulduğunda Gula’nın ismi değil Steve McCurry’nin ismi söylenmektedir.

Her çağda **ben** kavramı ve **bedensellik** anlayışı değişiklik göstermiştir. Portreler sayesinde kendini sorgulayan sanatçılar bazen yaşadığı döneme sıkışıp kalmışlardır. 19. yüzyılın ortalarına kadar sanatçılar gören gözlere/izleyene göre öz-portrelerini yapmaktan kurtulamamışlardır. 20. yüzyılın non-figüratif döneminden sonra tekrar gerçek benliğini yansıtmaya başlayan sanatçılar içini rahatlatmaya çalışmışlardır.

Resim 17: B. Naci İslimyeli, Sanatın, Sanatçının Gerçek Yüzü Olduğunun Resmidir, 1997-98, 90x102 cm. Tuval Üzerine Karışık Teknik.

Günümüzün değerli sanatçılarından Balkan Naci İslimyeli’nin 1997-98 yılları arasında yapmış olduğu “Suret” çalışmaları, sanatçının kendini sorgulama yolunda kaydettiği görüntülerdir. İslimyeli, sanatçı kimliğini sorgularken **benlik** arayışını sürdürmektedir.

Eserlerinde kendi portresini kullanan sanatçı bedenselliğini, varlığını, var olma nedenlerini açıklamaktadır. Onun için **sanat**; sanatçının öz-portresidir ve bir kişiliğe sahiptir. Sanatı kendi suretiyle açıklayan sanatçı varlığını devam ettirebilmek için yine ona sığınır. **Ben kimim** sorusuna verdiği yanıtları farklı üslubu sayesinde öz-portreleriyle görünür kılmaktadır.

Portrede Işık

Kullanılan ışığın kaynağı ve ne kadar şiddetle konuyu aydınlatmış portre çalışmasını etkilemektedir. Işık kaynağı **yumuşak ışık** ve **sert ışık** olarak birbirinden ayrılmaktadır. Sanatçının amacına uygun ışık kaynağı kullanması portrenin ifadesini değiştirmektedir. Rembrandt daha yumuşak bir ışık kaynağı kullanırken (Resim 18) konunun derinliğini artırır ve resimlerine duygusal bir atmosfer katar. 17. yüzyıl Fransız Barok sanatçısı olan Georges de La Tour, ışığı sert kullanan sanatçılardandır (Resim 19). Bu dönemde atölyelerinde çalışan sanatçılar mum ışığı altında modellerini çalışmışlardır. Küçük bir alevin aydınlatmış ışık kaynağı modele sert bir şekilde vurmaktadır. La Tour, Rembrandt'ın aksine ışığı yumuşatmamış; modeline katı bir görünüm kazandırmıştır. Onun bir heykeli andıran figürleri, sert ışık kaynağı altında cansız görünmektedir.

Resim 18: Rembrandt, Öz-portre, 1639, Hollanda.

Resim 19: La Tour, Yağlıboya, Mauritshuis Müzesi, Magdalene, 1640.

SONUÇ

Geçmişe dair kanıtlar gösteriyor ki insanın hayatta var olduğundan beri bir şeye inanma, kendini ifade etme, onu resimleme ve biçime dönüştürme özelliği bulunmaktadır. Kendi varlığını bu şekilde gösteren insanın bedeninde en önemli uzvu olan yüz bölgesi onun kimliğini açıklamaktadır. Her türlü duygu, düşünce ve inançlarını yüz ifadesi ile göstermektedir. Saklamak istediği veya göstermek istediği şeyi de yüzünü maskeleyerek veya olduğundan farklı göstererek ortaya koymaktadır. Sonuç olarak insan yüzüne ait eserler, geçmişten günümüze sanat tarihini açıklarken aynı zamanda insanlık tarihinden ipuçları vermektedir.

Kültürel değişimler, dini görüşler, insanların hayata bakış açısı işlenen portrelerde görünmektedir. Büst ve kabartmalar, resim ve fotoğrafların sanatçının yaşadığı toplumla doğrudan bağlantısı vardır. Sanatçının bir başkasını veya kendilerini betimledikleri portrelerde toplumun yansması bulunmaktadır. Toplumun bir parçası olan sanatçı yaptığı portrelerde kendini de anlatmaktadır.

İlkel dönemlerden Rönesans'a kadar yapılan portreler çeşitli inanç ve büyüye dayanırken Rönesans'ın bireysel bakış açısı portrelerdeki anlamı değiştirmiştir. Kral, kraliçe ve tanrıların suretleri yapılırken daha sonraki yüzyıllarda sıradan insanların bile görünüşleri kaydedilmiştir. Bu yüzlere zamanla duygu ve düşünceler de eklenerek duygusal portreler ortaya konulmuştur. Her bir sanatçının elinden çıkan, zihninden geçen suretler üslup farklarını da göstermektedir. Sanat eseri, sanatçısının duygu ve düşünce süzgecinden geçerek şekillendiği gibi yaşadığı koşullardan da etkilenerek vücut bulmaktadır.

Portre çalışan sanatçılar sanatın farklı teknik ve yöntemlerinden de faydalanmıştır. Yapacağı portrede ön plana çıkarmayı istediği şey doğrultusunda sanat tekniklerinden kendince uygun olanı kullanmıştır. Kimi sanatçı bir başkasının yüzünde kendi duygularını betimlerken kimisi toplumun yansmasını yaptığı portrelerde göstermiştir. Portreler insanlık tarihinin birer belgesi olarak bulunduğu toplumun kültürünü, yaşam biçimini, ekonomik ve politik yapısını da ortaya koymaktadır. Yaşadığı toplumdaki kendini soyutlayamayan sanatçı tüm duyarlılığıyla yaptığı portrelerde toplumun duygu ve düşüncelerini de ifade etmiştir. Toplumun portresi sanatçının portresiyle özdeşleşmektedir. Öz-portreler de içsel duyguların birer yansımasıdır. Kişinin tüm özelliklerini, benliğini yansıtmakla kalmaz, ona bakan kimselerin de bu portrelerde kendini bulması beklenir.

KAYNAKÇA

- Gombrich, E. H. (1972). *Sanatın öyküsü*. (B. Cömert, çev.) 12. baskı. İstanbul: Remzi.
- Kahraman, H. B. (2004). *Otoportre ve çok daha ötesi*.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=121575&tarikh=08/07/2004> adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 10.07.2014)
- Keser, N. (2005). *Sanat sözlüğü*. 1. baskı. Ankara: Ütopya.
- Krausse, A-C. (2005). *Rönesanstan günümüze resim sanatının öyküsü*. (D. Zaptıoğlu, çev.)
 Almanya: Literatür.
- Koştumoğlu, M. (2011, Şubat-Mart). Fotoğrafçının bir yansıtma biçimi olarak portre. *Fotoğraf Dergisi 1* (5), 74-77.
- Kurut, T. (2012). Özgün baskı sanatında bir anlatım biçimi olarak portre. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bülbül, M. (2014). Sanat akımlarında portrenin yeri. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Övet, E. (2014). *Van Gogh'un müthiş sözleri ve bravo Güler Sabancı*.
<http://www.htkulup.com/yazarlar/esin-ovet-1064/717495-van-goghu-muthisozleri-ve-bravo-guler-sabanci> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 08.07.2014)
- Uysal, A. (2009). Yüzün ötesi - portre kurmak üzerine. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4 (117).
http://www.sanavetasarim.gazi.edu.tr/web/makaleler/4_arzu.pdf adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 01.07.2014)
- Resim Listesi**
- Resim 1: <http://www.bilgiustam.com/afrika-maskelerinin-tarihcesi/> adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 20.12.2016)
- Resim 2: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balbal> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.12.2016)
- Resim 3: <http://okul.selyam.net/docs/index-164085.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.12.2016)
- Resim 4: http://tr.wikipedia.org/wiki/Feyyum_mumya_portreleri adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 25.12.2016)
- Resim 5: http://en.wikipedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 25.12.2016)
- Resim 7: http://en.wikipedia.org/wiki/Federico_da_Montefeltro adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 25.12.2016)
- Resim 10: <http://en.wikipedia.org/wiki/Rembrandt> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 18.10.2016)
- Resim 11: <http://www.vangoghmuseum.nl/nl/zoeken/collectie> adresinden erişildi.
 (Erişim Tarihi: 18.10.2016)

Resim 12: <http://www.renemagritte.org/rape.jsp> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 23.11.2016)

Resim 14: <http://www.fridakahlo.com/selected-artwork> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 28.11.2016)

Resim 15:
http://www.everypainterpaintshimself.com/article/dalis_physiognomic_synchronism adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 28.11.2016)

Resim 16: <http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/45129-yasam-unlu-fotografcilar-o-kareleri-anlatiyor/artwork> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.11.2016)

Resim 17: <http://www.balkannaciislimyeli.com> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.11.2015)

Resim 18: <http://www.abcgallery.com/R/rembrandt/rembrandt4.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.12.2016)

Resim 19: http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_de_La_Tour adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.12.2016)